ХАРКІВСЬКИЙ
РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ

Монографія

За загальною редакцією
доктора наук з державного управління,
професора Д. В. Карамишева

Харків
Видавництво ХарРІ НАДУ
“Магістр”
2021

УДК 351.327.7:061
Є24

Рекомендовано до друку Вченою радою
Харківського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України,
протокол № 3/270-10 від 17 лютого 2021 р.

Авторський колектив:
д.держ.упр., проф. ***Карамишев Дмитро Васильович*** (зміст, вступ, 1.2, висновки); д.ю.н., доц. ***Величко Лариса Юр'ївна*** (2.2); д.держ.упр., проф. ***Коваленко Микола Миколайович*** (2.1); к.держ.упр. ***Білоконь Михайло Вячеславович*** (1.3); к.держ.упр. ***Грибко Ольга Владиславівна*** (2.3); к.держ.упр, доц. ***Гришина Наталія Михайлівна*** (3.3); к.держ.упр. ***Калінкіна Наталія Володимирівна*** (1.1, 3.1); к.держ.упр., доц. ***Мирна Надія Володимирівна*** (зміст, 2.4, висновки); к.е.н., доц. ***Ревенко Олена Вікторівна*** (2.5); к.держ.упр. ***Ревенко Тетяна Вікторівна*** (2.5); ***Ігнатенко Ліна Юріївна*** (3.2); ***Бігарі Марина Іванівна*** (3.3); ***Герасименко Анна Григорівна*** (3.1); ***Рибалко Костянтин Валерійович*** (2.2); ***Соколова Вікторія Вікторівна*** (2.4).

Рецензенти:
Мерзляк А. В., д.держ.упр., проф., директор Інституту управління Класичного приватного університету;
Дзюндзюк В. Б., д.держ.упр., проф., завідувач кафедри політології та філософії ХарРІ НАДУ;
Майстро С. В., д.держ.упр., проф., завідувач кафедри публічного адміністрування у сфері цивільного захисту Національного університету цивільного захисту України

Євроінтеграційний вектор розвитку та реалізація національних
Є24 інтересів України : монографія / [Д. В. Карамишев, Н. В. Мирна, Л. Ю. Величко та ін.] ; за заг. ред. д.держ.упр., проф. Д. В. Карамишева. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2021. – 204 с.

ISBN 978-966-390-147-3.

Монографія є результатом досліджень за темою "Євроінтеграційний вектор розвитку України та реалізація національних інтересів в умовах глобальних викликів" (реєстраційний номер: 0120U105649, науковий керівник – д.держ.упр., проф. Карамишев Д. В.). Монографія складається з трьох розділів, у яких досліджено особливості реалізації національних інтересів України в умовах глобальних викликів, проаналізовано організаційно-правове забезпечення процесів європейської інтеграції, визначено фінансово-економічні й соціогуманітарні аспекти формування та реалізації політики європейської інтеграції України на сучасному етапі.

Видання розраховане на науковців, викладачів, працівників структурних підрозділів, що опікуються питаннями європейської інтеграції, а також усіх, кого цікавлять питання дослідження євроінтеграційного вектора розвитку України та реалізація її національних інтересів в умовах глобальних викликів.

УДК 351.327.7:061
ISBN 978-966-390-147-3
© Д. В. Карамишев, Н. В. Мирна, Л. Ю. Величко та ін., 2021
© *ХарРІ НАДУ*, 2021

ЗМІСТ

ВСТУП 5

Розділ 1
ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

1.1 Оцінка сучасного стану реалізації національних інтересів України в умовах глобальних викликів 7
1.2 Глобальний індекс (GI-10) як інтегрований стратегічний індикатор збалансованого розвитку країн – членів ОЕСР 28
1.3 Європейська інтеграція в контексті глобальних викликів та гібридних загроз 48

Розділ 2
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

2.1 Удосконалення вітчизняної фінансово-кредитної системи в умовах євроінтеграції та захисту національних інтересів під тиском глобалізації 59
2.2 Публічне управління землями сільськогосподарського призначення як один із базисів євроінтеграційного вектора розвитку України та реалізації національних інтересів в умовах глобальних викликів 87
2.3 Гарантування продовольчої безпеки як один із пріоритетних національних інтересів 93
2.4 Становлення та розвиток системи технічного регулювання в ЄС 103
2.5 Особливості стратегічного аналізу соціальних комунікацій бізнесу в процесі пропагування тенденцій європейської інтеграції в Україні 118

Розділ 3
СОЦІОГУМАНІТАРНИЙ ВИМІР ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ВЕКТОРА РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

3.1 Формування позитивного іміджу України у світі 135
3.2 Довіра до влади як чинник розвитку демократичного врядування у країнах ЄС – досвід для України 144
3.3 Мовний аспект глобалізації: перспективи й наслідки 163

ВИСНОВКИ 176

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 186

ВСТУП

Європейська інтеграція – це обраний українським народом і закріплений Конституцією стратегічний курс України, який передбачає системну й ефективну роботу всіх державних інституцій, чітку координацію, злагоджену роботу всіх гілок влади та потужну політичну підтримку задля досягнення мети щодо майбутнього членства в Європейському Союзі (далі – ЄС) та відповідності політичним, економічним і правовим критеріям, які висуває ЄС до країн-кандидатів.

У процесі формування сучасної системи міжнародних відносин і визначення пріоритетв зовнішньої та внутрішньої політики України на етапі її трансформації мають бути враховані питання забезпечення євроінтеграційного вектора розвитку України та реалізації її національних інтересів в умовах протидії глобальним викликам.

Станом на 2021 р. Стратегія національної безпеки України визначає цілу низку загроз національній безпеці, з яких можна виділити й глобальні виклики, які вочевидь будуть відігравати важливу роль у формуванні системи міжнародної взаємодії найближчим часом. Йдеться про зміни клімату й зростання техногенного навантаження на навколишнє природне середовище; дисбаланс світового розвитку, та інструментів глобального управління; зростаючі виклики трансатлантичній та європейській єдності; посилення міжнародної конкуренції із застосуванням усіх інструментів національної сили; поширення міжнародного тероризму й міжнародної злочинності, зокрема у кіберпросторі; фінансово-економічні кризи; гібридна війна; високий

ступінь невизначеності й непередбачуваності ситуації у світі в цілому.

Світові інтеграційні процеси визначають не лише динаміку й особливості функціонування та розвитку сучасного суспільства, а й сприяють становленню нової системи стратегічного управління глобальним розвитком з притаманними їй єдиними цивілізаційними імперативами побудови нового світового порядку.

Таким чином, розуміння процесів, пов'язаних з європейською інтеграцією, її фінансово-економічними та соціокультурними вимірами, реалізацією національних інтересів в умовах глобальних викликів, гібридизації загроз національній безпеці є актуальним питанням для науки публічного управління на сучасному етапі розвитку України.

Підписання і ратифікація Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, вимагає запровадження європейських підходів до організації публічного управління, його кваліфікованого наукового супроводу й підтримки реформ, спрямованих на забезпечення фінансово-економічного та соціогуманітарного розвитку України.

Зацікавленість українського суспільства в успішній реалізації Угоди про асоціацію є досить значною, і, у свою чергу, вимагає вдосконалення, а подекуди й розбудови, злагоджених механізмів публічного управління інтеграційними процесами в галузі зовнішньої політики, політики безпеки, свободи і юстиції, досягнення поступової економічної інтеграції України у внутрішній ринок ЄС через створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі між ЄС і Україною.

Ефективна імплементація Угоди про асоціацію є передумовою й запорукою подальшої успішної інтеграції України

в ЄС. Угода про асоціацію вимагає наближення українського законодавства до acquis ЄС і застосування їх великого обсягу в правовій системі України.

Необхідною умовою забезпечення євроінтеграційного вектора розвитку України є налагодження процесу інформування та комунікація з українським суспільством про можливості й перспективи, які відкриває для громадян Угода про асоціацію Україна – ЄС, на прикладі ключових пріоритетів та реформ, про що зазначено в розпорядженні Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 776-р "Про затвердження плану заходів на 2020 рік з реалізації Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки".

Прагнення України забезпечити реалізацію національних інтересів шляхом інтеграції в європейські структури й необхідність прискорення цих процесів вимагають від державно-політичної еліти усвідомлення важливості подальшого реформування національної системи публічного управління, яка б відповідала сучасним тенденціям світового розвитку та глобальним викликам.

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

1.1 Оцінка сучасного стану реалізації національних інтересів України в умовах глобальних викликів

У вересні 2020 року Харківським регіональним інститутом державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (далі – ХарРІ НАДУ/Інститут) у межах науково-дослідної роботи "Євроінтеграційний вектор розвитку України та реалізація національних інтересів в умовах глобальних викликів" було проведено соціологічне дослідження, *метою* якого була оцінка сучасного стану реалізації національних інтересів України в умовах сьогодення.

Проблемою, що обумовила проведення даного дослідження, стала відсутність актуальної, об'єктивної, науково обґрунтованої соціологічної інформації щодо реалізації національних інтересів в Україні в сучасних глобалізаційних умовах.

Якими є оцінки та очікування респондентів щодо європейського вибору України? Яким є нинішній стан забезпечення національних інтересів України? Наскільки наслідки

глобалізаційних процесів є безпечними для національних інтересів нашої держави? На ці та інші питання була спроба відповісти під час соціологічного дослідження.

Об'єкт дослідження – національні інтереси України в глобалізаційних умовах.

Предмет – стан реалізації національних інтересів України в умовах глобалізації.

Основні завданнями опитування:

1. З'ясувати ставлення респондентів до європейського курсу розвитку України.

2. Виявити рівень підтримки та очікування респондентів щодо вступу України до Євросоюзу.

3. Оцінити нинішній стан та рівень забезпечення національних інтересів України в різних сферах.

4. З'ясувати рівень особистої безпеки респондентів в умовах сьогодення.

5. Визначити рівень безпеки глобалізаційних процесів для національних інтересів України.

6. Виявити рівень довіри респондентів до суб'єктів у питаннях реалізації національних інтересів та забезпечення національної безпеки України.

7. З'ясувати першочергові напрями реалізації національних інтересів нашої держави, основні критерії безпеки та чинники, що впливають на реалізацію національних інтересів України.

Опитування було проведено шляхом анкетування представників різних сфер діяльності. Загальна кількість опитаних – 65 осіб. Відповідно до результатів опитування респонденти розподілилися *(у % до всіх опитаних)*:

за статтю:

чоловіки – 14; жінки – 86;

за віком:

18 – 29 років – 19; 50 – 59 років – 3;
30 – 39 років – 46; 60 і більше – 0;
40 – 49 років –32;

за освітою:

доктор наук – 2;
кандидат наук – 3;
вища – 5

за населеним пунктом проживання:

обласний центр – 62;
місто з населенням понад 50 тис. мешканців (не обласний центр) – 22;
місто з населенням менше 50 тис. мешканців – 11;
селище міського типу – 5.

за сферою професійної діяльності:

представник сфери науки, освіти – 84;
представник державних підприємств – 11;
представник недержавних підприємств – 6;
представник сфери охорони здоров'я – 8;
представник органів виконавчої влади/місцевого самоврядування – 51;
представник сфери IT – 5;
домогосподарка – 3;
інше – 8;

за характером роботи:

керівник організації – 0;
керівник структурного підрозділу – 30;
фахівець – 65;
інше – 5.

Європейський вибір України: оцінки та очікування

За результатами проведеного дослідження більшість респондентів вважають Україну європейською державою в географічному плані (76 %). Водночас, третина респондентів переконані, що Україна є європейською країною в історичному (32 %) та культурному плані (30 %). Найбільш критично оцінюють респонденти відповідність України європейським параметрам у політичній (8 %), соціальній (5 %) і економічній (3 %) сферах.

Такі оцінки не є ознакою розчарування у євроінтеграції, а приводом для активізації зусиль щодо внутрішніх трансформацій, які наближатимуть країну до європейських соціально-економічних і політичних стандартів.

Серед респондентів домінує загалом позитивне ставлення до євроінтеграційного курсу розвитку України(75 %) (рис. 1.1.1).

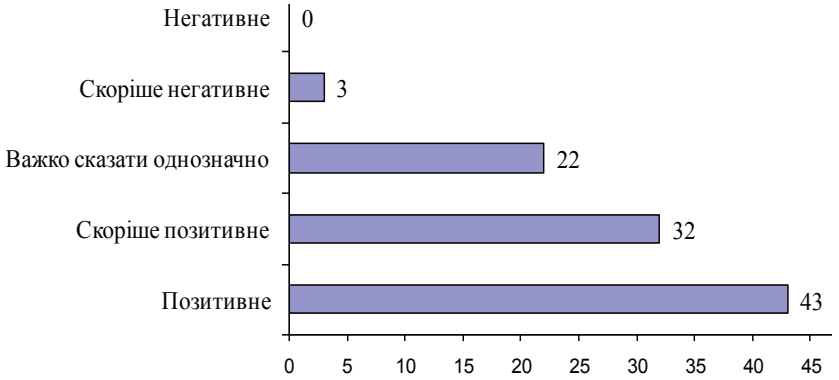

Рис. 1.1.1. Розподіл відповідей респондентів на запитання: "Ваша ставлення до євроінтеграційного курсу розвитку України?" (*у % до всіх опитаних*)

На думку майже половини респондентів, дуже повільно (49 %) просувається українська євроінтеграційна політика України. Третина опитаних зазначили, що відбувається розвиток, але не в усіх сферах життєдіяльності (35 %). Лише десята частина респондентів (11 %) вважають, що взагалі не відбувається ніяких змін (рис. 1.1.2).

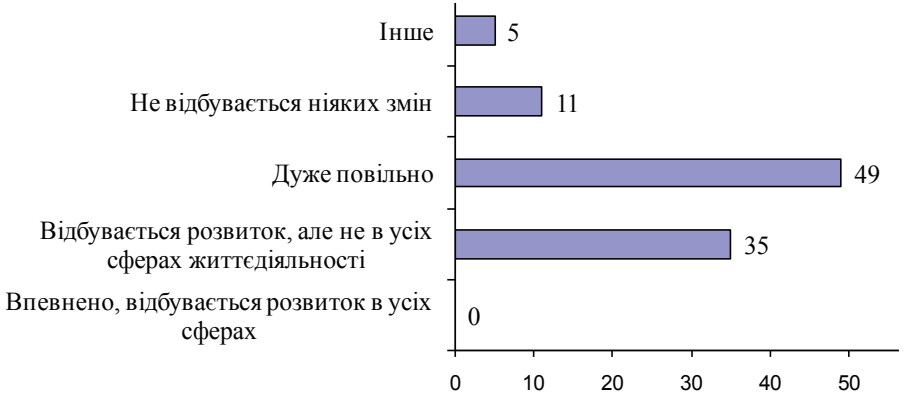

Рис. 1.1.2. Розподіл відповідей респондентів на запитання: "Як, на Вашу думку, просувається українська євроінтеграційна політика України?" (*у % до всіх опитаних*)

За результатами дослідження, рухаючись європейським шляхом розвитку, Україна досягла певних здобутків та переваг. До важливих респонденти відносять отримання сучасних технологій (22 %), підвищення рівня соціального захисту населення, розвинена демократія (14 % та 14 % відповідно), зменшення рівня корупції та наявність фінансових ресурсів (11 % та 11 % відповідно).

На превеликий жаль, п'ята частина опитаних вказують на те, що Україна не досягла ніяких здобутків та переваг (22 %). Ще 22 % учасникам опитування було важко визначитись з цього питання (рис. 1.1.3).

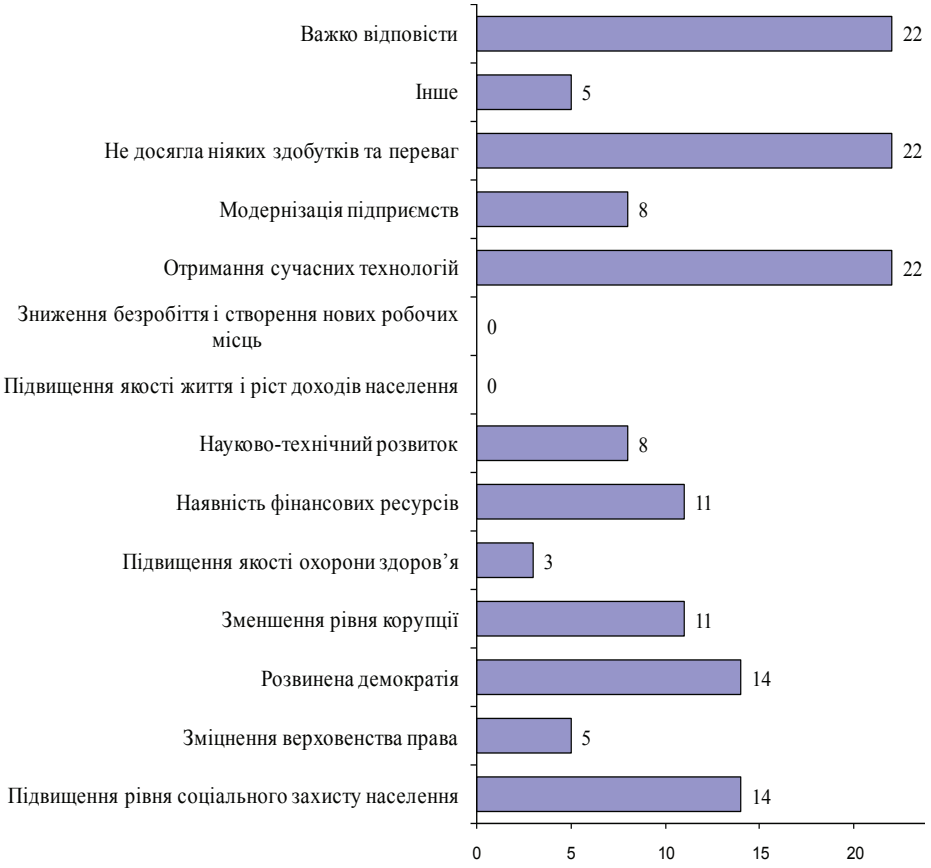

Рис. 1.1.3 Розподіл відповідей респондентів на запитання: "Яких здобутків та переваг, на Вашу думку, досягла Україна рухаючись європейським шляхом розвитку?" (*у % до всіх опитаних; сума відповідей перевищує 100 %, тому що можна було обирати декілька варіантів відповіді*)

Більшість респондентів підтримують вступ України до Євросоюзу (73 %). Тому, якби найближчим часом відбувся референдум стосовно вступу України до ЄС, в ньому б взяли участь 89 %.

Чи виграє Україна від вступу до ЄС? Відповіді на це запитання розподілилися наступним чином: майже половина респондентів (49 %) відповіли "так", лише десята частина опитаних (11 %) дали негативну відповідь. Важливо, що значний відсоток учасників дослідження (40 %) взагалі не змогли визначитись з цього питання.

Національні інтереси України

Під час опитування респондентам було запропоновано визначити поняття "національні інтереси", якенайбільше відповідає їх думці. 65 % опитаних вважають, що "національні інтереси" – це життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток. Для 16 % опитаних – це життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян. Ще 11 % зазначають "національні інтереси" як пріоритетність загальнолюдських демократичних принципів у розбудові держави, національна злагода та національна свідомість народу.

Нинішній стан забезпечення національних інтересів України 70 % респондентів оцінили як незадовільний. Позитивні оцінки надали лише 25 % опитаних (рис. 1.1.4).

Рівнем забезпечення національних інтересів України в різних сферах респонденти переважно незадоволені.

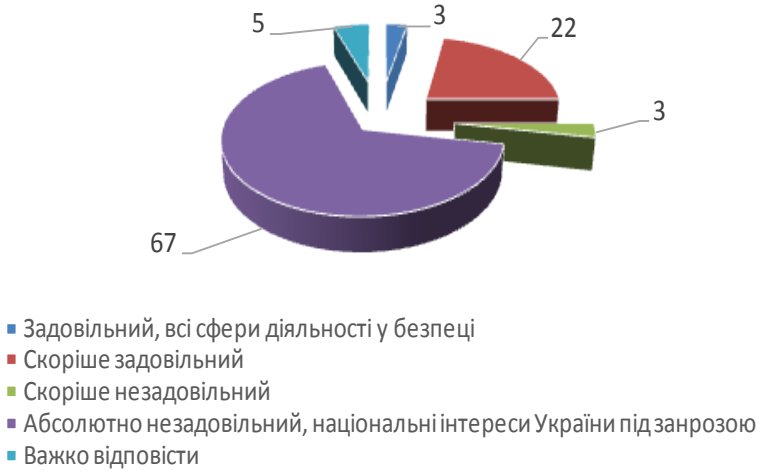

Рис. 1.1.4. Розподіл відповідей респондентів на запитання: "Як би Ви оцінили нинішній стан забезпечення національних інтересів України?" (*у % до тих, хто відповіли*)

Найнижчий рівень забезпечення національних інтересів нашої держави опитані відзначають в екологічній сфері (70 %), економічній (59 %), соціальній (57 %), внутрішньополітичній (54 %) та сфері державної безпеки (52 %). Позитивні оцінки рівня забезпечення національних інтересів України респонденти надали інформаційній сфері (49 %), воєнній та сфері безпеки державного кордону України (33 %), а також науково-технологічній (31 %) (рис. 1.1.5).

Більше половини опитаних (61 %) не відчувають особисто безпеку в умовах сьогодення. Почувають себе в безпеці лише п'ята частина респондентів (22 %) (рис. 1.1.6).

В умовах сьогодення важливим є і питання безпеки для національних інтересів держави наслідків тих глобалізаційних процесів, які відбуваються у світі. За результатами проведеного опитування найбільш небезпечним для

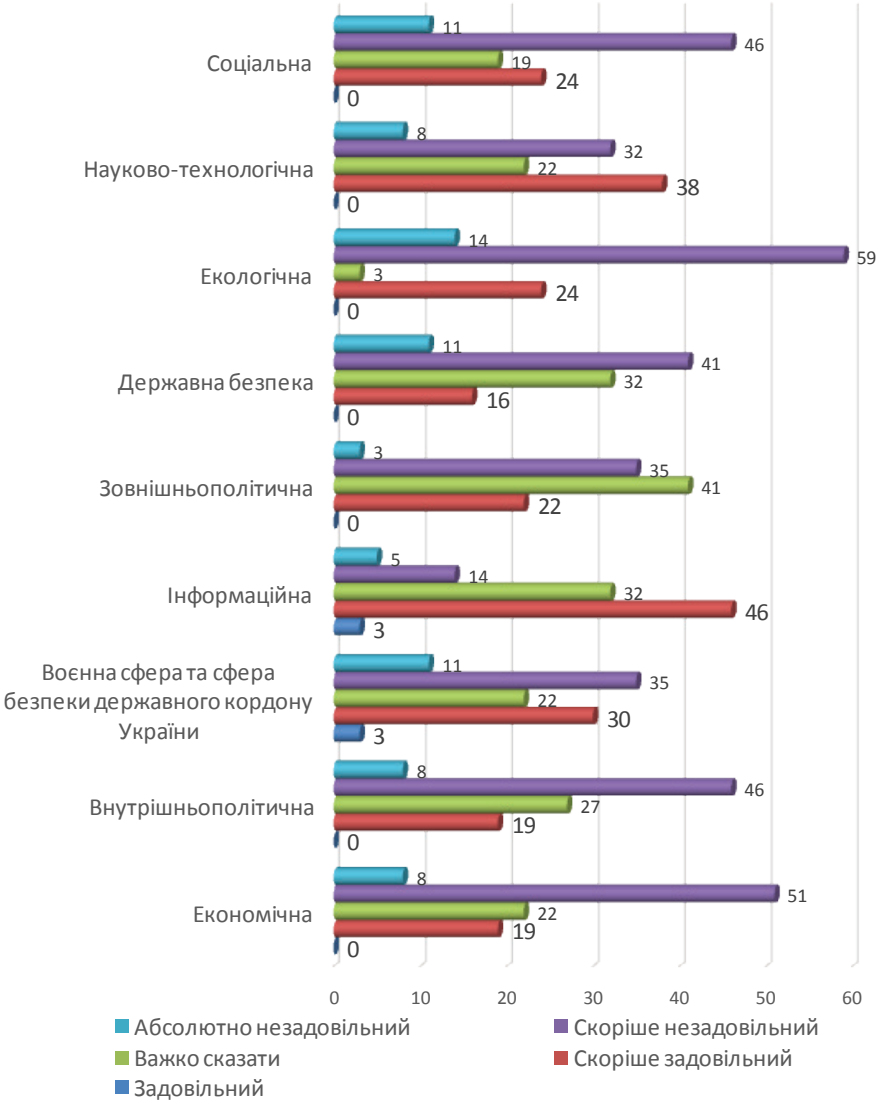

Рис. 1.1.5. Розподіл відповідей респондентів на запитання: “Оцініть рівень забезпечення національних інтересів України в наступних сферах?” (*у % до тих, хто відповіли*)

Рис. 1.1.6. Розподіл відповідей респондентів на запитання: "Чи відчуваєте Ви особисто безпеку в умовах сьогодення?» (*у % до тих, хто відповіли*)

національних інтересів України є відтік молоді до інших країн. На цьому наголосили 100 % респондентів. Небезпечними для України глобалізаційними наслідками також, на думку опитаних, є вплив глобальної економічної кризи на національну економіку (95 %), втрата національної ідентичності, цінностей, переорієнтація на культуру глобальну (95 %), поширення міжнародної кримінальної злочинності та тероризму (92 %). Не менш безпечним є новий світовий виклик людству – пандемія коронавірусу, на якому наголосили 91 % респондентів. До рейтингу небезпечних для національних інтересів нашої держави наслідків глобалізації учасники опитування віднесли також відтік людських ресурсів України до інших держав (89 %), нестабільний курс гривні (82 %). На можливості втрати контролю держави над соціальними та економічними процесами в країні акцентували 67 % респондентів (табл. 1.1.1).

До безпечних процесів та їх наслідків, що відбуваються в глобалізованому суспільстві для нашої держави опитані віднесли, перш за все, зростання кількості громадян, які вільно володіють іноземною мовою (97 %), створення нових можливостей для експорту продукції, яка виробляється

Таблиця 1.1.1

Розподіл відповідей респондентів на запитання:
"Наскільки наступні наслідки глобалізаційних процесів
є безпечними для національних інтересів України?"
(у % до тих, хто відповіли)

№ з/п	Наслідки глобалізаційних процесів	Без-печно	Важко сказати	Небез-печно
1	Впровадження світових технічних та економічних стандартів	**78**	17	6
2	Відкриття внутрішнього ринку України для закордонних товарів	50	8	22
3	Відтік людських ресурсів України до інших країн	0	11	89
4	Відтік молоді до інших країн	0	0	**100**
5	Збільшення конкуренції на ринку праці	34	31	36
6	Посилення внутрішньої економічної конкуренції	57	22	22
7	Можливість втрати контролю держави над соціальними та економічними процесами в країні	6	8	67
8	Вплив глобальної економічної кризи на національну економіку	0	5	**95**
9	Втрата національної ідентичності, цінностей, переорієнтація на культуру глобальну	0	5	**95**
10	Перевага індивідуального над колективним	27	41	32
11	Поширення міжнародної кримінальної злочинності, тероризму	8	0	**92**
12	Збільшення комунікативних можливостей з іншими країнами	**73**	18	8
13	Зростання кількості громадян, які вільно володіють іноземною мовою	**97**	0	3
14	Участь та співпраця України в міжнародних об'єднаннях та інституціях із питань безпеки	**82**	14	6
15	Збільшення можливості досвіду професійного спілкування на спільних підприємствах	**87**	11	3
16	Зростання інформованості в усіх сферах національної безпеки щодо міжнародних досягнень та можливостей наукового та професійного спілкування	**84**	14	3
17	Набуття досвіду протистояння зовнішньому втручанню у внутрішні справи держави, практики відстоювання національних інтересів у всіх сферах національної безпеки	**69**	14	17
18	Збільшення можливості відпочинку громадян за межами країни	**85**	9	6
19	Посилення впливу на економічні процеси в Україні світових наднаціональних структур і міжнародних корпорацій	18	41	41
20	Приведення українського законодавства до світових стандартів	**83**	18	0
21	Створення нових можливостей для експорту продукції, яка виробляється в Україні	**91**	9	0
22	Прискорення технічного прогресу та інноваційного розвитку	**86**	6	9
23	Відкриття внутрішнього ринку України для закордонних товарів	39	38	24
24	Нестабільний курс гривні	6	12	**82**
25	Зміна поведінки споживачів у відповідності зі світовими трендами	18	67	15
26	Пандемія коронавірусу	0	9	**91**

в Україні (91 %), збільшення можливості досвіду професійного спілкування на спільних підприємствах (87 %), прискорення технічного прогресу та інноваційного розвитку (86 %), збільшення можливості відпочинку громадян за межами країни (85 %), зростання інформованості в усіх сферах національної безпеки щодо міжнародних досягнень та можливостей наукового та професійного спілкування (84 %), приведення українського законодавства до світових стандартів (83 %). Безпечними для національних інтересів України наслідків глобалізаційних процесів респонденти вважають участь та співпрацю України в міжнародних об'єднаннях та інституціях із питань безпеки (82 %), впровадження світових технічних та економічних стандартів (78 %), збільшення комунікативних можливостей з іншими країнами (73 %) та набуття досвіду протистояння зовнішньому втручанню у внутрішні справи держави, практики відстоювання національних інтересів у всіх сферах національної безпеки (69 %) (табл. 1.1.1).

На думку респондентів, першочерговим напрямом реалізації національних інтересів України має бути відновлення миру, територіальної цілісності та державного суверенітету України на основі міжнародного права (86 %). Половина опитаних вважають, що, в першу чергу, необхідно розвивати людський капітал України, зокрема через модернізацію освіти і науки, охорони здоров'я, культури, соціального захисту (57 %), а також захищати особу, суспільство та державу від правопорушень, зокрема корупційних, забезпечення відновлення порушених прав, відшкодування заподіяної шкоди (51 %). Третина респондентів вказують на забезпечення екологічної безпеки, створення безпечних умов життєдіяльності людини, зокрема на територіях, що постраждали внаслідок бойових дій, розбудова ефективної системи цивільного захисту (34 %) (рис. 1.1.7).

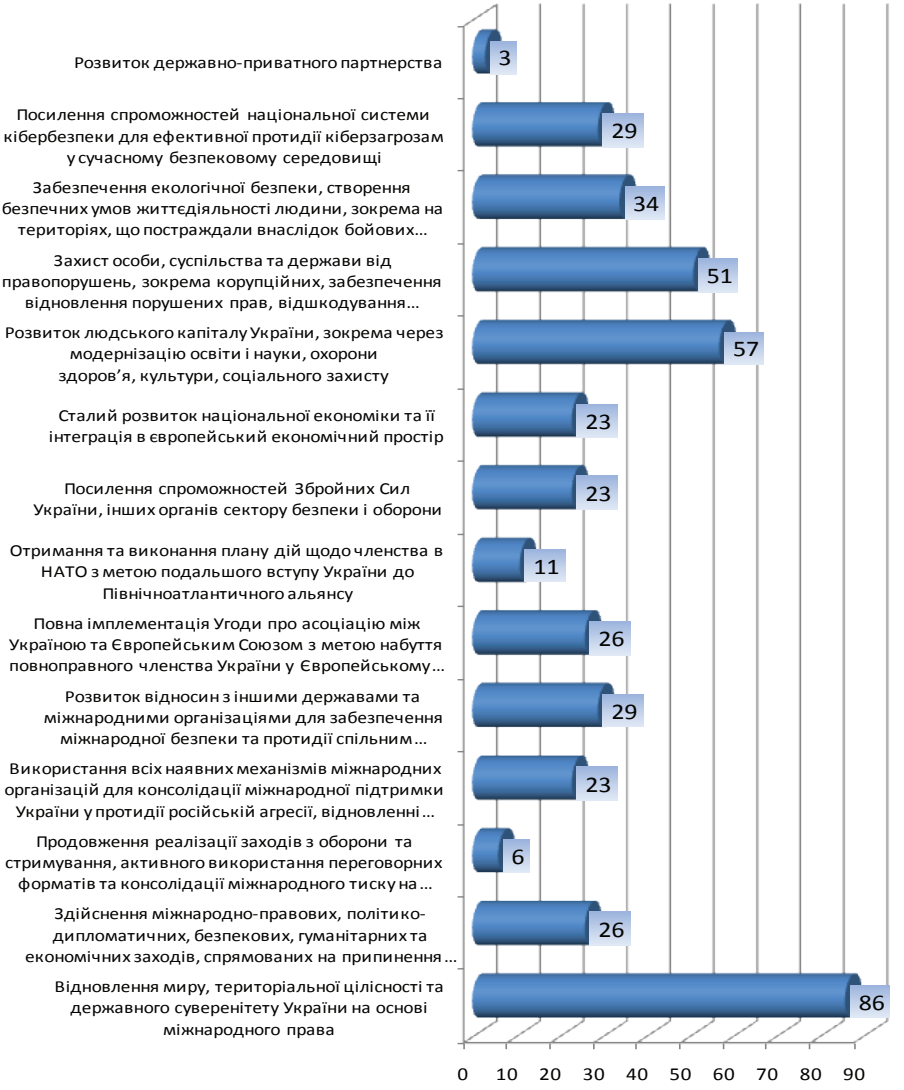

Рис. 1.1.7. Розподіл відповідей респондентів на запитання: "За якими напрямами, в першу чергу, має відбуватись реалізація національних інтересів України?" (*у % до тих, хто відповіли*)

Хто ж сьогодні має нести відповідальність та хто найбільш відповідально в нинішніх умовах підходить до реалізації національних інтересів та забезпечення національної безпеки України? На думку респондентів, відповідальність за реалізацію національних інтересів та забезпечення національної безпеки України, в першу чергу, має нести Президент України. На це вказали 85 % опитаних. Також учасники опитування вказують на Раду національної безпеки та оборони України (68 %), Кабінет Міністрів України (62 %), Збройні Сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України (62 %), а також Верховна Рада України (59 %) (рис. 1.1.8). В умовах сьогодення найбільш відповідально до реалізації національних інтересів та забезпечення національної безпеки нашої держави, на думку лише третини опитаних (32 %), підходить Президент України. Ще майже третина респондентів вказали на Збройні Сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України (29 %). Для четвертої частини учасників опитування найбільш відповідально сьогодні до цього підходить кожен громадянин України (24 %). Це п'ята частина респондентів вказали на об'єднання громадян (21 %) (рис. 1.1.8).

Також респондентам під час опитування було запропоновано визначити рівень довіри до зазначених суб'єктів в питаннях реалізацію національних інтересів та забезпечення національної безпеки України. Отримані результати свідчать, що найбільше опитані довіряють Збройним Силам України, Службі безпеки України, Службі зовнішньої розвідки України, Державній прикордонній службі України та іншим військовим формуванням, утвореним відповідно до законів України (57 %), місцевим державним адміністраціями органам місце-

вого самоврядування та об'єднанням громадян (48 % та 48% відповідно). Значний рівень довіри у респондентів до органів і підрозділів цивільного захисту (43 %) та Президента України (40 %). Значній частині учасників опитування важко було визначитись щодо поставленого запитання.

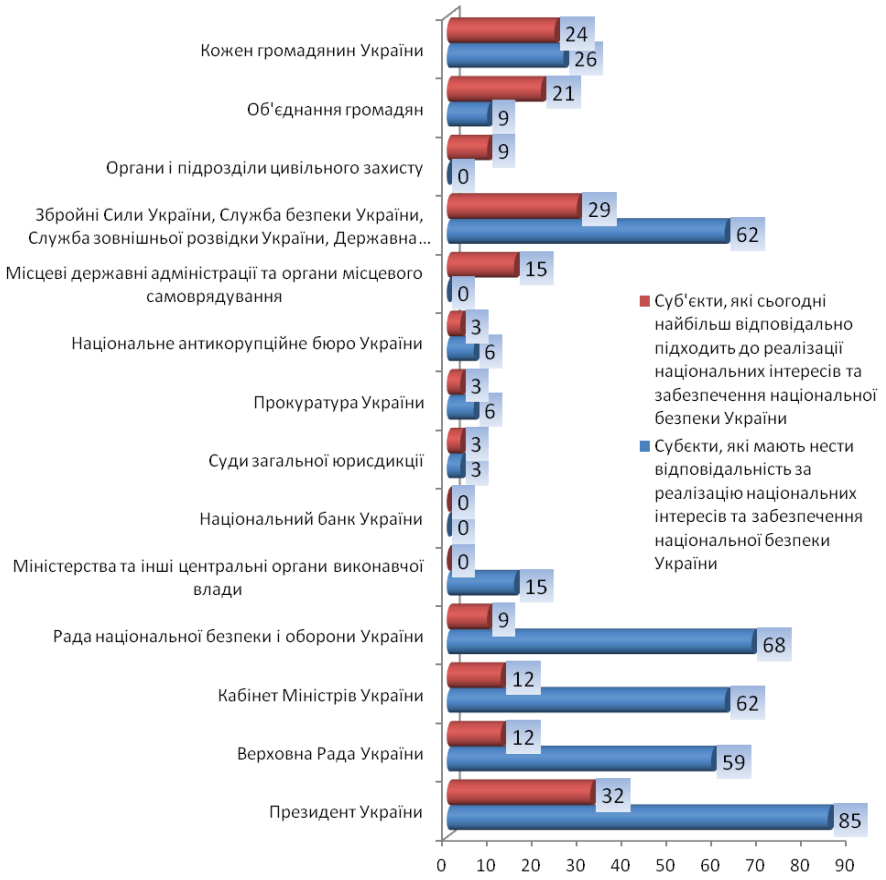

Рис. 1.1.8. Порівняльний розподіл відповідей щодо відповідальності за реалізація національних інтересів та забезпечення національної безпеки України?" (*у % до тих, хто відповіли*)

Найвищій рівень недовіри у респондентів до Кабінету Міністрів України (38 %), Прокуратури України (36 %), Верховної ради України (34 %), судів загальної юрисдикції (33 %), міністерств та інших центральних органів виконавчої влади (32 %). Також майже третина опитаних висловили недовіру до Національного банку України (30 %) та Національного антикорупційного бюро України (30 %) (рис. 1.1.9).

Що ж є основними критеріями безпеки в державі? Як показали результати опитування основним критерієм безпеки респонденти вважають національну незалежність і суверенітет, територіальну цілісність держави (74 %). Також значна частина респондентів до таких критеріїв віднесли розвиненість громадянського суспільства, рівень демократизму, сформованість та дієвість законодавчої бази держави, захищеність особи (43 %), стан збройних сил, їхня боєздатність і боєготовність (40 %) та внутрішньополітична стабільність (40 %). Ще майже чверть опитаних закцентували увагу на безпечне навколишнє середовище, стійкість основних сфер життєдіяльності до деструктивних інформаційних впливів (23 %). Такі критерії безпеки в державі як всебічна захищеність особи (17 %), сформованість та дієвість законодавчої бази (14 %) та розвиток національної самосвідомості і культури (11 %) респонденти основними не вважають.

До головних чинників, що впливають на реалізацію національних інтересів нашої держави, на думку опитаних, можна віднести рівноправні взаємовигідні відносини з державами світу в інтересах України (40 %), формування нової системи міжнародних відносин у сфері безпеки та стан міжнародної та національної фінансово-економічної сфери (37 % та 37 % відповідно). Майже чверть респондентів вважають, що для реалізації національних інтересів України важливим є набуття членства в ЄС та повноправна участь України в системах колективної безпеки (23 % та 23 % відповідно) (рис. 1.1.10).

Рис. 1.1.9. Розподіл відповідей респондентів на запитання: "Чи довіряєте Ви зазначеним суб'єктам в питаннях реалізацію національних інтересів та забезпечення національної безпеки України?" (*у % до тих, хто відповіли*)

Рис. 1.1.10. Розподіл відповідей респондентів на запитання щодо головних чинників, які впливають на реалізацію національних інтересів нашої держави (*у % до тих, хто відповіли*)

За результатами проведеного дослідження Україна – це європейська держава, здебільшого, в географічному плані. Третина опитаних вважають Україну європейською країною в історичному та культурному плані. Європейським стандартам у політичній, соціальній та економічній сферах наша держава не відповідає, тому необхідним є активізувати зусилля, які зможуть наблизити нашу країну до європейських соціально-економічних і політичних стандартів. Загалом серед опитаних, домінує позитивне ставлення

до євроінтеграційного курсу розвитку України незважаючи на те, що українська євроінтеграційна політика України просувається дуже повільно і не в усіх сферах життєдіяльності. Більшість респондентів підтримують вступ України до Євросоюзу і вважають, що Україна виграє від вступу до ЄС.

Рухаючись європейським шляхом розвитку, Україна отримала сучасні технології, підвищення рівня соціального захисту населення, розвинену демократію. Хоча для п'ятої частини опитаних Україна ніяких здобутків та переваг не отримала.

Поняття "національні інтереси" було визначено респондентами як життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток.

Нинішній стан забезпечення національних інтересів України отримав, в основному, незадовільні оцінки. Найнижчий рівень забезпечення національних інтересів нашої держави відзначені в екологічній, економічній, соціальній, внутрішньополітичній сферах та сфері державної безпеки. Позитивні оцінки були надані інформаційній, воєнній, науково-технологічній та сфері безпеки державного кордону України. Не відчувають респонденти в умовах сьогодення і забезпечення особистої безпеки.

Найбільш небезпечними для національних інтересів нашої держави серед наслідків глобалізаційних процесів, які відбуваються у світі, є відтік молоді до інших країн. Також небезпечними є вплив глобальної економічної кризи на національну економіку, втрата національної ідентичності, цінностей, переорієнтація на культуру глобальну, поширення

міжнародної кримінальної злочинності і тероризму та пандемія коронавірусу. До рейтингу небезпечних наслідків глобалізації були віднесені і відтік людських ресурсів України до інших держав, нестабільний курс гривні, можливість втрати контролю держави над соціальними та економічними процесами в країні.

Безпечними процесами глобалізації для нашої держави є зростання кількості громадян, які вільно володіють іноземною мовою, створення нових можливостей для експорту продукції, яка виробляється в Україні, збільшення можливості досвіду професійного спілкування на спільних, прискорення технічного прогресу та інноваційного розвитку, збільшення можливості відпочинку громадян за межами країни, зростання інформованості в усіх сферах національної безпеки щодо міжнародних досягнень та можливостей наукового та професійного спілкування, приведення українського законодавства до світових стандартів, участь та співпрацю України в міжнародних об'єднаннях та інституціях із питань безпеки, впровадження світових технічних та економічних стандартів, збільшення комунікативних можливостей з іншими країнами та набуття досвіду протистояння зовнішньому втручанню у внутрішні справи держави, практики відстоювання національних інтересів у всіх сферах національної безпеки.

Першочерговим напрямом реалізації національних інтересів України має бути відновлення миру, територіальної цілісності та державного суверенітету України на основі міжнародного права. Також необхідно розвивати людський капітал України, зокрема через модернізацію освіти і науки, охорони здоров'я, культури, соціального захисту та захищати особу, суспільство та державу від правопорушень, зокрема корупційних, забезпечення відновлення порушених прав, відшкодування заподіяної шкоди.

Відповідальність за реалізацію національних інтересів та забезпечення національної безпеки України, в першу чергу, має нести Президент України, а також Рада національної безпеки та оборони України, Кабінет Міністрів України, Збройні Сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України та Верховна Рада України.

Найбільш відповідально до реалізації національних інтересів та забезпечення національної безпеки нашої держави підходить Президент України та Збройні Сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України.

Найбільшою довірою в питаннях реалізації національних інтересів України за результатами опитування серед респонденти користуються Збройні сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формуванням, утворені відповідно до законів України, а також місцеві державні адміністрації й органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян та органи і підрозділи цивільного захисту. Значним є рівень довіри і до Президента України. Недовіру респонденти висловили Кабінету Міністрів України, Верховній раді України, Прокуратурі України та судам загальної юрисдикції, міністерствам та інших центральних органів виконавчої влади.

Основним критерієм безпеки в державі є національна незалежність і суверенітет, територіальна цілісність держави, розвиненість громадянського суспільства, рівень демократизму, сформованість та дієвість законодавчої бази держави, захищеність особи, стан збройних сил, їхня боєздатність і боєготовність, а також внутрішньополітична стабільність.

На реалізацію національних інтересів нашої держави мають вплив рівноправні взаємовигідні відносини з державами світу в інтересах України, формування нової системи міжнародних відносин у сфері безпеки та стан міжнародної та національної фінансово-економічної сфери. Важливим для реалізації національних інтересів України є набуття членства в ЄС та повноправна участь України в системах колективної безпеки.

1.2 Глобальний індекс (GI-10) як інтегрований стратегічний індикатор збалансованого розвитку країн – членів ОЕСР

Розуміння об'єктивних тенденцій глобального розвитку та становлення системи управління глобальним розвитком поступово чинить вплив на формування та реалізацію державної політики різних країн, яка все більше виходить із необхідності співставлення та узгодження із проголошеними міжнародними принципами та концепціями організації та розвитку суспільства. При цьому, світові інтеграційні процеси визначають не лише динаміку та особливості функціонування та розвитку сучасного суспільства, а й сприяють становленню нової системи стратегічного управління глобальним розвитком з притаманними їй єдиними цивілізаційними імперативами побудови нового світового порядку.

Щодо Global Governance, то на особливу увагу заслуговують дослідження *Heywood Andrew* [111], *Rhodes R. A.* [133], *Rosenau James N.* [134], *Thakur Ramesh, Van Langenhove Luk* [137], *Rorden Wilkinson and Steve Hughes* [107] та ін., у роботах яких зазначена концепція актуалізується і набуває особливого значення, оскільки передбачає перехід від прав-

ління до урядування, що означає принципову заміну традиційних ієрархічних форм організації владно-суспільних відносин більш гнучкими, у тому числі мережевими з метою задоволення колективних інтересів суспільства в глобальному вимірі.

Проте, незважаючи на значну кількість публікацій за зазначеною проблематикою, на сьогодні поки бракує системних досліджень використання інтегрованого підходу щодо оцінювання ефективності стратегічного управління глобальним розвитком, що передбачає не лише наявність індикаторів стану та динаміки розвитку суспільства у зазначених сферах, а й можливостей комплексного оцінювання регулюючого впливу на глобальний розвиток у різних країнах світу в контексті глобального врядування. Виходячи з цього, зрозумілим є те, що в якості інструментів для співставлення результатів оцінювання різноманітних, у тому числі статистичних показників розвитку має бути розроблена та сформована універсальна інформаційно-аналітична система розвитку суспільства, що включатиме інтегровані домінанти, індикатори і характеристики розвитку у відповідності з глобальними ціннісними орієнтирами світового співтовариства у XXI столітті [33].

Метою дослідження є узагальнення експертно-аналітичної інформації, яка стосується глобальних досліджень, що містять сукупні дані щодо інтегрованого оцінювання всебічного розвитку країн членів організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР), отримані за 10-ма релевантними міжнародними індексами з подальшим використанням у якості індикатора Global Governance – Глобального індексу (GI-10), як інтегрованого індексу збалансованого розвитку, що характеризує сучасне соціально-економічне становище цих країн, їх позиціонування у глобальному вимірі, а також відкриває можливості для регулюючого впливу

та визначення стратегічних орієнтирів розвитку як окремих країн, так і міждержавних утворень.

Це дослідження є продовженням попередніх розвідок автора [33; 34; 119], та містить нові актуальні результати в області комплексного оцінювання розвитку країн ОЕСР за інтегрованим індексом збалансованого глобального розвитку GI-10.

Категорійну основу визначення глобального управління утворює поняття *Governance*, що відноситься до "процесів взаємодії і прийняття рішень між суб'єктами, які беруть участь у колективних рішеннях і діях, які призводять до створення, зміцнення або відтворення соціальних норм і інститутів" [113]. Від розуміння *Governance*, як врядування виходить цільова спрямованість щодо вироблення дієвої системи колективного ухвалення рішень в умовах існування значної кількості суб'єктів та за умов відсутності формалізованих процедур, здатних забезпечувати належні умови та засобів контролю за дотриманням певних правил у процесі взаємовідносин між відповідними суб'єктами. Ще одне визначення *Governance* тлумачиться не лише як управлінська діяльність, а передусім як суспільна координація, що уможливлює та полегшує колективні дії через колективно прийняті рішення, але не у вертикальному, а у горизонтальному вимірі [111].

Щодо *Global Governance*, то найбільш лаконічно його можна охарактеризувати як "колективне вирішення спільних проблем на глобальному рівні" [107]. Глобальне управління (англ. *Global Governance*) можна охарактеризувати як політичну взаємодію міжнародних акторів з метою вирішення проблем, які зачіпають більше, ніж одна держава або регіон [133], або виявлення тих вузлових проблем, які впливають на всю земну кулю і управління ними [109]. При цьому,

мається на увазі, що це функція реалізації влади у непрямий спосіб, що представляє собою скоріше колективні домовленості, які в залежності від умов, терміновості і доцільності реалізації можуть носити як формальний, так і неформальний характер.

Сучасні концепції управління глобальним розвитком суспільства мають багато в чому універсальний характер і передбачають по-перше – сталість розвитку, яка базується на положенні, що якість життя людей і стан суспільства знаходяться під впливом сукупності соціальної, економічної й екологічної сфер; по друге – глобальний характер процесів, багаторівневість та публічність і відповідно транспарентність процесів управління, а також спільність у протистоянні глобальним викликам; по третє – спрямованість на узгодженість дій між акторами – суб'єктами глобального управління та досягнення суспільного консенсусу, шляхом прийняття колективних рішень стосовно спільних питань, які стосуються передусім безпеки та подальшого існування цивілізації на основі спільних ціннісних орієнтацій та переконань; по четверте – модернізацію, технологічність та швидке просування найсучасніших засобів комунікації та перспектив одночасного використання великих масивів інформаційних даних.

А задля того, щоби глобальне управління було ефективним, воно має базуватися на загальних цілях і цінностях, які поділятимуться світовим співтовариством та стануть зрозумілими і досяжними у тому числі для окремих національних держав [34; 151].

Формування порядку денного світового розвитку характеризується посиленням ролі визнаних політичних утворень що носять статус міжнародних міжурядових організацій, які опосередковано впливають на вироблення рішень

з глобальних проблем у наднаціональній площині. Такі організації за своїм політичним впливом можуть переважати можливості окремих, навіть достатньо впливових і потужних в економічному плані держав. Діяльність більшості з них спрямована на розвиток економічного співробітництва. Об'єднання переважно формуються навколо країн, які є регіональними лідерами та володіють певним економічним і політичним ресурсом [52]. Значущість деяких з них обумовлена суттєвим впливом на провідні міжнародні, у тому числі неурядові фінансові інституції, які виконують функції розпорядників коштів, що спрямовуються на фінансування глобальних проектів розвитку як на рівні міждержавних утворень, так і окремих національних держав. У зв'язку з цим саме заможні країни, являючись фактично донорами вищезазначених міжнародних фінансових інституцій мають суттєвий вплив на регулювання світових глобалізаційних процесів [119].

Розгляд можливостей і перспектив взаємодії деяких ключових як формальних так і неформально діючих міжнародних утворень, які мають прямий або опосередкований вплив на прийняття спільних рішень стосовно глобального розвитку дозволив нам конкретизувати роль та політичний вплив на сучасні глобалізаційні процеси суспільного розвитку об'єднання країн ОЕСР, як організації, представники якої на ширшому рівні репрезентують в першу чергу важливі в глобалізованому середовищі економічні інтереси співтовариства держав з розвиненою демократією і ринковою економікою. Відповідні країни – члени ОЕСР можуть посилити свій вплив в сфері *Global Governance*, зберігаючи при цьому його неформальний характер і властиві йому переваги перед формалізованим. У зв'язку з цим слід в певній мірі погодитися із запропонованим трактуванням *Global Governance* як не просто глобальне управління, а як глобальне врядування та розвиток, що спрямовуються [18].

Слід також додати про те, що цілі і стратегії ОЕСР, як глобального утворення не обмежуються економічним розвитком. Значна увага у діяльності організації приділяється й політиці та стратегіям, що спрямовані на вирішення соціальних питань, а також питанням міжнародно-правових відносин у різних сферах розвитку суспільства.

Щодо системи оцінювання глобального розвитку, то вона описана в публікаціях [33; 119]. Проте вважаємо за потрібне акцентувати увагу на деяких аспектах системи оцінювання, оскільки це може бути доцільним для цілісного розуміння загальної ідеї стосовно проведення нового дослідження та отримання результатів вимірювання GI-10 в динаміці, на основі першої спроби узагальнення дворічного емпіричного досвіду спостереження щодо фактичного становища країн у системі рейтингового оцінювання за інтегрованими показниками розвитку.

Отже, досвід використання системи індикаторів для кількісного і якісного оцінювання суспільного розвитку свідчить про те, що він має під собою і наукову основу і здатність до практичного використання у тому числі на міжнародному рівні. Найбільш детально система індикаторів розвитку розроблена комісіями ООН [151]. Вона покликана оцінити просування до основних цілей та відповідних стратегій, визначених ООН, тобто до економічного зростання і боротьби з бідністю. Економічне зростання розглядається як передумови та засіб забезпечення охорони здоров'я, освіти, безпеки, постачання питної води, збереження природи та ін. Для вивчення і порівняння розвитку країн світу загалом аналізуються значна кількість різних показників [114; 142; 144; 147].

Широке визнання в світі отримала система індикаторів ОЕСР. Ця організація розробила і широко використовує модель "тиск – стан – реакція". Мається на увазі, що людська

діяльність надає "тиск" на економіку, соціальну сферу та ін. і впливає на якість життя і кількість матеріальних благ; суспільство реагує на ці зміни через загальноекономічну і галузеву політику і через зміни в суспільній свідомості і поведінці ("реакція на тиск"). Конструктивні системи індикаторів розвитку розробляються і в групі Світового банку. Основний внесок у формування системи індикаторів вноситься щорічною доповіддю Світового банку "Індикатори світового розвитку" [147].

Стосовно інтегрованих індексів розвитку, то їх слід розглядати у якості важливих маркерів соціального проектування та глобального управління суспільним розвитком і орієнтиру суспільного розвитку для країн, які прагнуть до відповідних змін [119].

Зважаючи на вищезазначене, пропонується авторське бачення глобального оцінювання розвитку країн ОЕСР із використанням стратегічного інтегрованого показника Глобального Індексу розвитку. На думку автора, Глобальний Індекс розвитку є найбільш релевантним для країн учасників ОЕСР, які демонструють стабільні показники зростання як за соціогуманітарною так і економіко-технологічною складовою. Тому, враховуючи надважливу роль ОЕСР, як міждержавного об'єднання, що уособлює найбільш потужні за своїм потенціалом країни, та їх глобальним впливом на формування політики в світі – ми в подальшому розраховуємо придатність цього індексу перш за все до висвітлення динамічних процесів розвитку саме цього пулу країн. Початок відповідної аналітичної роботи вже закладений і підтверджений першими результатами власного комплексного дослідження, що має на меті щорічне оцінювання країн членів ОЕСР за 10 ключовими індексами, що формують запропонований та введений в обіг автором Глобальний Індекс Розвитку [33; 34].

Доречи, слід зауважити, що пропонується розглядати референтні країни, як такі, що демонструють стабільність стосовно розвитку. Тобто мова йде про те, які країни та відповідно напрями розвитку можливо розглядати у якості орієнтиру для подальшого використання такого досвіду для визначення власних пріоритетів в управлінні всім національним комплексом. При цьому, розуміючи важливість оцінювання переважно розвинених країн Європи, треба мати можливість аналізувати і розвинені країни інших соціокультурних просторів, враховуючи що мова йде про використання системи індикаторів для кількісного і якісного оцінювання глобального суспільного розвитку, який за визначенням має поширення на усе світове співтовариство.

За наявності великої системи показників найкраще рішення задачі в порівнянні різних об'єктів в різні моменти часу дає такий з них, який може об'єднати інформацію, що міститься у всіх розглянутих вихідних показниках, тобто агрегований показник. Наявність інтегрованого індикатора суспільного розвитку дозволяє з певною долею вірогідності робити судження про ступінь стійкості країни, оптимальності траєкторії її розвитку та є доречним для прийняття рішень у тому числі й стосовно визначення стратегічних пріоритетів розвитку окремих національних держав [119].

Побудова Глобального Індексу розвитку передбачає можливість застосування різних методичних підходів. При цьому максимальне спрощення предмету аналізу дозволяє виявити і проаналізувати ті його властивості, які неможливо помітити при великій кількості елементів у досліджуваній системі. Ураховуючи зазначені тенденції, з метою всебічного оцінювання впливу світових глобальних процесів на розвиток як формалізованих міждержавних утворень так і окремих країн, автором запропонований для введення в науковий обіг та задля подальшого практичного використання

агрегований показник, у вигляді інтегрованого Глобального Індексу розвитку під назвою Глобальний Індекс (The Global Index – GI-10) [119].

"Глобальний" означає узагальнений та всеохоплюючий за основними сферами розвитку суспільства і збалансований інтегральний показник. У даному контексті йдеться саме про Глобальний індекс розвитку (GI-10), змістовна характеристика якого відображає комплексний розвиток країни, який пропонується оцінювати за 10 окремими інтегрованими індексами, шляхом агрегування і узагальнення. На думку автора його можна вважати Глобальним Індексом, який збалансований за трьома складовими: соціо-гуманітарною, економіко-технологічною та суспільно-політичною [119].

Процес визначення параметрів системи оцінювання проводився на підставі сформованої первинної інформаційної бази у певній послідовності. Визначені індикатори забезпечують принцип сумісності та порівнянності суб'єктів оцінювання. Визначаються глобальні індекси розвитку країн, шляхом обчислення суми інтегральних індексів за визначеними напрямами для кожної країни, як суб'єкта оцінювання. Тобто формування показників первинної інформаційної бази є суттєво важливим для забезпечення якості результатів і забезпечення довіри до системи оцінювання. Вони репрезентуються у вигляді уніфікованої електронної таблиці, яка включає дані, що зібрані для окремого суб'єкта оцінювання за процедурами та правилами збору достовірної, об'єктивної та точної інформації, яка підтверджуються відповідними опублікованими щорічними звітами та підлягає верифікації.

Як зазначалося, інтегрований Глобальний Індекс розвитку (The Global Index – GI-10) побудований на основі аналізу офіційної інформації, що стосується емпіричних спостережень, та шляхом оцінювання комплексу взаємопов'язаних

між собою постійних складових розвитку, які мають відношення до різних сфер суспільства, а саме: суспільно-політичної, соціогуманітарної та економіко-технологічної складової та може між іншим демонструвати рівень збалансованого розвитку країни у стратегічному вимірі [119].

У побудову Глобального Індексу (The Global Index – GI-10) закладено сукупні інтегровані дані, які відображають результати рейтингового оцінювання всебічного розвитку різних країн світу, отримані за 10-ма релевантними, тобто адекватними вирішенню поставленого завдання загальновідомими міжнародними індексами, розрахованими найбільш авторитетними експертно-аналітичними центрами, які працюють у царині досліджень глобальних процесів, що стосуються функціонування та розвитку суспільства на основі щорічної офіційної доступної статистичної інформації [119].

У досліджуваному контексті, за визначенням автора до складу інтегрованого Глобального Індексу (The Global Index – GI-10) включено 10 компонентів, що змістовно представлені найбільш значущими з позиції комплексності, можливості співставлення та взаємодоповнення, а також цілеспрямованості у напрямку глобального розвитку релевантними індексами (табл. 1.2.1), врахування яких за оригінальною методологією дозволяє розрахувати Глобальний Індекс (The Global Index – GI-10) за потенційною шкалою оцінювання в діапазоні значень від 0 до 100. Згідно з авторською методикою розрахунку, значення кожного з включених індексів має максимальне значення (≤ 9,99). При цьому інтегрований Глобальний Індекс, максимальне сумарне значення якого дорівнює ≤ 99,99 скоригований за показником ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ВВП ППС) (≤ 0,99), що на думку автора надає певної об'єктивізації та збалансованості зазначеному Індексу, розуміючи при цьому, що показник ВВП ППС вже не є визначальним у сенсі

Таблиця 1.2.1

Компоненти інтегрованого Глобального Індексу
(The Global Index – GI-10)

№ з/п	Назва Індексу	Організації	Роки	Кількість країн
1	The Human Development Index http://www.hdr.undp.org/	United Nations Development Programme (UNDP)	2019 за 2018	189
2	The Social Progress Index https: //www.socialprogress.org/	Social Progress Imperative (USA)	2019	149
3	The Legatum Prosperity Index https://www.prosperity.com/	Legatum Institute Foundation (GBR)	2019	167
4	The Sustainable Development Goals Index http://sdgindex.org/reports/	Sustainable Development Solutions Network – SDSN (FRA-USA) & Bertelsmann Stiftung (DEU)	2019	162
5	The Fragile States Index http://www.worldpolicy.org/	Fund for Peace & Foreign Policy Journal (USA)	2019	178
6	The Global Competitiveness Index http://www.reports.weforum.org/	World Economic Forum (CHE)	2019	141
7	The BDO IBC – International Business Compass https: //www.bdo-ibc.com/	BDO & HWWI (DEU)	2018	174
8	The Global Innovation Index https://www.globalinnovationindex.org/	Cornell University (USA) & INSEAD (FRA) & WIPO (CHE)	2019	129
9	The ICT Development Index http://www.itu.int/	International Telecommunication Union – UN Specialized Agency(CHE)	2017	176
10	The Environmental Performance Index http://www.yale.edu/esi/	Yale Center for Environmental Law and Policy (USA)	2018	180

глобального розвитку, оскільки сучасне розуміння акцентів глобального розвитку завдяки його комплексності, інтегрованості, а також технологічності та інноваційності не робить наголос на домінуванні економічної складової у відповідному оцінюванні [119].

Усі десять компонентів – індексів мають відношення до реалізації політики у певних сферах суспільства (соціогуманітарній, економічній, екологічній, інформаційній та ін.) на різних рівнях управлінського впливу в системі багаторівневого публічного управління глобальним розвитком. При цьому перші п'ять індексів розкривають та відображають більшою мірою соціогуманітарну складову, а наступні п'ять індексів – економіко-технологічну складову політики стосовно глобального розвитку [119].

У представленій публікації автором не розглядаються методологічні підходи до обчислення та застосування наведених індексів, що складають основу інтегрованого Глобального Індексу, оскільки всі вони побудовані авторитетними міжнародними неурядовими організаціями та експертно-аналітичними центрами на основі власних аналітичних можливостей, загальновідомих інтегральних оцінок із використанням багатого арсеналу статистичних методів стандартизації і згортки показників. Кожен із розглянутих індексів виконує свою аналітичну місію, ґрунтується на відповідному наборі базових показників і обчислюється із застосуванням методології агрегування. Також, слід зазначити, що під час визначення індикаторів – складових Глобального Індексу враховувалося те, що чим тісніше пов'язаний показник з середньою величиною показників в даній сфері, тим більш репрезентативним є висвітлення процесів, що досліджуються [119].

В експертному середовищі існують різні думки стосовно методів знаходження ваги різних показників, що в

сукупності складають інтегрований показник. Зокрема, є думка, що різни індикатори мають різний ступінь об'єктивності та відповідальності за кінцевий результат оцінювання і кожна окрема сфера може мати пріоритет по відношенню до іншої в оцінюванні глобального розвитку, тому ваги окремих показників повинні бути різними. Однак, на думку автора, такий суб'єктивізм є необґрунтованим, оскільки на сьогодні не існує об'єктивної и достовірної методики розрахунку ваг для інтегральних агрегованих показників, які характеризують вплив досить мінливих соціально-економічних та інших чинників на глобальний розвиток суспільства [119].

У зв'язку з цим, автором запропоновано визначати ваги окремих індексів, які покладені в основу інтегрованого Глобального Індексу – грунтуючись на принципах рівності, що закладені у тому числі в діяльність ООН та її інституцій і відповідно до цього – надання кожному із зазначених агрегованих індексів однакового вагового коефіцієнту, незважаючи на певні потенційні розбіжності у вагомості, оскільки штучне встановлення таких розбіжностей у вигляді надання різної ваги індексам під час їх якісного оцінювання свідчитиме про певний суб'єктивізм та упередженість [119].

Оскільки на думу автора питання визначення вагових коефіцієнтів для окремих індексів, які враховуються під час обчислення Глобального Індексу несе суб'єктивний характер, і не має емпіричної бази для здійснення відповідної дії, запропоновано умовно присвоїти кожному із згаданих індексів – ваговий коефіцієнт, що дорівнює одиниці [119].

Зазначений підхід щодо виокремлення домінуючих складових стратегічного управління глобальним розвитком співвідноситься із загальноприйнятою світовим співтова-

риством концепцією сталого розвитку, де превалюють саме економічна, соціальна та екологічна складові й не акцентується увага на суспільно-політичній і навіть не приділяється належної уваги інституціональній складовій. Це свідчить про те, що відповідно до цілей сталого розвитку, слушно робити акцент саме на визначених консенсусом та емпірично підтверджених складових розвитку, не без урахування звичайно аналізу суспільно-політичних процесів і тенденцій та інституціональних засад і особливостей глобального розвитку [119].

Що стосується глобальних досліджень, які не оновлювалися протягом останніх двох років (йдеться про три дослідження: The BDO IBC – International Business Compass; The ICT Development Index; The Environmental Performance Index), то враховуючи авторитет організацій, що їх здійснювали і глобальність досліджень, а також намагання робити перегляд показників у залежності від умов, що змінюються у світі, обиралися останні доступні на сьогодні дані, що відображають результати досліджень стосовно побудови відповідних індексів.

З урахуванням наведеного вище, представляємо оновлений Рейтинг GI-10 у версії 2019.1, за останніми офіційно доступними спостереженнями переважно станом на кінець першого кварталу 2020 року.

У таблиці 1.2.2 наведені результати інтегрованого оцінювання глобального розвитку країн ОЕСР на основі доступних даних, що є актуальними станом на 25.03.2020 р. за десятьма інтегрованими індексами, скорегованими за показником ВВП на душу населення по паритету купівельної спроможності (GDP based on purchasing-power-parity (PPP) per capita (англ.) за даними Всесвітнього банку [152].

Таблиця 1.2.2

Результати інтегрованого оцінювання глобального розвитку країн ОЕСР за GI-10_2019.1*

№ з/п	Країни ОЕСР	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	GDP ***	**2019.1**	**2018**
1	Австралія	9.4	8.8	8.3	6.2	9.5	8.4	9.0	7.8	8.6	7.9	0.81	**84.71**	**85.21**
2	Австрія	8.0	8.0	8.7	9.5	8.6	7.9	8.5	7.9	7.9	9.2	0.85	**85.05**	**84.35**
3	Бельгія	8.3	8.1	8.8	8.4	8.2	7.8	8.3	7.7	7.5	8.5	0.80	**82.40**	**82.70**
4	Великобританія	8.5	8.7	8.9	8.7	7.6	9.1	9.2	9.5	9.5	9.4	0.76	**89.86**	**90.85**
5	Греція	6.8	7.0	5.8	5.0	5.0	4.1	2.1	5.9	6.2	7.8	0.51	**56.21**	**55.63**
6	Данія	8.9	9.8	9.9	9.9	9.6	9.0	9.4	9.3	9.6	9.7	0.86	**95.96**	**95.14**
7	Естонія	7.0	7.5	7.9	9.0	6.7	6.9	7.3	7.6	8.3	5.2	0.63	**74.03**	**72.52**
8	Ізраїль	7.8	6.9	6.9	5.1	-1.2	8.0	7.9	9.0	7.7	8.1	0.68	**66.88**	**67.08**
9	Ірландія	9.7	8.6	8.8	8.1	8.9	7.6	9.5	8.8	8.0	9.1	0.96	**88.06**	**89.35**
10	Ісландія	9.4	9.4	9.0	8.6	9.4	7.4	8.4	8.0	9.9	8.9	0.88	**89.28**	**89.97**
11	Іспанія	7.5	8.3	7.5	7.9	6.8	7.7	5.7	7.1	7.3	8.8	0.66	**75.26**	**74.57**
12	Італія	7.1	7.8	7.0	7.0	6.4	7.0	6.0	7.0	5.3	8.4	0.71	**69.71**	**69.40**
13	Канада	8.7	9.1	8.6	8.0	9.3	8.6	9.1	8.3	7.1	7.5	0.78	**85.08**	**84.98**
14	Республ. Корея	7.8	7.7	7.1	8.2	8.0	8.7	7.8	8.9	9.8	4.0	0.69	**78.69**	**77.89**
15	Латвія	6.1	6.4	6.5	7.6	6.3	5.9	6.3	6.6	6.5	6.3	0.53	**65.03**	**63.62**
16	Литва	6.6	6.8	6.7	6.8	7.3	6.1	6.6	6.2	5.9	7.1	0.62	**66.72**	**65.73**
17	Люксембург	7.9	8.4	9.1	6.6	9.0	8.2	8.4**	8.2	9.1	9.3	0.98	**85.18**	**87.38**
18	Мексика	2.4	4.5	3.3	2.2	1.9	5.2	2.8	4.4	1.3	2.8	0,33	**31.13**	**31.01**
19	Нідерланди	9.0	8.9	9.4	9.1	8.7	9.6	9.6	9.6	9.3	8.2	0.87	**92.27**	**92.06**
20	Німеччина	9.6	9.2	9.2	9.4	8.8	9.3	8.8	9.1	8.8	8.7	0.82	**91.72**	**91.53**
21	Нова Зеландія	8.6	9.3	9.3	8.9	9.2	8.1	8.7	7.5	8.7	8.3	0.70	**87.30**	**86.92**
22	Норвегія	9.9	9.9	9.8	9.2	9.8	8.3	9.3	8.1	9.2	8.6	0.91	**93.01**	**93.40**
23	Польща	6.8	6.7	6.4	7.1	6.5	6.3	6.5	6.1	5.1	5.0	0.56	**63.06**	**63.46**
24	Португалія	6.0	8.2	7.4	7.4	8.5	6.6	5.5	6.8	5.6	7.4	0.60	**70.00**	**69.01**
25	Словаччина	6.4	6.5	6.8	7.3	6.9	5.8	6.1	6.3	5.4	7.2	0.61	**65.31**	**65.50**
26	Словенія	7.6	7.9	7.3	8.8	8.4	6.5	6.9	6.9	6.7	6.6	0.65	**74.25**	**75.15**
27	США	8.5	7.4	8.2	6.5	7.4	9.8	8.6	9.7	8.4	7.3	0.89	**82.69**	**82.99**
28	Туреччина	4.1	2.9	0.9	2.1	-2.0	3.9	3.3	5.1	3.3	-0.8	0.49	**23.29**	**20.00**
29	Угорщина	5.7	6.1	5.4	7.5	5.5	5.3	6.2	6.7	5.2	5.7	0.55	**59.85**	**60.14**
30	Фінляндія	8.8	9.6	9.5	9.7	9.9	8.9	8.2	9.4	7.8	9.0	0.79	**91.59**	**91.27**
31	Франція	7.4	8.5	7.7	9.6	8.1	8.5	7.2	8.4	8.5	9.8	0.75	**84.45**	**84.54**
32	Чехія	7.4	7.6	7.2	9.3	7.5	6.8	7.6	7.4	5.7	6.7	0.67	**73.87**	**73.16**
33	Чилі	5.8	6.3	6.3	6.9	7.1	6.7	6.7	4.9	4.4	1.6	0.43	**57.13**	**56.84**
34	Швейцарія	9.8	9.7	9.7	8.3	9.7	9.5	9.7	9.9	9.7	9.9	0.92	**96.82**	**97.82**
35	Швеція	9.2	9.5	9.6	9.8	9.1	9.2	8.9	9.8	8.9	9.5	0.83	**94.33**	**93.52**
36	Японія	8.1	9.0	8.1	8.5	7.8	9.4	8.0	8.5	9.0	8.0	0.74	**85.14**	**85.56**

* – перша версія дослідження GI-10_2019.1 – за офіційними даними останніх щорічних звітів на кінець 1-го кварталу поточного року (станом на 25.03.2020)

** – у випадку, якщо країна відсутня в рейтингу, береться середнє значення від суми всіх наявних показників її розвитку

*** – ВВП ППС на душу населения (GDP based on purchasing-power-parity (PPP) per capita) за даними Всесвітнього Банка (07.01.2020) за 2019 рік.

Зазначена інформація представлена у порівнянні з аналогічними доступними даними станом на перший квартал минулого року, що містить результати оцінювання переважно за 2018 рік. Саме порівняння наведених даних, на нашу думку свідчить про те, що методика визначення GI-10 є релевантною, оскільки коливання в межах рейтингової шкали оцінювання досить незначні.

Оцінюючи динаміку розвитку країн, слід зробити такі висновки. По перше, рейтинг виявився дуже стійким і демонструє стабільність у розподілі основних суб'єктів оцінювання за шкалою оцінювання. У цілому – перша десятка не претерпіла змін. Швейцарія зберігає лідерство. Проте, воно вже не такє відчутне. По друге, що стосується регіонального виміру в межах загальної сукупності, то слід зазначити стабільність країни Скандінавії. Причому Данія (+0.82) та Швеція (+0.82) демонструють упевнене зростання. Заслуговує на увагу суттєве зростання показників розвитку країн Балтії (Естонія (+1.51), Латвія (+1,41), Литва (+0,99)). Поліпшення позицій відчутнє для країн середземномор'я (Іспанія (+0.69), Італія (+0,31), Греція (+0,68), Туреччина (+1.29)). Однак, спостерігається певна стагнація показників розвитку країн "Вищеградська четвірка" ((Польща (-0.40), Угорщина (-0,29), Словакія (-0.19)) за виключенням Чехії (+0,71). По третє, заслуговує на увагу також визначення середнього значення Індексу як для усієї спільноти країн ОЕСР (GI-10_2019.1=76.54), так і для окремих регіональних утворень.

У підсумку, рейтинг країн ОЕСР за Глобальним індикатором збалансованого розвитку GI-10 у 2019 році у порівнянні з 2018 роком має наступний вигляд (табл. 1.2.3).

Отже, інтегрований підхід до оцінювання надав можливість в першу чергу робити висновки стосовно ефективності стратегій збалансованості розвитку зазначених країн.

Як висновок за результатами вимірювання інтегрованого глобального індексу розвитку країн ОЕСР слід зазначити, що в цілому високий рівень Індексу зазначеної групи країн свідчить про її стійкий і збалансований розвиток.

Таблиця 1.2.3

Рейтинг країн ОЕСР за Глобальним індикатором збалансованого розвитку GI-10_2019.1 у порівнянні з GI-10_2018

№ з/п	Країна	GI-10 2019.1	GI-10 2018	2019.1/ 2018
1	Швейцарія	96.82	97.82	-1.00
2	Данія	95.96	95.14	+0.82
3	Швеція	94.33	93.52	+0.81
4	Норвегія	93.01	93.40	-0.39
5	Нідерланди	92.27	92.06	+0.21
6	Німеччина	91.72	91.53	+0.19
7	Фінляндія	91.59	91.27	+0.32
8	Великобританія	89.86	90.85	-0.99
9	Ісландія	89.28	89.97	-0.69
10	Ірландія	88.06	89.35	-0.29
11	Нова Зеландія	87.30	86.92	+0.38
12	Люксембург	85.18	87.38	-2.20
13	Японія	85.14	85.56	-0.42
14	Канада	85.08	84.98	+ 0.10
15	Австрія	85.05	84.35	+0.70
16	Австралія	84.71	85.21	-0.50
17	Франція	84.45	84.54	-0.09
18	США	82.69	82.99	-0.30
19	Бельгія	82.40	82.70	-0.30
20	Республіка Корея	78.69	77.89	+0.80
21	Іспанія	75.26	74.57	+0.69
22	Словенія	74.25	75.35	-1.10
23	Естонія	74.03	72.52	+1.51
24	Чехія	73.87	73.16	+0.71
25	Португалія	70.00	69.01	+0.99
26	Італія	69.71	69.40	+0.31
27	Ізраїль	66.88	67.08	-0.20
28	Литва	66.72	65.73	+0.99
29	Словаччина	65.31	65.50	-0.19
30	Латвія	65.03	63.62	+1.41
31	Польща	63.06	63.46	-0.40
32	Угорщина	59.85	60.14	-0.29
33	Чилі	57.13	56.84	+0.29
34	Греція	56.21	55.53	+0.68
35	Мексика	31.13	31.01	+0.12
36	Туреччина	23.29	22.00	+1.29

Щодо перспектив подальших досліджень, то для формування більш повної та об'єктивної картини глобального розвитку на основі співставлення даних ретроспективного аналізу та стосовно тенденцій, прогнозів та перспектив вкрай важливою видається саме динаміка змін результатів оцінювання за певний проміжок часу, що потребує врахування не лише останніх рейтингових оцінок, а й проведення оцінювання даних як мінімум за п'ять попередніх років. Це дозволить зробити певні висновки не лише стосовно перспектив розвитку окремих країн, а й стратегічного управління глобальним розвитком та відносно ефективності впливу державної політики на його складові з урахуванням відповідних тригерів, які надають поштовх певним процесам та приводять у дію відповідні механізми.

Дуже корисним для подальших кроків з удосконалення системи оцінювання є визначення сутності та змісту інтегральних індексів розвитку за окремими складовими, що являє собою сукупність показників та відповідно індикаторів, які визначають результати у певній сфері суспільного розвитку, враховуючи його соціогуманітарну та економіко-технологічну складову. При цьому, вибір відповідних індикаторів в межах системи оцінювання передбачає встановлення абсолютних вимірів результатів в контексті забезпечення достовірної оцінки його позиціонування у глобальному вимірі. Окремо слід наголосити на тому, що при визначенні відповідних показників необхідно керуватися певними принципами та чітко визначеними ознаками, що формують їх змістовну частину, яка має бути однозначною та відображати всі основні характеристики розвитку відповідно до принципів однорідності та пропорційності визначених показників на основі офіційної статистичної інформації.

Ще однією корисною якістю запропонованої системи оцінювання спільнот, прикладом якого є оцінювання

розвитку країн ОЕСР є наявність в системі оцінювання такого наочного параметра, як індикатор розвитку певної системи (спільноти, утворення) та позиціонування індикатора розвитку окремого суб'єкта ранжування відносно індикатора розвитку системи. Доречним є те, що вимір індикатора розвитку системи є тією об'єктивною межею, відносно якої позиціонують окремі країни як суб'єкти оцінювання на відповідних шкалах оцінювання системи залежно від досягнутих успіхів за результатами діяльності. Вимір індикатора суб'єкта (або групи суб'єктів) по відношенню до системи – спільноти дає можливість оцінювання результатів розвитку окремих регіональних утворень (наприклад країни Балтії, Скандинавські країни, або країни Вишеградської четвірки, або країни Середземномор'я) та перспектив їх збалансованого розвитку у межах спільноти.

До речі, намагання суб'єкта оцінювання у разі відставання досягти рівня системи є одночасно і мотиваційним і підсилюючим фактором для всієї системи, що в підсумку забезпечує синергетичний ефект під час здійснення відповідного процесу. Проте, це може мати і обмежувальний характер стосовно набуття певними країнами членства в утвореннях, як що за своїм глобальним індексом ця країна не відповідає умовам приєднання до спільноти. При цьому тут немає дискримінації, а є чіткий стратегічний орієнтир, тобто критерій за яким країна має вважатися тією, що досягла рівня відповідності умовам функціонування спільноти перш за все за соціогуманітарними та економіко-технологічними критеріями забезпечення відповідності умовах функціонування та розвитку співтовариства країн.

Проведений аналіз, фактично ставить за мету пошук найбільш оптимальної моделі, а в подальшому і стратегії розвитку наднаціональних утворень (спільнот, співтовариств) в умовах глобалізації. Співставлення результатів оцінюван-

ня збалансованого розвитку країн – членів ОЕСР в динаміці (за два роки) надає можливість зробити висновок, що в цілому рейтинг виявився достатньо стійким і демонструє стабільність у розподілі не лише окремих країн, як суб'єктів оцінювання за відповідною шкалою, а і певних регіональних груп країн та надає підстави для використання цих даних під час формування аналітичних прогнозів щодо стратегічних перспектив розвитку країн як в узагальненому вигляді, так і за окремими напрямами.

Аналітичний супровід процесів, що пов'язані з формуванням системи стратегічного управління глобальним розвитком може бути одним із компонентів забезпечення його ефективності. При цьому, доречним видається необхідність формування системи індикаторів глобального розвитку. Виходячи з цього є доцільним продовжити роботу із запровадження в науковий та практичний обіг інтегрованого індексу глобального розвитку, виходячи із співвідношення соціогуманітарної та економіко-технологічної складової для досягнення відповідних узгоджених глобальних цілей, які налаштовують суспільство на розвиток, сприяють інноваційному мисленню, інтеграційним процесам, зростанню обсягів інвестицій у власний ресурсний та інтелектуальний потенціал, що надасть можливість досягнути певних важливих для суспільства результатів, а також згуртувати та консолідувати суспільство навколо об'єднуючих цілей і цінностей [33].

Глобальний Індекс має стати одним із дієвих наочних стратегічних індикаторів збалансованого розвитку країн ОЕСР, оперативно визначати сильні позиції та проблемні зони у різних напрямах публічної політики і на цій основі приймати більш обґрунтовані управлінські рішення стосовно орієнтирів глобального розвитку в контексті Global Governance.

1.3 Європейська інтеграція в контексті глобальних викликів та гібридних загроз

Сучасний світ глобалізовано через всеосяжну багатосферну інтеграцію людства, а відповідно й сучасні виклики прямо або опосередковано впливають на кожного індивіда у кожній сучасній суспільній системі. Забезпечення глобальної безпеки потребує пошуку колективної відповіді на глобальні виклики – комплексні та динамічні за своєю суттю. Таким чином, особливо гостро перед суспільством (а відповідно й перед системами публічного управління), стоять питання забезпечення охорони навколишнього середовища та суспільного здоров'я, протидії тероризму, нелегальній міграції, та гібридним загрозам.

Глобальну міжнародну безпеку фактично можна описати як стан в якому перебуває вся система міжнародних відносин коли всі її головні актори (суверенні країни та міжнародні організації) додержуються загальновизнаних принципів та норм міжнародного права [9]. Прагнення до такого стану, якщо не повністю нівелює, то як мінімум суттєво зменшує потяг до вирішення спірних питань та розбіжностей за допомогою сили або погроз.

Проте, досить часто, геополітичні реалії які визначають складний взаємозв'язок між політикою, географією, і системою міжнародних відносин – змушують реалізовувати власні національні інтереси різними державами за рахунок інших держав, порушуючи подекуди й ті самі принципи та норми міжнародного права.

Таким чином, на рівні з пандеміями, техногенними катастрофами, та іншими глобальними загрозами з'являються

й нова основа для їх формування та гібридизації. Країни-джерела гібридних загроз цілеспрямовано та масово використовують методи ведення гібридної війни проти своїх супротивників, таким чином порушуючи глобальну структуру міжнародної взаємодії.

Сучасне розуміння міжнародної політики передбачає застосування розумної сили для досягнення власних національних інтересів. Фактично це комбінація "жорсткої" та "м'якої" сили, коли поряд із використанням військових, економічних, і гібридних засобів впливу – формуються союзи, розвивається партнерство та інституції всіх рівнів для розширення свого впливу та встановлення легальності своїх дій [99]. Жорстка сила (у міжнародному вимірі) – є використанням військових, економічних, і гібридних засобів для впливу на поведінку або інтереси інших сторін міжнародної взаємодії. Натомість, м'яка сила (у міжнародному вимірі) – це здатність отримати бажане через партнерство та співробітництво а не через примус [118]. Характеризується створенням інституційної структури сучасної системи міжнародної безпеки та неухильним дотриманням норм міжнародного права.

Важливою в такому питанні є розмита межа яка визначає співмірність обґрунтованості використання розумної сили у міжнародних відносинах та формування гібридних загроз на глобальному рівні. Відповідно, узгоджене застосування політики примусу, підривної діяльності, традиційних і нетрадиційних методів (тобто дипломатичних, військових, економічних, технологічних) [17], без формального оголошення війни – це ознаки гібридизації загроз саме глобальній безпеці, навіть якщо все це використовуються на певному локальному, або регіональному рівні.

Сучасний стан системи міжнародної безпеки суттєво відрізняється гібридизацією загроз, та злиттям конвенцій-

них та неконвенційних методів ведення воєн. Деструкція та поступове переформатування системи забезпечення міжнародної безпеки суттєво впливає й на національну безпеку України яка, фактично, перебуває в епіцентрі застосування нових методів ведення гібридних воєн. Таким чином розуміння процесу гібридизації загроз національній безпеці є найактуальнішим питанням для науки публічного управління на сучасному етапі розвитку України.

Фактично, єдиного визначення гібридних загроз на сьогодні немає [82], проте очевидною є їх системність та необхідність пошуку шляхів протидії їм – зокрема й на глобальному рівні, оскільки виникають вони саме на ньому.

Тож для національних урядів стає вкрай важливим сформувати здатність до відсутності, в умовах зовнішнього впливу та гібридної агресії, надмірних змін у системах публічного управління, місцевого самоврядування, та структурах громадянського суспільства – фактично стійкість до гібридних загроз.

Характерним, в такому аспекті є можлива гібридизація публічних процесів – трансформація публічного поля політики під дією гібридної агресії, яка супроводжується дестабілізацію держави та суспільства та можливим підвищенням тиску на систему національної безпеки в країні.

Сучасний стан "багатополярності" світу створює нові виклики системі забезпечення міжнародної безпеки. Класична теорія міжнародних відносин частково втрачає свою актуальність через розширення розуміння потужності та спроможності держав за межами використання лише звичайних методів впливу, та потенційного чи реального застосування конвенційної зброї. Гібридна війна та гібридні загрози формують нову реальність сфери забезпечення безпеки й на міжнародній арені, й на національному рівні.

Сучасні виклики системі міжнародної безпеки змушують світове співтовариство в цілому, та окремі національні уряди держав шукати шляхи протистояння гібридним загрозам. Відповідно, строюються міжнародні та національні структури, накопичується досвід боротьби з такими загрозами. Україна потерпає від іноземної агресії яка відбувається із фактичним застосуванням гібридних методів ведення війни, не завжди знаходячи дієву та своєчасну відповідь на загрози які формуються під впливом сучасності. Таким чином, система публічного управління в Україні має залучати відповідний міжнародний досвід, для створення ефективної національної системи протистояння гібридним загрозам.

Європейська інтеграція – це суто регіональний об'єднавчий процес, але сучасні виклики глобальній безпеці особливо гостро проявляють себе саме на такому рівні. ЄС поступово змінюється, а його інституції намагаються знайти системні та адекватні відповіді на глобальні виклики, зокрема й на гібридні загрози.

Пошуки спільної європейської відповіді на виклики глобальній безпеці розпочалися наприкінці 1990-х років, коли було підписано Декларацію Сен-Мало [104]. У декларації йшлося про здатність ЄС до автономних дій, в тому числі, й у питаннях використання військової сили. Проте, окремо наголошувалося на готовності Союзу діяти згідно зі статтями 5 Вашингтонського та Брюссельського договорів – гарантуючи свої зобов'язання щодо забезпечення колективної оборони. В цьому контексті ЄС задекларував необхідність узгодження своїх новацій із зобов'язаннями країн-членів НАТО.

Наступними важливими етапами пошуків спільної європейської відповіді на виклики глобальній безпеці стали ухвалення Стратегії безпеки ЄС у 2003 р. Та Глобальної стратегії ЄС 2016 р. В цілому, стратегія 2003 р. було досить

оптимістичним документом із точки зору сприйняття майбутнього європейської інтеграції. Зокрема, текст документу починається словами: "Європа ніколи не була такою процвітаючою, такою безпечною та такою вільною". З іншого боку, Глобальна стратегія ЄС 2016 р., починається дещо менш оптимістично: "Мета, навіть існування нашого Союзу ставиться під сумнів" [90].

Фактично, спільну європейську відповідь на виклики глобальній безпеці у новій Глобальної стратегії ЄС, передбачається шукати саме у "стратегічній автономії", яка перекликається з ідеями, задекларованими на зустрічі у Сен-Мало в 1998 р. До того ж, у новій стратегії концептуалізовано "стійкість" (resilience) Європи, очевидно перш за все саме викликам глобальній безпеці.

У контексті співвідношення європейської та євроатлантичної інтеграції, в тому ж 2016 р., була підписана спільна декларація ЄС і НАТО, у якій виділялися сфери взаємодії цих двох організацій, у пошуку відповідей на виклики глобальній безпеці: протидія гібридним загрозам; оперативне співробітництво, в тому числі на морі та з питань міграції; кібербезпеки й оборони та інше [101].

Більше того, ЄС 23 червня 2017 р. офіційно розпочав Постійне структурне співробітництво (Permanent structured cooperation – PESCO), яке спрямовується на проекти створення нових озброєнь, техніки, підвищення військових можливостей, та інші зобов'язання (зокрема – регулярного підвищення оборонних бюджетів, та збільшення витрати на нове озброєння та обладнання) [128].

Наразі ЄС знаходить відповіді на виклики глобальній безпеці, в тому числі через розбудову власної інституційної структури протидії гібридним загрозам.

Таким чином у 2016 р. була прийнята Об'єднана структура протидії гібридним загрозам [9], як відповідний комплекс заходів Європейської комісії та Європейської служби зовнішньої дії. Також, прийнята рамкова програма з протидії гібридним загрозам ЄС [115] – визначила спільну позицію ЄС по виробленню цілісного підходу з цього питання. А Оперативний протокол ЄС з протидії гібридним загрозам "EU Playbook", підготовлений для реалізації вищеозначеної рамкової програми – передбачає "загальний оперативний протокол між державами-членами, Комісією та Високим представником, в якому викладені ефективні процедури, яких необхідно дотримуватися в разі гібридної загрози, від початкової фази ідентифікації до заключної фази атаки і визначення ролі кожного інституту і учасника Союзу в цьому процесі" [117].

З 2017 р., в рамках Розвідувального і ситуативного центру ЄС (EU Intelligence and Situation Centre, EU INTCEN [102]) Європейської служби зовнішньої дії, функціонує Центр аналізу гібридних загроз ЄС (EU Hybrid Fusion Cell), який займається збором та аналізом інформації стосовно гібридних загроз. Центр випускає періодичний звіт (так званий "Гібридний Бюлетень") [14], щодо поточної ситуації у даній сфері для ознайомлення з ними інституціями та країнами-членами ЄС [116].

Крім того, відповідно до меморандуму 2017 р. між США, Великобританією, Францією, Німеччиною, Швецією, Польщею, Фінляндією, Латвією та Литвою – працює Європейський центр з протидії гібридним загрозам [138] (European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats) розташований у Гельсінкі.

Забезпечення європейської безпеки останніми роками впирається у все більшу кількість глобальних проблем.

Мова, в тому числі, йде про забезпечення контролю за озброєнням (припинення дії Договору про ядерні сили середньої дальності) [25], у той час як основні геополітичні гравці зняли з себе взаємні обмеження щодо нарощування відповідного типу зброї масового ураження – Європі, й євроатлантичному регіону в цілому доводиться виробляти нові механізми протидії такому типу загроз.

Пандемія COVID-19 змусила ЄС активніше формувати спільну політику в сфері охорони здоров'я (як частину спільної соціальної політики). Без необхідності протидії даній глобальній загрозі держави-члени навряд чи наважилися б у досяжному майбутньому інтенсифікувати інтеграцію у цьому напрямку, але інституції ЄС виявилися досить ефективними у виробленні спільних підходів протидії цій загрозі.

Таким чином, питання забезпечення глобальної безпеки не зводитися лише до протидії гібридним загрозам. Так само актуальними залишаються глобальні пандемії, глобальна зміна клімату, різні техногенні катастрофи, світові фінансові кризи, й інші проблеми спільні для всього людства. Ситуацію поглиблює також і взаємозалежність всього людства яка посилюється в умовах глобалізації – тоді як події, що відбуваються в одній частині світу практично рівною мірою зачіпають і регіони зовсім іншої частини світу.

Проте, за великим рахунком, будь-яку сучасну глобальну загрозу в тому чи іншому аспекті використовують у своїх цілях держави джерела гібридних загроз. Це може бути як інформаційна, пропагандистська складова, так і безпосереднє використання (наприклад, в питаннях світового економічного спаду під час пандемії – потенційне нарощування економічного тиску на геополітичного супротивника). Таким чином, неможливо повністю виділити якусь одну загрозу глобальній безпеці із усього комплексу мультиплікації негатив-

них ефектів, так що б розглядати її і протидіяти їй окремо та незалежно від інших, у тому числі гібридних загроз.

Розглядаючи актуальні проблеми забезпечення безпеки в Україні у контексті глобальних викликів, треба зазначити що основним фактор у цьому питанні є те що Україна – це не глобальний гравець. За великим рахунком, подекуди займаючись міжнародною діяльністю на регіональному рівні, Україна не стає провідним актором й на ньому. Одночасно з цим, Україна залишається рівною мірою як й інші країни світу вразливою до глобальних загроз.

Основним аспектом суб'єктивізації держави на світовій арені є її здатність до концентрації на реалізації власних національних інтересів незалежно від об'єктивних, суб'єктивних, внутрішніх, або зовнішніх умов, в тому числі на глобальному рівні.

Фундаментальними національними інтересами, законодавством України [63] визначаються суверенітет і незалежність, сталий розвиток економіки й суспільства, європейська та євроатлантична інтеграція (в тому числі й набуття членства в ЄС та НАТО). При цьому загрози національній безпеці України окреслюються у Стратегії національної безпеки та інших документах з питань національної безпеки і оборони.

Станом на 2020 р. Стратегія національної безпеки України [65] визначає цілу низку загроз національній безпеці, з яких можна виділити й загрози глобального характеру, які вочевидь будуть подібними для всієї системи міжнародної взаємодії. Мова йде про: зміни клімату та зростання техногенного навантаження на навколишнє природне середовищ; дисбаланс світового розвитку, та інструментів глобального управління; розвиток систем озброєнь на основі нових фізичних принципів; зростаючі виклики трансатлантичній та

європейській єдності; посилення міжнародної конкуренції із застосуванням усіх інструментів національної сили; поширення міжнародного тероризму та міжнародної злочинності, зокрема у кіберпросторі; фінансово-економічної кризи; гібридна війна, та агресивні дії Російської Федерації у різних геополітичних регіонах (в тому числі й проти України); високий ступінь невизначеності і непередбачуваності ситуації у світі в цілому [65].

Таким чином, Україна, не будучи глобальним гравцем, але маючи еквівалентні до глобальних виклики національній безпеці – має залучати допомогу щодо їх подолання. Великою мірою це й виражається й спирається на активну задіяність у інтеграційних процесах у європейському та євроатлантичному регіоні.

Наприклад, створення Європейською службою зовнішньої дії експертної групи Стратком-Схід, яка спрямована на підтримку політики Східного партнерства в аспекті інформаційної безпеки та протистояння триваючим дезінформаційним кампаніям з боку Росії дозволило України отримувати практичну підтримку ЄС у сфері інформаційної безпеки.

Участь у регіональних об'єднаннях, таких як "Люблінський трикутник" [78], який є новим форматом співпраці України, Польщі та Литви, в тому числі у питаннях протидії загрозам як у сфері безпеки, так і в інших сферах – дозволяє робити умовну транспозицію регіонального впливу у глобальний вимір.

Відповідно, основним вектором безпекової інтеграції України має стати інтенсифікація участі у системі європейської протидії та попередженні глобальних загроз – й через залучення до системи регіональних інституцій, й через регіональну політичну та безпекову взаємодію із союзниками.

Таким чином постає потреба конкретизації та уніфікації взаємодії із союзними державами України на рівні законодавства, із закріпленням особливостей такої взаємодії та самого терміну "держава-союзник України".

Шукаючи відповідь на місце України забезпеченні й власної й глобальної безпеки, доцільно розглядати відповіді на це питання через трьох-значну матрицю: що Україна може зробити власними силами щодо забезпечення національної безпеки; що Україна може зробити із залученням іноземної союзної допомоги щодо забезпечення національної безпеки; що Україна може зробити щодо забезпечення безпеки своїх союзників (як складової міжнародної регіональної, або глобальної безпеки).

Проведений вище аналіз актуальних практик ЄС у сфері забезпечення глобальної та регіональної безпеки показав, що спільну європейську відповідь на сучасні виклики передбачено шукати саме у "стратегічній автономії" та "стійкості", відповідно до Глобальної стратегії ЄС. Таким чином, країни члени-ЄС активізували формування спільної інституційної структури протидії загально-світовим та регіональним загрозам (у тому числі й гібридним) – не відмовляючись при цьому й від переваг євроатлантичного інтеграційного процесу в цьому аспекті.

Місце протидії гібридним загрозам у комплексі забезпечення глобальної безпеки визначається тим що, це питання не зводитися до попередження лише такого типу можливих небезпек. Проте де-факто будь-яку сучасну глобальну загрозу в тому чи іншому аспекті використовують у своїх цілях держави-джерела гібридних загроз.

Співставлення здатності до реалізації національних інтересів зі спроможностями у глобальному вимірі показало,

що основним аспектом суб'єктивізації держави на світовій арені є її здатність до концентрації на досягненні позитивної динаміки розвитку країни незалежно від об'єктивних, суб'єктивних, внутрішніх, або зовнішніх умов, в тому числі на загальносвітовому рівні.

Таким чином, Україна, не будучи глобальним гравцем, але маючи еквівалентні до глобальних виклики національній безпеці – має залучати допомогу щодо їх подолання через інтенсифікацію участі у системі європейської протидії та попередження гібридних загроз. Це потребує посилення вектору безпекової інтеграції в аспекті залучення до інституційного комплексу забезпечення спільної європейської політики безпеки та оборони, й конкретизації та уніфікації відносин із союзними державами України на рівні законодавства, із закріпленням особливостей такої взаємодії.

РОЗДІЛ 2

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

2.1 Удосконалення вітчизняної фінансово-кредитної системи в умовах євроінтеграції та захисту національних інтересів під тиском глобалізації

Фінансова спроможність держави визначається її здатністю виконувати свої внутрішні та зовнішні фінансові зобов'язання, спрямовані на задоволення достатнім обсягом безінфляційних грошових коштів потреб усіх складових всебічного, довгострокового соціально-економічного розвитку суспільства, а саме: народного господарства, науки, освіти, виховання, охорони здоров'я, культури тощо. На відміну від економік країн-емітентів резервних валют, основні проблеми в українській економіці викликані внаслідок хронічної недомонетизації економіки, що вже тривалий час працює в режимі самоліквідації.

Країни, які на сьогодні активно відстоюють або навіть залишили за собою право регламентувати фінансові зв'язки з зовнішнім світом та переміщенням капіталу таким чином, щоб не порушувався принцип національної безпеки і забезпечувалася стратегічна вигода для суспільства країни в цілому, реалізують заходи щодо побудови суверенної, альтерна-

тивної від прийнятої на сьогодні лихварської, колоніально-експлуататорської фінансово-кредитної системи.

Залежно від особливостей побудови фінансово-кредитної системи, весь виробничий потенціал суспільства, його сировинні та трудові ресурси у своїй вартісній формі опиняються під повним необмеженим контролем власника фінансово-кредитної системи – це або власна держава, що піклується про довгострокові інтереси розвитку суспільства, або лихварська мафія, яка намагається контролювати як національну, так і світову банківську систему. Усім економічним потенціалом країни володіє саме власник фінансово-кредитної системи, а всі інші лише користуються його частинами – або як "приватні" власники, або як найманий персонал, хоча суспільство повністю може і не усвідомлювати цього.

Відповідною проблематикою займалося багато науковців, зокрема: Дж. К. Гелбрейт при характеристиці сучасних світових тенденцій заміщення державної влади владою корпорацій [15]; Д. Перкінс [54] і Н. Хомський [84] при встановленні злочинної діяльності транснаціональних корпорацій, котрі здійснювали нелегітимні військові і економічні втручання в справи багатьох країн світу; К. Касторіадіс при обґрунтуванні втрати сучасною державою такої функції, як підтримка "динамічної рівноваги" [98]; Дж. Кейнс при розробленні адміністративних шляхів стимулювання внутрішнього попиту [35] та ін.

Аналіз робіт вищезазначених авторів, а також власні напрацювання дозволяють систематизувати підхід до відновлення фінансової спроможності держави завдяки трансформації усталеної корпоратократії (валютного правління під час здійснення грошово-кредитної політики зокрема) та повернення до суверенного державного управління, що передбачає посилення валютного контролю, суттєве підви-

щення рівня монетизації, розширення кредитного потенціалу банківської системи заради забезпечення пріоритетного розвитку вітчизняного виробництва, і в першу чергу, інноваційної продукції з високою доданою вартістю.

У такий спосіб, метою дослідження є вивчення сучасних підходів до трансформації економічної політики держави, визначення індикаторів становлення корпоратократії та наслідків функціонування валютного правління для фінансової спроможності держави, висвітлення наслідків експансії іноземних банків на регіональну банківську систему України, а також розроблення пропозицій щодо вдосконалення вітчизняної фінансово-кредитної системи в умовах обрання євроінтеграційного вектору розвитку України та під тиском глобалізації.

Дж. К. Гелбрейт, характеризуючи сучасні світові тенденції заміщення державної влади владою корпорацій, відмічав, що суспільство в якому правлять корпорації, отримує економічні лиха та злочини, воно стає не здатним приносити користь і в врешті-решт припинить своє існування [15, с. 74]. Суспільство дозволило забрати в держави, таку функцію, як підтримка "динамічної рівноваги". За К. Касторіадісом, це є дотриманням рівності "між ритмами росту споживання і підвищенням продуктивності праці" та ґрунтується на суверенному праві держави часом вводити заборони на імпорт або експорт, встановлювати митні бар'єри або, в дусі ідей Кейнса, адміністративним шляхом стимулювати внутрішній попит [98].

Будь-який контроль над вказаною "динамічною рівновагою" на сьогодні знаходиться поза межами можливостей і бажань переважної більшості держав. Єдиним економічним завданням, яке державі дозволено і наказано виконувати, є виконання нав'язаного "бюджету" шляхом контролю та

стримування вимог про більш рішуче державне втручання у сферу бізнесу або про захист населення від тяжких наслідків ринкової анархії. Одночасно із цим, з точки зору держави, втрачається відмінність між внутрішнім і світовим ринком, і взагалі між поняттями "внутрішній" і "зовнішній". Як зазначає професор Університету Лідса, З. Бауман, в "кабаре глобалізації" держава займається стриптизом, і наприкінці вистави на ній залишається лише мінімально необхідне – її репресивна міць. Коли її матеріальна база знищена, суверенітет і незалежність анульовані, політичний клас ліквідовано, національна держава перетворюється просто в службу безпеки транснаціональних корпорацій. За результатами такого "стриптизу", роль держави зводиться до функцій місцевої поліцейської дільниці [6, с. 38–39].

Д. Перкінс [54] і Н. Хомський [84] приводять вичерпні дані відносно злочинної діяльності транснаціональних корпорацій, котрі використовуючи політичний і військовий потенціал США у своїх інтересах, організовували державні перевороти і призначали диктаторів в Латинській Америці, а також здійснювали зовсім нелегітимні військові і економічні втручання в справи багатьох країн світу. У підсумку, в цих країнах розгорталися війни, починався соціально-економічний занепад і розлад, надзвичайно загострювалася проблема бідності населення.

Таким чином, останніми десятиріччями, у світі сформувалася нова форма правління державою – корпоратократія, через яку реальна влада походить від беніфіціарів могутніх транснаціональних корпорацій, що представляють собою конгломерат корпорацій, банків, засобів масової інформації, наднаціональних регуляторів, підконтрольних урядів, парламентів, спецслужб тощо. Метою такої влади є повна експлуатація національних (трудових, природних тощо) ресурсів на свою власну користь, постійне розширення територій

та сфер свого впливу, максимізація отримання різних форм прибутку.

Економічними індикаторами становлення інституту влади корпоратократії в окремій країні можуть бути статистичні дані зовнішнього сектору, які в систематизованому вигляді відображають економічні відносини між резидентами та нерезидентами і складаються з наступних компонентів: платіжний баланс, міжнародна інвестиційна позиція, зовнішній борг, курси обміну валют. Правовою основою складання та поширення даних зі статистики зовнішнього сектору економіки в Україні є: Закон України "Про Національний банк України", Спеціальний стандарт поширення даних МВФ, статті Угоди Міжнародного валютного фонду.

Зробимо аналіз ключових позицій вказаних статистичних даних за період з 2004 по 2019 рр. (табл. 2.1.1). Незважаючи на наявність загального позитивного балансу за розглянутий період, кардинальним чином змінилися шляхи досягнення цього. Так, починаючи з 2006 р., маючи від'ємне значення Рахунку поточних операцій (складається з Балансу за торгівлею товарами та послугами, Балансу первинних доходів та Балансу вторинних доходів), Україна компенсує це нарощенням запозичень капіталу за фінансовим рахунком, що напряму корелює із зростанням валового зовнішнього боргу, зокрема із ростом обсягів зовнішнього державного та гарантованого державою боргу.

Свідченням експлуатації трудових ресурсів України на користь інших економік є значне зростання обсягів оплати праці українців, що стали остарбайтерами. Так, лише офіційні надходження до батьківщини за їх оплатою праці зросли більше ніж у 60 разів за період з 2004 по 2019 рр. Поряд із цим за період, що аналізується, зовнішній борг України збільшився з 30,6 до 121,7 млрд дол. США, у тому числі державного сектора управління з 10,1 до 44,5 млрд дол. США.

Таблиця 2.1.1

Динаміка змін характеру економічних відносин між резидентами та нерезидентами України з 2004 по 2019* рр. [56; 79]

Показники	Роки				
	2004	2013	2017	2018	2019
Складові Платіжного балансу, млн дол США:					
А. Поточний рахунок	**6911**	**-16518**	**-2442**	**-4367**	**-1322**
Баланс товарів та послуг	*4980*	*-15634*	*-8644*	*-11367*	*-12383*
Експорт товарів та послуг	39461	81719	53868	59135	63421
Імпорт товарів та послуг	34481	97353	62512	70502	75804
Баланс товарів	*2742*	*-22128*	*-9663*	*-12714*	*-14332*
Експорт товарів	30581	59106	39701	43341	46113
Імпорт товарів	27839	81234	49364	56055	60445
Баланс послуг	*2238*	*6494*	*1019*	*1347*	*1949*
Експорт послуг	8880	22613	14167	15794	17308
Імпорт послуг	6642	16119	13148	14447	15359
Оплата праці працюючих за кордоном (баланс)	*212*	*6757*	*9110*	*11478*	*12877*
Доходи від інвестицій, у т.ч. відтік валюти із країни (баланс)	*-857*	*-9790*	*-6531*	*-8130*	*-8124*
В. Рахунок операцій з капіталом	**21**	**-60**	**-4**	**37**	**38**
С. Запозичення капіталу за фінансовим рахунком (операції приватного та державного сектору)	**4393**	**-18601**	**-5012**	**-7207**	**-7264**
Прямі інвестиції (сальдо)	*-1711*	*-4079*	*-2593*	*-2360*	*-2422*
Портфельні інвестиції (сальдо)	*-2067*	*-8787*	*-1800*	*-2080*	*-5134*
Інші інвестиції (сальдо)	*8299*	*-6375*	*-137*	*-1061*	*1538*
Акціонерний капітал	-61	1180	110	-9	49
Боргові цінні папери	2134	7602	1693	2122	5496
Баланс (А+В-С)	**2539**	**2023**	**2566**	**2877**	**5980**
Валовий зовнішній борг, млн дол США	**30647**	**142079**	**115451**	**114710**	**121739**
Зовнішній борг сектора загального державного управління, млн дол США	**10058**	**29922**	**38886**	**40128**	**44 531**
Зовнішній борг Національного банка України, млн дол США	**1695**	**1775**	**7438**	**7938**	**7303**
Обмінний курс долара США до гривні (на 31.12)	**5,31**	**7,99**	**28,07**	**27,69**	**23,69**

* З 2014 р. дані без урахування статистики за Автономною Республікою Крим

Одночасно із цим нарощується відтік валюти за кордон з 2004 р. по 2019 р. – він зріс майже в 10 разів. Це свого роду розплата з нерезидентами за інвестиції, що були вкладені раніше в економіку нашої країни, а також погашення процентів за взяті раніше кредити і позики. Причому слід зазначити, що уряд України у 2019 р. погасив 5,017 млрд дол. США боргів, центральний банк – 843 млн дол. США. У тому числі на користь МВФ було заплачено 1,945 млрд дол. Тобто за 2019 р. ця сума становила майже 5,9 млрд дол. США, а це близько 139 млрд грн, що більш ніж в півтори рази вище ніж сумарні витрати на охорону здоров'я (38562 млрд грн) та освіту (51658 млрд грн) за цей рік.

Досить суперечливим є питання акумуляції, замороження валютних коштів країни в міжнародних резервах, а тим більше поповнення їх за рахунок збільшення зовнішніх, дорогих боргів. Не витримує ніякої критики декларативність та необґрунтованість такого показника, як відношення обсягів імпорту країни до її міжнародних резервів, котрий часто застосовується у різних Звітах Національного банку України. У сучасних умовах вкрай низького забезпечення інвестиційної підтримки розвитку вітчизняної промисловості, реалізації інноваційних проектів тощо, Національний банк та Уряд України більше стурбовані підтримкою іноземного виробника та транснаціональних фінансових структур.

Із кінця 2004 р., за виключенням 2012–2013 р., емісія гривні України засновується на використанні *валютного правління* (рисунок 2.1.1). Гривня стала похідною від іноземних запозичень, що у першу чергу виражені в доларах США (цінні папери, валюта та депозити).

Із другої половини 2011 р. відбувалося скорочення золотовалютних резервів та одночасне нарощення грошової бази за рахунок внутрішніх джерел (ОВДП та рефінансування).

Грошова база є сукупністю певних видів готівкових коштів та переказних депозитів Національного банку України, що забезпечують зростання грошових агрегатів і кредитування економіки. Максимальна величина грошової бази приходилася на кінець 2013 р., коли її еквівалент склав 38,4 млрд дол. США, що звичайно сприяло діловій активності, певному скороченню безробіття до 7,7 % (за період 2009–2019 рр. це найнижчий рівень), зниженню облікової ставки НБУ до 6,5 %, зростанню обсягу внутрішнього кредиту (на 15 %), стабілізації цін (майже нульовий рівень інфляції), зростання індексу реальної заробітної плати (за 2011–2013 рр. на 28,8 %) тощо.

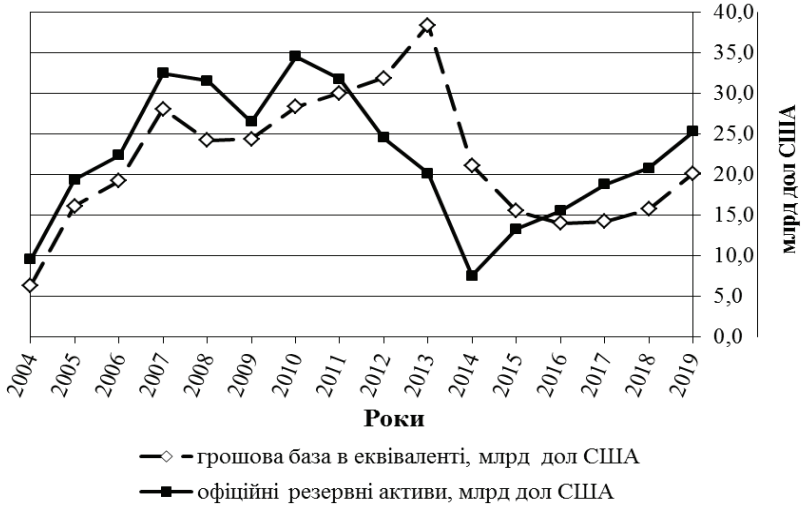

Рисунок 2.1.1. Взаємозалежність грошової бази та міжнародних резервів НБУ за період 2004–2019 рр. (побудовано за офіційними даними НБУ [21; 79])

Однак за результатами проведеної девальвації та гальмування нарощення величини гривневої грошової бази у 2014 р. Україну знову повертають до режиму “currency board”

і, станом на кінець 2016 р., розмір грошової бази, виражений у доларовому еквіваленті, зменшується до 14 млрд дол. США і співвідношення грошової бази та міжнародних резервів відповідно складає вже менше одиниці (табл. 2.1.2). В наступні 2017–2019 рр. співвідношення грошової бази та міжнародних резервів стабілізувалося та складає 0,76, 0,76 та 0,80.

Таблиця 2.1.2

Співвідношення розмірів грошової бази
та міжнародних резервів за 2004–2019 рр.

2004	*2005*	*2006*	*2007*	*2008*	*2009*	*2010*	*2011*	*2012*	*2013*	*2014*	*2015*	*2016*	*2017*	*2018*	*2019*
0,67	0,83	0,86	0,87	0,77	0,92	0,82	0,94	1,30	1,91	2,81	1,17	0,90	0,76	0,76	0,80

Таким чином, продовженням традицій застосування колоніального управління у грошово-кредитній сфері став Вашингтонський консенсус. А спочатку був класичний "currency board" Банку Англії, що забезпечував контроль над економіками колоній Британської імперії із прихованою виплатою данини, потім золотий стандарт кінця XIX початку XX сторіч провідних країн Заходу та Бреттон-Вудська доларова система після 1944 р. Політика Вашингтонського консенсусу, що почала використовуватися наприкінці XX ст. низкою слаборозвинутих та постсоціалістичних країн, передбачала для їх Центральних банків, незалежних від власних урядів, але залежних від наднаціональних регуляторів і корпоративних лобі, зробити свої національні гроші похідними від долара США. На цих засадах працює світова система фінансів та торгівлі, яка надає США величезні переваги, а господарям Федеральної резервної системи США підкоряє практично увесь світ. За умови функціонування режиму "currency board", такі країни стають колоніями, їх центральні банки – агентами метрополії у здійсненні експлуатації.

Типовою помилкою багатьох країн за останню історію людства відносно емісії грошей є її прив'язка до певного активу (золота, валюти тощо) для забезпечення "цінності" грошей. Обсяг грошей обмежується лише можливостями економіки. Гроші є інструментом, що приводить в дію економічну діяльність для виробництва товарів і послуг. Це і є, так звана, стимулююча функція грошей, за якої, гроші стають спонуканням до прояву намірів щодо виробництва та споживання. Реалізація цієї функції дає можливість державі бути економічно суверенною та забезпечити мобілізацію усіх наявних у неї факторів виробництва заради її довгострокового соціально-економічного розвитку. Таким чином, гроші стають не просто сполучною ланкою в економіці, навпаки, вони відіграють величезну роль, приводячи в рух виробництво і споживання. Саме на такому розумінні Кількісної Теорії Грошей в умовах забезпечення ефективного попиту наполягав Д. М. Кейнс: "Поки є неповна зайнятість факторів виробництва, ступінь їх використання буде змінюватися в тій же пропорції, що і кількість грошей; якщо ж досягнута повна їх зайнятість, то ціни будуть змінюватися в тій же пропорції, що і кількість грошей" [35, с. 139].

Окремо слід відмітити негативний вплив коливань обмінного курсу гривні на підтримку макроекономічної стабільності та паритетності цін у формуванні зовнішньоторгових відносин. За вказаний період, відбулося суттєве знецінення гривні, що практично симетрично відобразилося на активізації інфляційних процесів з усіма її негативними наслідками для соціально-економічного стану країни та одночасно із цим отриманням немалих вигод для корпоратократії.

Особливого занепокоєння викликають процеси монополізації банківського сектору. Перманентний характер економічної кризи лише придає прискорення цьому руху. В кінцевому підсумку невелика кількість банківських установ

захоплює повну владу на ринку банківських послуг і в економіці в цілому, що не може характеризуватися однозначно.

З одного боку, великий банківський капітал демонструє зростання власних прибутків, підвищується рівень стійкості усієї банківської системи і створюються умови до більш ефективного нагляду за діяльністю банків з боку НБУ в цілому. А з іншого – банки-монополісти отримують необмежену владу на ринку, маючи при цьому схильність до завищення кредитної і заниження депозитної ставок та раціонування кредитних пропозицій для вітчизняного виробника, що зменшує його інноваційну активність та гальмує технологічну модернізацію. Крім цього, банківська монополізація несе загрозу утворення системного ризику, коли банкрутство великого банку стає причиною суцільної фінансової кризи, що може стати причиною кризових явищ для усієї економіки країни. І тоді негативні наслідки утворення банківських монополій з лихвою перекривають можливі переваги та сприяє непродуктивному витрачанню суспільних коштів та нарощенню зовнішніх боргів заради рятування проблемних банків. При цьому спостерігається істотне скорочення питомої ваги суспільно-значущих статей бюджетних витрат, що позначається на якості соціального забезпечення населення, веде до поглиблення соціальної нерівності й гальмує процес економічного розвитку країни.

У такому випадку великого значення набуває вдосконалення державного регулювання банківського сектору України в сфері забезпечення ефективної діяльності регіональних банків як умови рівномірного соціально-економічного розвитку регіонів країни, протистояння негативним тенденціям деградації банківської інфраструктури регіонів. Кризові явища, які відчуває економіка, грошово-кредитна система, державні фінанси країни і що мають перманентний характер, ставлять перед регіонами потребу становлення

міцної системи регіональних банківських установ, мета функціонування котрих нерозривно пов'язана із забезпеченням місцевого бізнесу, комунальних установ та населення усім спектром високоякісних банківських послуг, і в першу чергу, доступними та довгостроковими позиковими коштами.

За останні майже шість років в Україні спостерігається скорочення загального числа банків. Так, станом на 01.07.2014 р. кількість банків, які мали банківську ліцензію, становила 174 (з них 19 банків із 100 % іноземним капіталом – це складало 11 % від загальної кількості банків), а на 01.01.2020 р. – 75 (з них 23 банки із 100 % іноземним капіталом – це 31 % від загальної кількості банків) [53]. При цьому спостерігається територіальна концентрація як кількості банків так і їх активів. Станом на 01.01.2020 р. містом реєстрації домінуючої частини банківських установ країни є місто Київ – це 73 % від загальної кількості банків (табл. 2.1.3).

Сам процес ліквідації банків за період, що вивчався характеризується також суттєвими територіальними диспропорціями. Так, за період з 2014 по 2019 р. відносна кількість банківських установ зросла в м. Києві (на 5,5 %) та у Західному регіоні (на 2,7 %). У той же час відбулося істотне скорочення питомої ваги банків у Східному регіоні (на 7,1 %). Якщо у 2014 р. Донецька область була місцем реєстрації семи, а Луганська двох банків, то на сьогодні таких немає зовсім. Серед п'яти банків Харківської реєстрації станом на 01.07.2014 р. на сьогодні залишилося лише два.

Вивчення зміни питомої ваги банків за територіальною реєстрацією банківських установ свідчить, що процес ліквідації банківських установ в більшій мірі торкнувся саме банків регіональної реєстрації, що дуже неоднознач-

но позначилося на можливості більш повного використання всіх складових економічного потенціалу регіонів та вирішення завдань регіонального розвитку. Слід зазначити, що наявність розвиненої саме регіональної банківської системи може сприяти рівномірному розвитку територій країни, згладжувати диспропорції їх просторового розвитку. І за цих умов важливим постає не місце реєстрації банку, а значна концентрація структурних підрозділів банку в межах одного регіону [30].

Таблиця 2.1.3

Кількість банків за регіонами України
за період 2014–2020 рр.

Регіон	Кількість банків станом на 01.07.2014 р.	Питома вага, %	Кількість банків станом на 01.01.2020 р.	Питома вага, %
м. Київ	*118*	*67,8*	*55*	*73,3*
Західний регіон	*7*	*4,0*	*5*	*6,7*
Львівська область	5	2,9	4	5,3
Закарпатська область	1	0,6	1	1,3
Волинська	1	0,6	-	-
Східний регіон	*17*	*9,8*	*2*	*2,7*
Донецька	10	5,7	-	-
Харківська область	5	2,9	2	2,7
Луганська	2	1,1	-	-
Центральний регіон	*16*	*9,2*	*6*	8,0
Полтавська оласть	3	1,7	1	1,3
Дніпропетровська область	13	7,5	5	6,7
Північний регіон	*4*	2,3	*2*	2,7
Чернігівська область	3	1,7	2	2,7
Сумська	1	0,6	-	-
Південний регіон	*12*	6,9	*5*	6,7
Одеська область	9	5,2	3	4,0
Запорізька область	3	1,7	2	2,7
Усього	**174**	**100**	**75**	**100**

Відповідно до цього р*егіональна банківська система* визначається нами як частина банківської системи регіону і об'єднує виключно вітчизняні комерційні банки, що мають не менше половини своїх структурних підрозділів у даному регіоні. На відміну від позиції деяких науковців [12, с. 61; 13, с. 138; 28, с. 106–107; 46, с. 88–89], вважаємо, що до регіональних банків, доцільно відносити банки, які мають вітчизняного власника банківського капіталу – з приватною, муніципальною (комунальною), державною формами власності. Під *регіоном* розуміється частина території України, яка включає в себе територію однієї або можливо і кількох поруч розташованих областей, соціально-економічні умови яких вимагають виділення окремих напрямів, пріоритетів, цілей і завдань соціально-економічного розвитку під час розробки документів стратегічного планування.

Отже, до групи *регіональних банків* треба відносити вітчизняну фінансово-кредитну організацію, не стільки за ознакою територіальної реєстрації банку, скільки за розміщенням її структурних підрозділів в межах окремого регіону і її націленості на банківське обслуговування суб'єктів господарювання, населення та різних установ і організацій саме цього регіону. Тобто, якщо кількість структурних підрозділів вітчизняного банку, що працюють в певному регіоні, становить не менше половини (50 %) від їх загального числа, то такий банк слід вважати регіональним.

Окремого висвітлення потребує питання неможливості віднесення банків з іноземною участю до групи регіональних банків як агента соціально-економічного розвитку регіону в перспективі. І справа не лише в тому, що регіональний банк за своїм визначенням є частиною вітчизняного банківського сектору та представляє певні соціально-економічні інтереси саме тієї території на якій він працює, чого не можна сказати про будь-який іноземний банк. Діяльність іноземного банку в умовах кризи може мати схильність до відтоку

капіталу з регіону, а також характеризуватись позаекономічними (геополітичними, політичними, воєнними тощо) та спекулятивними мотивами, забезпеченням захисту інтересів іноземних корпорацій та подальшій схильності до отримання надприбутків за рахунок експлуатації ресурсів регіону. Крім цього, приклади з історії різних країн свідчать про те, що іноземні банки можуть сприяти становленню моделі залежності, відставання чи стримування розвитку регіонів та країни за умов, коли цілі іноземних банків не збігаються з соціально-економічними пріоритетами територій на котрих вони функціонують.

Досліджуючи стан регіональної банківської системи України, було проаналізовано кількість діючих структурних підрозділів банків у розрізі регіонів (табл. 2.1.4).

Використовуючи офіційні дані НБУ [73], до банків, підрозділи яких сконцентровані на певній території, відноситься 28 банків, з яких на Київську область та м. Київ припадає 16 банківських установ, на Харківську область – 3, на Одеську область – 3, а на Львівську, Закарпатську, Полтавську, Дніпропетровську, Чернігівську і Запорізьку – по одному банку. Серед цих 28 банків лише 15 є вітчизняними, котрі і визначаються як регіональні банки, що мають перспективу бути залученими до реалізації програм регіонального розвитку в першу чергу.

Серед них: вісім банків у Київській області та м. Києві – АТ "АСВІО БАНК", АТ "БАНК ТРАСТ-КАПІТАЛ", АТ "АЙБОКС БАНК", АТ "БАНК 3/4", АТ АКБ "АРКАДА", АТ "РВС БАНК", АТ "МІБ", АТ "КРИСТАЛБАНК" та по одному банку у Закарпатській, Харківській, Полтавській, Дніпропетровській, Чернігівській, Одеській та Запорізькій областях – АТ "КОМІНВЕСТБАНК", АТ "БАНК "ГРАНТ", АТ "Полтава-банк", АТ "КБ "ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ", АТ "Полікомбанк", ПАТ "БАНК ВОСТОК", АТ "МетаБанк" відповідно.

Таблиця 2.1.4

Кількість діючих структурних підрозділів вітчизняних та іноземних банків у розрізі регіонів станом на 01.01.2020 р.

Назва банку	Україна	Харківська область	Питома вага, %	Суб'єкт права власності (вітчизняний/іноземна участь (країна, %))
Київська область та м. Київ				
АТ "АСВІО БАНК"	**13**	**13**	**100,0**	**вітчизняний**
АТ "БАНК ТРАСТ-КАПІТАЛ"	**1**	**1**	**100,0**	**вітчизняний**
АТ "АЙБОКС БАНК"	**39**	**36**	**92,3**	**вітчизняний**
АТ "БАНК 3/4"	**4**	**3**	**75,0**	**вітчизняний**
АТ АКБ "АРКАДА"	**3**	**2**	**66,7**	**вітчизняний**
АТ "РВС БАНК"	**17**	**10**	**58,8**	**вітчизняний**
АТ "МІБ"	**20**	**10**	**50,0**	**вітчизняний**
АТ "КРИСТАЛБАНК"	**28**	**14**	**50,0**	**вітчизняний**
АТ "АЛЬТБАНК"	1	1	100,0	Білорусь, 20,1 %
ПрАТ "БАНК ФАМІЛЬНИЙ"	2	1	50,0	Ізраїль, 32,9%; Віргінські острови (Брит) 62,9 %;
ПАТ "Промінвестбанк"	1	1	100,0	Російська федерація, 99,8 %
АТ "БТА БАНК"	1	1	100,0	Казахстан, 100 %
АТ "КРЕДИТ ЄВРОПА БАНК"	1	1	100,0	Туреччина, 100 %
АТ "АП БАНК"	2	2	100,0	США, 100 %
АТ "УНІВЕРСАЛ БАНК"	14	10	71,4	Кіпр, 100 %
АТ "ПРОКРЕДИТ БАНК"	9	5	55,6	Німеччина, 100 %
Львівська область				
АТ АКБ "Львів"	21	15	71,4	Ісландія, 48,9 %; Німеччина, 9,8 %; Швейцарія 37,3 %; Нідерланди 0,1 %
Закарпатська область				
АТ "КОМІНВЕСТБАНК"	**40**	**35**	**87,5**	**вітчизняний**
Харківська область				
АТ "БАНК "ГРАНТ"	**18**	**13**	**72,2**	**вітчизняний**
АТ "МЕГАБАНК"	158	115	72,8	Британія, 15%; Німеччина, 15%
АТ "СКАЙ БАНК"	9	8	88,9	Казахстан, 99,4 %
Полтавська область				
АТ "Полтава-банк"	**85**	**65**	**76,5**	**вітчизняний**
Дніпропетровська область				
АТ "КБ "ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ"	**8**	**4**	**50**	**вітчизняний**
Чернігівська область				
АТ "Полікомбанк"	**22**	**20**	**90,9**	**вітчизняний**
Одеська область				
ПАТ "БАНК ВОСТОК"	**40**	**21**	**52,5**	**вітчизняний**
ПрАТ "БАНК ФАМІЛЬНИЙ"	2	1	50	Ізраїль, 32,9% ; Віргінські острови (Брит.) 62,9 %;
ПАТ "МТБ БАНК"	51	33	64,7	Кіпр, 68,5 %; Туреччина, 31,5 %
Запорізька область				
АТ "МетаБанк"	**39**	**24**	**61,5**	**вітчизняний**

Отримані результати свідчать про наявність істотної диспропорції кількості територіального розміщення регіональних банків в Україні, коли в столичному регіоні їх число перевищує сумарну величину регіональних банків з усіх інших регіонів країни. Крім цього, низка великих областей заходу, сходу та півдня зовсім позбавлені переваг функціонування регіональних банків у стимулюванні ділової активності регіону, фінансової підтримки перспективних проектів та програм регіонального розвитку, що також підтверджують дослідження інших вітчизняних дослідників [16, с. 12; 36, с. 130].

Усі з визначених п'ятнадцяти регіональних банків відносяться до групи банків з приватним капіталом. Станом на 01.02.2020 р. їх питома вага складає 20 % від загальної кількості кредитних установ банківської системи України. Але ж якісна роль регіональних банків у функціонуванні економіки регіонів є зовсім незначною. Питома вага загальних активів, зобов'язань і власного капіталу регіональних банків складає 1, 1,8 та 3,1 % відповідно (табл. 2.1.5).

Поряд із цим фінансове становище регіональних банків характеризується більшою стійкістю, ніж в середньому по банківській системі. Так, середнє значення частки власного капіталу в активах регіональних банків (головний показник фінансової надійності кредитної організації) становить 31,3 % на 01.02.2020 р. Коли в цілому по банківській системі України він складає 10,3 %.

Регіональні банки проводять досить зважену кредитну політику, що підтверджується помірним рівнем простроченої заборгованості. Частка простроченої заборгованості регіональних банків під знецінення кредитів та заборгованості юридичних осіб складає 0,4 % при величині питомої ваги в загальному обсязі виданих кредитів та заборгованості юри-

дичних осіб – 3,2 %. Кредитна діяльність, пов'язана з фізичними особами, є ще більш виваженою. Питома вага резервів під знецінення кредитів та заборгованості фізичних осіб, сформованих регіональними банками, складає 0,2 %, тоді як величина питомої ваги регіональних банків в загальному обсязі виданих кредитів та заборгованості фізичних осіб – 0,8 %.

Таблиця 2.1.5

Місце регіональних банків у банківській системі України станом на 01.02.2020 р.

Показник	Банківська система України	Регіональні банки	Питома вага регіональних банків у загальному розмірі показника
Кількість банків, шт.	**75**	**15**	***20 %***
Загальні активи, млрд грн	**2033,1**	**20,7**	***1,0 %***
Зобов'язання, млрд грн	**1324,1**	**24,1**	***1,8 %***
Власний капітал, млрд грн	**208,5**	**6,5**	***3,1 %***
Кредити та заборгованості юридичних осіб, млрд грн	410,2	13,0	*3,2* **%**
Резерви під знецінення кредитів та заборгованості юридичних осіб, млрд грн	-416,6	-1,6	*0,4* **%**
Кредити та заборгованості фізичних осіб, млрд грн	144,8	1,1	*0,8* **%**
Резерви під знецінення кредитів та заборгованості фізичних осіб, млрд грн	-66,5	0,1	*0,2* **%**
Кошти суб'єктів господарювання та небанківських фінансових установ, млрд грн	550,7	13,6	*2,5* **%**
Кошти фізичних осіб, млрд грн	570,9	8,3	*1,5* **%**
Кошти банків, млрд грн	29,4	0,5	*1,7* **%**

Лише 2,5 % від загальної суми коштів суб'єктів господарювання і небанківських фінансових установ акумулюють на своїх рахунках регіональні банки. Ще меншою є величина питомої ваги за фізичними особами – 1,5 %. Зовсім не значною є величина коштів інших банків, якими користуються регіональні банки – 1,7 %.

На відміну від великих системних банків регіональні банки найбільш зосереджені на індивідуальному підході до кожного клієнта, гнучкості та перевагах тісних взаємовідносин, забезпеченні більш зручних та безпечних засобів для здійснення платежів [112]. Головним джерелом фінансування діяльності регіональних банків є депозити резидентів [91]. Спираючись при прийнятті рішень на особистий довірливий контакт з клієнтом, історію стосунків з ним і глибинному розумінні потреб бізнесу на місцях, регіональні банки можуть бути більш конкурентними і цікавими для багатьох груп клієнтів. Не випадково, що існує позитивна кореляція між наявністю регіональних кредитних організацій і економічним зростанням регіонів [110]. Особливе значення регіональні банки відіграють з позиції формування іміджу регіону як території розвитку бізнесу, високої ділової активності, становлення стратегічних сфер господарювання тощо [44, с. 103].

Традиційно, регіональні банки стають основними партнерами малого та середнього бізнесу, певних крупних промислових виробників, публічних установ, що працюють в регіоні. Саме швидкість прийняття рішень є однією з головних конкурентних переваг регіональних банків. Регіональні банки на відміну від великих системних банків, як правило, максимально орієнтовані на особливості місцевої клієнтури і більш чутливі до потреб регіонального бізнесу та населення.

Регіональні банки повинні стати опорними фінансовими установами, як для регіонального бізнесу, так і органів

місцевого самоврядування з надання гарантій на примноження ресурсів регіону, акумуляції значної частини фінансово-кредитних ресурсів регіону, ефективного розміщення ресурсів в регіональну економіку, і в тому числі для реалізації регіональних і муніципальних програм. Таким чином, наявність регіональної банківської системи є одним із стимулюючих факторів розвитку конкуренції на ринку банківських послуг, змушуючи усі комерційні банки покращувати портфель і якість банківських продуктів, прибігати до зниження розмірів комісій і процентів на них, розширювати клієнтську базу, оптимізувати щоденну роботу структурних підрозділів, у тому числі, використовуючи ІТ-технології 37, с. 379–380; 50].

Показово, що регіональні банки в США, Німеччині, Китаї продовжують займати вагоме місце у забезпеченні населення і підприємств доступними фінансовими послугами, незважаючи на експансію великого банківського капіталу, котра грамотно обмежується методами антимонопольного регулювання.

За практикою роботи банків США, регіональний банк характеризується наступними характеристиками: по-перше, він невеликий за розміром (його активи рідко перевищують 1 млрд дол.); по-друге, він здійснює діяльність переважно у регіоні реєстрації, локації базування. При цьому його регіональна мережа не повинна поширюватися більш ніж на 3 штати. Дані умови є визначальними, але не вичерпними для віднесення банку до числа регіональних. Регіональними банками не можуть вважатися, наприклад, промислово-фінансові та трастові компанії, банки, що спеціалізуються на видачі кредитних карт, і деякі інші категорії банків. Банківське законодавство окремих штатів пред'являє диференційовані вимоги до статутного капіталу банків в залежності від району реєстрації, що підтримує активний розвиток невеликих за розміром, але важливих для регіональної економіки банків.

Дослідження американських учених свідчать, що середня прибутковість регіональних банків США за видачею позик невеликого розміру є більшою, ніж у нерегіональних. До того ж, частка кредитів малому бізнесу має тенденцію до зниження в міру того, як банківська установа стає більшою [92]. Регіональні банки США сприяють вирівнюванню диспропорцій економічного розвитку територій за рахунок рівномірного розподілу банківських установ за усією територією країни, займаються кредитуванням стратегічно важливих для регіону галузей, активно фінансують малий та середній бізнес [126]. Так, регіональні банки акумулюють більшу частину депозитів населення і організацій сільськогосподарських районів країни, їх офіси розташовані в 1200 сільських селищах – це у кожній третьому населеному пункті США цього рівня – при цьому жителі 600 сільських селищ зовсім не мають ніяких банківських відділень крім тих, які належать регіональним банкам. Близько половини кредитів для фермерів США видаються регіональними банками [97].

Банківська система Німеччини складається з трьох секторів: комерційного, ощадного і кооперативного, кожен з яких містить в собі сегмент регіональних банків. Принцип максимізації прибутку для кооперативних і ощадних банків не стає ключовим в процесі прийняття рішень. Основою їх діяльності є видача кредитів підприємствам реального сектору, надання зручних і доступних банківських послуг населенню. Крім надання традиційних банківських послуг, ощадні банки беруть участь у фінансуванні суспільно значущих напрямків, таких як освіта, наука, спорт, екологія та культура. Одним з найбільш яскравих підтверджень важливого місця регіональних банків в економіці Німеччини є фінансування ними компаній малого та середнього бізнесу [103].

На відміну від Німеччини та США, де протягом останніх 20 років все-таки реєструється неухильне зниження кіль-

кості банків та зростає концентрація банківських активів, для банківського сектору Китаю характерні протилежні тенденції відносно зростання конкуренції на ринку банківських послуг, децентралізації банківської системи та посилення значення регіональних банків. Щорічно банківська система країни поповнюється десятками нових банків. Народний Банк Китаю, відокремлює більш ніж 12 видів кредитних організацій серед яких є банки розвитку, великі комерційні, акціонерні комерційні, міські комерційні, сільськогосподарські та інші банки [49].

Повчальним для нас має стати досвід Китаю щодо активного стимулювання розвитку регіональних банків з боку держави. Так, Народним банком Китаю застосовуються диференційовані нормативні вимоги до різних видів банків:

– щодо статутного капіталу. Для великих комерційних і іноземних банків він повинен бути не менше 1 млрд юанів, для міських комерційних банків – 100 млн юанів і 50 млн юанів для малих і середніх комерційних банків;

– щодо власного капіталу. Частка власного капіталу повинна бути не менше 9,5 % для державних банків, 8,5 % для малих і середніх комерційних банків;

– щодо обов'язкових резервів. Регулятором застосовуються різні норми резервування для великих, малих і середніх комерційних банків, сільських кредитних кооперативів і деяких інших фінансових організацій відповідно до принципу "чим менше організація, тим менше ставка резервування".

Застосування різних нормативних і резервних вимог для різних видів банків у Китаї сприяє демонополізації і децентралізації банківського сектору, стимулює економічне

зростання регіонів, дозволяє фінансовим організаціям знаходити додаткові кошти для кредитування реального сектора економіки.

У Законі України "Про банки и банківську діяльність" поряд із законодавчим визначенням особливостей відкриття та функціонування іноземних банків, важливо закріпити статус регіональних і нерегіональних банків та прописати певні напрямки щодо *сприяння діяльності регіональних банків як інституту розвитку регіонів країни.*

Вдосконалення вітчизняної фінансово-кредитної системи як важливого чинника суверенної економічної політики держави

Умовою формування суверенної економічної політики держави, спрямованої на соціально-економічних розвиток країни та захист інтересів її народу, є підвищення фінансової спроможності держави через утворення необхідного попиту та забезпечення відповідної пропозиції на грошові ресурси щодо реалізації активної інвестиційної та інноваційної діяльності. Попит на гроші повинен визначатися з боку реального сектора економіки виробничого спрямування, державними банками та фондами розвитку за умови доведення до нуля величини ставки рефінансування. При цьому перехід до таргетування інфляції не повинен здійснюватися за рахунок відмови від реалізації інших цілей макроекономічної політики, які крім забезпечення стабільного курсу гривні, включають також зростання інвестицій, виробництва та зайнятості. Вказані цілі можуть ранжуватися за пріоритетністю і задаватися у формі обмежень. Досягти їх можливо за рахунок гнучкого використання усіх наявних у розпорядженні держави інструментів регулювання грошово-кредитної і валютної сфери, які необхідно застосовувати на засадах системного та синергетичного підходу.

За умов, в яких опинилася вітчизняна економіка, пріоритет слід віддавати зростанню виробництва та інвестицій в рамках встановлених обмежень за інфляцією та обмінним курсом гривні. При цьому для утримання інфляції у встановлених межах необхідна комплексна система заходів з боку держави щодо ціноутворення і цінової політики, сприяння розвитку внутрішньої ринкової конкуренції, жорсткого державного валютного і банківського контролю, протекціонізму тощо.

Аналіз досвіду країн, що досягали стрімкого соціально-економічного розвитку, свідчить про необхідність комплексного підходу до формування грошової пропозиції з опорою на виключно внутрішні джерела грошової емісії та прив'язкою їх до реалізації державних цільових програм, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку суспільства. Першочерговим із таких джерел грошової емісії є інструмент рефінансування банківських установ. Але за умови, що така емісія замикається виключно на кредитуванні реального сектора економіки та інвестиціях в пріоритетні напрямки розвитку. Цього можна досягти виключно за умови вдосконалення діючої фінансово-кредитної системи.

Тож для формування вітчизняної фінансово-кредитної системи нового зразка, адекватної завданням забезпечення фінансової спроможності держави, пропонується наступний комплекс заходів [37]:

– зміна статусу НБУ та налагодження державного банківського контролю за його діяльністю, що передбачає виважену систему противаг;

– законодавче включення до державної грошово-кредитної політики і діяльності НБУ цілей, спрямованих на створення умов для економічного зростання, збільшення інвестицій, виробництва та зайнятості;

– регулювання грошової пропозиції з переважанням рефінансування комерційних банків під заставу кредитних вимог виробничих підприємств, облігацій держави та інститутів розвитку під здійснення державних цільових програм;

– із метою виключення стимулювання вивозу капіталу і валютних спекуляцій, Національному банку слід припинити прийом іноземних цінних паперів та іноземних активів вітчизняних банків в якості забезпечення кредитів;

– утворити та забезпечити суттєвий ресурсний потенціал державних банків розвитку як державного, так і регіонального рівнів за рахунок їх рефінансування Національним банком під інвестиційні проекти, схвалювані урядом та органами муніципальної влади відповідно до встановлених пріоритетних напрямків розвитку та здійснюваних державних та регіональних цільових програм;

– розширити список заставного забезпечення НБУ шляхом включення до нього векселів і облігацій платоспроможних підприємств, які працюють за пріоритетними напрямками, інститутів розвитку (державних банків розвитку, інноваційно-інвестиційних фондів, фондів розвитку, державних науково-комерційних корпорацій науково-технічного розвитку тощо), гарантій Кабінету міністрів, регіональних органів державного управління;

– із метою забезпечення стабільних умов кредитування заборонити комерційним банкам переглядати умови кредитних угод в односторонньому порядку;

– перехід до режиму фіксованого обмінного курсу гривні з встановленням заздалегідь оголошених меж коливань курсу, котрих важливо дотримуватися тривалий час;

– державними комерційними банками провести послідовне заміщення позик суб'єктів господарювання в іноземних валютах, що обслуговують розрахунки з вітчизняними контрагентами, гривневими кредитами з наданням відповідного забезпечення з боку НБУ;

– введення у практику додаткових норм банківського нагляду, що сприятимуть запобіганню перетікання емітованих для рефінансування виробничої діяльності та інвестицій грошей на фінансовий і валютний ринок;

– посилити державний нагляд за небанківськими фінансовими організаціями (страхові компанії, кредитні спілки, ломбарди, лізингові фірми, пенсійні фонди, інвестиційні фонди, фінансові компанії тощо), в особливості за здійсненням ними валютних операцій.

Під час формування грошової-кредитної політики, Національному банку разом із профільними міністерствами доцільно проводити оцінку макроекономічних наслідків емісії гривні за різними каналами: для рефінансування комерційних банків під зобов'язання виробничих підприємств, під облігації держави та інститутів розвитку з метою реалізації державних цільових програм, під заміщення інвалютних кредитів, під придбання іноземної валюти для прискорення технологічної модернізації виробничих підприємств. Все це має забезпечити стимулювання соціально-економічного розвитку України в умовах євроінтеграційних процесів та під тиском глобалізації.

Проведене дослідження показало, що регіональна банківська система України останніми роками зазнала суттєвого скорочення та має досить невеликі значення питомої ваги активів, зобов'язань та капіталу у загальних обсягах банківської системи країни. У більшості регіонів власних регіональ-

них банків не існує взагалі. Більше половини від загальної кількості діючих на сьогодні регіональних банків належить до Київської області та м. Києва.

Практика свідчить, що в умовах сучасних трансформацій банківської системи України під тиском глобалізації, регіональні банки продовжують дотримуватися маркетингової концепції розвитку, коли конкурентна перевага базується не тільки на високій якості банківських послуг, але і на своїй індивідуальності, унікальності і гнучкості до клієнтів. Регіональні банки України займаються не лише наданням традиційних банківських продуктів населенню і підприємствам. Найголовніше, це те, що вони виконують важливу соціальну функцію, обслуговуючи малоприбуткові категорії клієнтів. Одночасно із цим, регіональні банки сприяють вирішенню завдань модернізації діючих та фінансуванню утворення нових виробництв, сприяючи зниженню рівня безробіття в регіоні, стимулюючи економічне зростання і підвищення рівня життя населення регіону.

Система організаційно-економічних заходів щодо забезпечення розвитку регіональної банківської системи має включати в себе наступні елементи: створення необхідних законодавчих, ресурсних та організаційних передумов для утворення регіональних (муніципальних) банків з боку органів місцевої влади; забезпечення пріоритетної участі регіональних банків у програмах надання державних і муніципальних гарантій за кредитами для малого і середнього підприємництва регіону; дотримання пріоритетності залучення регіональних банків до реалізації Стратегії розвитку регіону; вдосконалення антимонопольного законодавства щодо забезпечення справедливої конкуренції на регіональних ринках банківських послуг з боку НБУ та інших спеціальних державних установ; сприяння підвищенню ефективності системи рефінансування НБУ і розширення доступу до

неї вітчизняних регіональних банків; певне зниження норм обов'язкових резервів для регіональних банків; субсидування процентних ставок певних груп позичальників (промисловість і сільське господарство) регіональних банків з боку Уряду.

Діяльність регіональних банків свідчить, що з кожним роком їм стає все складніше витримувати ціновий тиск з боку системних вітчизняних, а також іноземних банків, які мають доступ до дешевих джерел ліквідності. Все важче дотримуватися низки встановлених Національним банком економічних нормативів діяльності банку, умов здійснення фінансового моніторингу та комплаєнс-контролю. Нажаль НБУ не враховує важливість наявності регіональної банківської системи та забезпечення рівномірного соціально-економічного розвитку регіонів України, а орієнтується на виконання згубних для невеликих регіональних банків, багатьох середніх та малих підприємств реального сектору економіки, для вітчизняної економіки в цілому рекомендацій наднаціональних фінансових регуляторів, закріплюючи за Україною колоніально-олігархічну модель економічної системи.

2.2 Публічне управління землями сільськогосподарського призначення як один з базисів євроінтеграційного вектору розвитку України та реалізації національних інтересів в умовах глобальних викликів

Сучасний євроінтеграційний вектор розвитку України ставить перед країною ряд завдань, спрямованих на реформування низки сфер суспільного життя, зростання еко-

номічного потенціалу, покращення інвестиційного клімату, адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу. Результативність виконання таких завдань неможливе без ефективного публічного управління основним національним багатством – землями, зокрема, землями сільськогосподарського призначення, які мають незабаром стати об'єктом купівлі-продажу на ринку землі та об'єктом розпорядження об'єднаними територіальними громадами в частині земель, переданих з державної в комунальну власність.

Україна має значний земельно-ресурсний потенціал. Земельний фонд України становить 60,3 млн. гектарів або близько 6 відсотків території Європи. Зокрема, сільськогосподарські угіддя становлять 19 відсотків (41,4 млн. гектарів) загальноєвропейських, у тому числі рілля – близько 27 % (32,7 млн га). Показник площі сільськогосподарських угідь у розрахунку на одну особу є найвищим серед європейських країн і становить 0,9 га, у тому числі 0,7 га ріллі (середній показник європейських країн – 0,44 і 0,25 га відповідно) [51, с. 28].

Наявність значного земельно-ресурного потенціалу сприяло прискоренню в прийнятті рішення Україною щодо вибору євроінтеграційного вектору розвитку, активний етап якого фактично розпочався з підписання та ратифікації Верховною Радою України у 2014 р. Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [64] (зокрема, Розділ V «Економічне та галузеве співробітництво», глава 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» засвідчив про початок адаптації національного земельного законодавства до земельного законодавства Європейського Союзу).

Завершенню адаптації земельного законодавства України до земельного законодавства Європейського Союзу по таких ключових напрямах як формування цивілізованого ринку земель, реєстрація та захист земельних прав, а також розвиток земельних відносин за участю територіальних громад, на думку П. Кулинича [45], сприятиме реалізації законотворчого плану дій, спрямованого на забезпечення виконання Єдиної комплексної стратегії та плану дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015–2020 рр.

Управління земельними ресурсами на державному рівні, зокрема, землями сільськогосподарського призначення, які є базовою основою для відкриття ринку земель та завершення реформи децентралізації в контексті подальшого євроінтеграційного вектору розвитку України, свідчить про важливість саме публічного управління такими землями.

Здійснюючи аналіз змістовності поняття «державне управління» варто зазначити, що поняття «державне управління» за своєю змістовністю є достатньо різноманітним. Так, Л. Коваль визначає державне управління як діяльність спеціально утворюваних органів, державно-службових посад, що складають систему органів виконавчої влади [45, с. 28]. В. Колпаков характеризує поняття «державне управління» як форму вираження не тільки виконавчої, а й інших видів адміністративної влади [41, с. 37]. Відповідно до визначення Ю. Битяка «державне управління – це самостійний вид державної діяльності, що має організуючий, виконавчо-розпорядчий, підзаконний характер, особливої групи державних органів (посадових осіб) щодо практичної реалізації функцій та завдань держави в процесі повсякденного і безпосереднього керівництва економічним, соціально-культурним та адміністративно-політичним будівництвом» [1, с. 261].

Аналізуючи поняття «державне управління» Г. Атаманчук звертає увагу на те, що підставою для його виокремлення серед інших видів управління стало акцентування на такому специфічному суб'єкті управлінського впливу, як держава в цілому, а не на якійсь одній з гілок державної влади; та формулює таке визначення державного управління: «Державне управління – це практичний, організуючий та регулюючий вплив держави на суспільну життєдіяльність людей з метою її впорядкування, збереження чи перетворення, який спирається на її владну силу» [5, с. 38].

В словнику термінів «Службове право України» наведено поняття «державного управління» в значенні виду діяльності держави, здійснення управлінського організуючого впливу шляхом використання повноважень виконавчої влади через організацію виконання законів, здійснення управлінських функцій з метою комплексного соціально-економічного та культурного розвитку держави, її окремих території, а також забезпечення реалізації державної політики у сферах суспільного життя, створення умов для реалізації громадянами їх прав і свобод [75, с. 56].

Також під поняттям «державне управління» розуміють певний вид діяльності органів державної влади, що має виконавчий і розпорядчий характер. Полягає в організуючому впливі на суспільні відносини в економічній, соціально-культурній і адміністративно-політичних сферах шляхом застосування державно-владних повноважень [88; с. 119].

При цьому в Енциклопедичному словнику з державного управління М. Латинін формулює поняття «управління земельними ресурсами» як діяльність органів державної влади, спрямовану на планування, організацію та мотивацію раціонального використання земель, здійснення держав-

ного контролю за використанням земель, охорони земель, їх моніторингу, а також регулювання земельних відносин. Особливості управління земельними ресурсами полягає в тому, що наслідки цієї діяльності спостерігаються у всіх сферах життєдіяльності [26, с. 725].

Натомість поняття «публічне управління» являє собою пошук найкращого способу використання ресурсів для досягнення пріоритетних цілей державної політики [121, с. 15]. Вчені Дж. М. Пріфінер та Р. Пристюс наголошують, що «публічне управління – це управління організацією та напрямом людських і матеріальних ресурсів для досягнення бажаної мети» [129, с. 3].

О. Задихайло порівнюючи змістовність понять «державне управління» та «публічне управління» робить висновок про те, що становлення поняття «публічного управління» пов'язане з наявністю процесу «роздержавлення» управління, що зі свого боку пов'язане з передачею частини державних функцій органам місцевого самоврядування та неурядовим організаціям. Таким чином, здійснення управлінських функцій у публічній сфері покладається не лише на органи державної влади, а й на інших суб'єктів, що мають владні повноваження (органи місцевого самоврядування, громадські організації тощо) [29].

Слід зазначити , що сучасний розвиток земельних відносин в Україні здійснюється одночасно в умовах євроінтеграції та в умовах довготривалої земельної реформи, яка на поточному етапі своєї реалізації передбачає децентралізацію земельних відносин шляхом передачі владних повноважень щодо розпорядження землями сільськогосподарського призначення, розташованих за межами населених пунктів, до органів місцевого самоврядування (об'єднаних територіальних громад).

В аналітичній записці «Пріоритетні напрями та завдання завершення земельної реформи в Україні» Національного інституту стратегічних досліджень [4] зазначено, що процес земельної реформи триває вже понад два десятиліття. Було проведено приватизацію сільськогосподарських та інших земель, унаслідок чого з 41,5 млн га всіх сільськогосподарських угідь України нині 31,0 млн га знаходиться в приватній власності, близько 10,5 млн га – у державній власності та близько 0,03 млн га – у комунальній та колективній.

Реалізація положень, прийнятих з початку реформи нормативно- правових актів, дозволила здійснити: роздержавлення земель із визначенням земельних угідь, що залишаються у державній власності; приватизацію земель шляхом передачі їх у колективну власність недержавним сільськогосподарським підприємствам, а також у приватну власність громадянам; грошову оцінку сільськогосподарських угідь; паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам; видачу сертифікатів на право на земельну частку (пай) громадянам – членам колективних сільськогосподарських підприємств і організацій та державних актів на право приватної власності на землю, за їх бажанням, у разі виходу з підприємства; організацію державного контролю за станом, використанням і охороною земель; формування організаційно-правових структур ринкового типу.

В аналітичні записці також зроблено зауваження, що завершення земельної реформи стримується мораторієм на ринковий обіг земель сільськогосподарського призначення.

Законодавче завершення земельної реформи безпосередньо пов'язане з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» [58], який

у переважній більшості своїх положень набуде чинності з 1 липня 2021 р. і фактично почне діяти ринковий обіг земель сільськогосподарського призначення.

Ключовим також нормативно-правовим актом у завершенні земельної реформи є проєкт Закону «Про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» [69], який спрямований на децентралізацію та дерегуляцію земельних відносин, зокрема, передачу владних повноважень територіальних органів Держгеокадастру в областях щодо розпорядження землями сільськосподарського призначення державної власності до органів місцевого самоврядування (об'єднаних територіальних громад), надавши таким чином територіальним громадам право розпоряджатися земельними ресурсами в межах своєї території, на які звертає увагу Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [43], та реалізувавши один із основних принципів демократичного суспільства, який визнаний у світі – принцип повсюдності місцевого самоврядування.

За результатами проведеного дослідження з'ясовано змістовність та співвіднесено сутність понять «державне управління», «управління земельними ресурсами» та «публічне управління». Окрім того, ми можемо зробити висновок про те, що сучасний розвиток земельних відносин в Україні ґрунтується на значному земельно-ресурсному потенціалі держави, що складається зокрема з земель сільськогосподарського призначення, та відбувається в умовах євроінтеграції та загальнодержавної земельної реформи.

Досягнення позитивних результатів від реалізації завдань, які формує перед Україною євроінтеграційний вектор розвитку з одночасною реалізацією національних

інтересів в умовах глобальних викликів ставить пріоритети в подальшому дослідженні саме проблеми публічного управління землями сільськогосподарського призначення (формулювання поняття «публічного управління землями сільськогосподарського призначення», розроблення дієвого механізму такого управління), що дозволить в ефективно управляти ключовими земельними ресурсами (землями сільськогосподарського призначення) в країні в довгостроковій перспективі.

2.3 Гарантування продовольчої безпеки як один з пріоритетних національних інтересів

Для України вкрай важливим є створення системи національної безпеки, яка б відповідала масштабам та значенню загроз і викликів глобалізаційного характеру. Це є також одним з перших пріоритетів публічного управління, що гарантують виживання і розвиток держави в умовах глобалізації, адже без розбудови такої системи входження країни як повноправного суб'єкта у світовий та європейський політичний та економічний простір, до наявних систем міжнародної безпеки є досить проблематичним.

У новій редакції Закону України "Про національну безпеку України" у п. 10 зазначено, що "національні інтереси України – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян" [62]. А наріжним каменем добробуту громадян є, перш за все, продовольча безпека, тобто здатність держави задовольняти

потреби населення в доступних продуктах харчування на рівні не нижче медичнообґрунтованих норм.

Метою дослідження є з'ясування сучасного стану продовольчої безпеки в Україні (за результатами розрахунків ООН та ФАО), окреслення шляху Євросоюзу до його наявних стабільно високих показників продовольчої безпеки, виокремлення напрямів покращання стану справ у царині продовольчого забезпечення України з урахуванням європейського досвіду.

Забезпечення продовольчої безпеки країни ґрунтується на основі гарантованих обсягів виробництва продукції агропромислового комплексу, які з урахуванням раціональних розмірів їх імпорту повністю відповідали б потребам населення в повноцінному харчуванні, а також його фізичної та економічної доступності, належної якості. Гарантією досягнення продовольчої безпеки країни є стабільність внутрішніх джерел формування продовольства і формування в необхідних обсягах його резервних фондів, особливо соціальних видів продуктів харчування.

Своєчасна ідентифікація загроз продовольчій безпеці – важливий етап в алгоритмі її надійного забезпечення державними органами. У переліку Цілей сталого розвитку – 2030 ООН гарантування продовольчої безпеки знаходиться на перших місцях серед основних напрямків діяльності цієї організації [85]. Забезпечення продовольчої безпеки, нейтралізація загроз для неї актуальні й для України, включені до складу цілей її державної аграрної політики.

Зазвичай, індекс продовольчої безпеки визначається за методикою прийнятою такими міжнародними організаціями ООН, як FAO, IFAD і WFP [106]. Він свідчить про ефективність зусиль керівництва країн у забезпеченні продук-

тами харчування своїх громадян. Для визначення рейтингу проводиться аналіз продовольчої безпеки по 28 показникам, об'єднаним в три основні групи: рівень доступності та споживання продуктів харчування; наявність і достатність продовольства; рівень якості й безпеки продуктів харчування.

Як можна побачити у табл. 2.3.1, Україна, маючи суттєвий аграрний потенціал, на момент грудня 2019 р. займає 76 місце за рейтингом серед 113 країн, а також вирізняється досить низькими складовими інтегрального індексу від країн-сусідів та конкурентів (для порівняння було взято 2 країни пострадянського табору, 2 країни постсоціалістичного табору, а нині члени ЄС, та 1 країна так званої "Старої Європи").

Таблиця 2.3.1

Індекс продовольчої безпеки по країнах світу

Країна	Загальне місце зі 113 країн	Доступність рейтинг / бал	Достатність рейтинг / бал	Якість рейтинг / бал	Розповсюдження недоїдання, %
Франція	16	17 / 83,8	15 / 74,8	9 / 87,1	2,5
Польща	24	30 / 81,1	24 / 69,3	23 / 79,5	2,5
Білорусь	36	44 / 76	42 / 62,9	19 / 80,2	2,5
Румунія	38	34 / 79,3	36 / 64,3	52 / 64,1	2,5
Росія	42	33 / 79,8	52 / 60,1	41 / 70,9	2,5
Україна	76	71 / 63,9	89 / 50,0	60 / 59,6	3,5

Складено за: Global Food Security Index 2019. URL : https://foodsecurityindex.eiu.com/Country/Details#Ukraine [105].

Варто відзначити, що значення доступності продовольства визначається за рівнем доходів домогосподарств та рівномірністю їх розподілу для задоволення потреби в харчуванні (з урахуванням таких факторів як: показник ВВП на душу населення, мито на імпорт сільськогосподарської продукції, частка витрат домогосподарств на харчові продукти,

частка населення за глобальною межею бідності, доступ до фінансування для сільгоспвиробників та факт наявності програм безпеки харчових продуктів). Для розуміння такої "невтішної" арифметики наведемо лише дві з перелічених складових – на продукти харчування населенням України витрачалось 52,4 % від свого загального доходу. Для порівняння: той самий показник у Польщі становив 17,3 %, а в Білорусі – 37,9 %. Другим показником, за яким Україна випереджає середньосвітове значення на 20 % є частка населення за глобальною межею бідності, тобто ті особи, які змушені витрачати на добу менше ніж 3,20 дол. США на проживання.

Низький рейтинг України в GFSI за показником фізичної доступності продовольства rating-makers пояснюють станом таких його складових:

– високий рівень політичної нестабільності;

– корупційні ризики;

– недостатній рівень фінансування науково-дослідних робіт у царині сільського господарства;

– незадовільним розвитком сільської інфраструктури (нижче за середньосвітовий рівень на 23 %) [105].

Третя складова загального рейтингу – якість і безпека продуктів харчування – дала Україні 60 місце за співвідношенням п'яти факторів, з-поміж яких лише один мав від'ємне значення, але становило воно -67,4 % (за нормами та структурою харчування). Тому, інші фактори зі значенням +7 % (доступність мікронутрієнтів) або +6,3 % (якість протеїну) мали несуттєвий вплив на вирівнювання рейтингової позиції нашої країни.

Для виявлення можливостей покращення такої ситуації звернімося до досвіду Європейського Союзу щодо гарантування продовольчої безпеки. Адже одним з найбільш яскравих прикладів регіонального досвіду вирішення проблем продовольчої безпеки є саме Європа. Цей регіон світу має свої особливості, які суттєво впливають на вирішення вказаних проблем, зокрема, на компактній території є сусідами країни, що значно розрізняються за рівнем економічного розвитку, клімату, а також культурою споживання.

В ЄС основою гарантування продовольчої безпеки є Спільна аграрна політика (далі – САП), що була розроблена ще в 1962 р. і зазнала декілька реформ. Важливими віхами, які мали вплив на сучасну САП можна вважати:

1. Формально основу САП заклало в 1957 р. підписання Римської угоди, але основні документи щодо створення єдиного аграрного ринку були прийняті лише в 1962 р. та ґрунтувались вони на трьох ключових принципах: спільне фінансування; єдність ринку; преференції європейському співтовариству. А отже, з цього моменту сільське господарство шести країн Європейської економічної спільноти (Бельгії, Італії, Люксембургу, Нідерландів, Німеччини, Франції) облишає бути об'єктом суто національного управління – провадження САП стає прерогативою Ради Міністрів ЄЕС [22].

2. Своєрідною рисою першої реформи САП (1970 р.) була орієнтація на обмеження пропозиції сільськогосподарської продукції через здійснення контролю над основними факторами виробництва (земля і праця). Планувалося протягом 1970 – 1980 рр. скоротити чисельність працівників, задіяних у сільському господарстві на 5 млн осіб і площу сільськогосподарських угідь – на 12,5 млн га [22]. Ці дії мали привести до підвищення продуктивності праці, а також укрупнення сільськогосподарських товаровиробників.

3. Реформа САП ЄС 1992 р. (Рей МакШеррі) мала привести до поступової лібералізації продовольчого ринку, а потреба в ній постала, коли зі спільного бюджету ЄС на підтримку сільського господарства стало необхідним спрямовувати близько 40 млрд євро (40 – 45 % бюджетних витрат). Ця реформа складалася з чотирьох основних елементів: зниження цінової підтримки, запровадження прямих (компенсаційних) виплат, більш суворий контроль над виробництвом, більша увага до захисту навколишнього середовища.

4. Наступним важливим етапом у реформуванні САП стала програма "AGENDA 2000", завдяки якій здійснювалось скорочення субсидіювання сфери АПК. З цього часу першочергову увагу стали приділяти фінансуванню розвитку регіону в цілому. Цей напрямок програми "AGENDA 2000" всебічно аналізується вітчизняними вченими з метою використання європейського досвіду в Україні. Підтримка сільських територій нашої країни визначається доцільнішою, ніж підтримка виробництва, зважаючи на необхідність суттєвого поліпшення побутового, житлово-комунального, транспортного, медичного, освітнього та культурного рівня життя сільського населення [47].

5. Реформа Фішлера (2003 р.), головними складовими якої стало відокремлення прямих платежів від виробництва, модуляція, підвищення вимог до умов господарювання, підвищення фіскальної дисципліни та зниження цін підтримки [22]. Основою реформи Фішлера є вимога, щоб прямі платежі, запроваджені реформою МакШеррі та AGENDA 2000, були відокремлені від виробництва та спрямовувались переважно на розвиток сільського способу життя та перекваліфікацію фермерів.

У сучасній версії ця політика реалізується з 2013 р., її основу складають такі підвалини гарантування продовольчої безпеки:

– підтримка самозабезпеченості за рахунок розвитку аграрного сектора;

– розвиток сільських регіонів;

– підвищення доступності продуктів харчування для всіх верств населення;

– підвищення поживної цінності продовольства;

– безпека продуктів харчування, які поступають на ринок як з традиційних, так і з високотехнологічних галузей;

– участь у глобальному регулюванні [95].

Ще в 2000 р. у процесі розробки концепції продовольчої безпеки Європейська Комісія (далі – ЄК) вказала, що багато елементів стратегії продовольчої безпеки мають регіональні аспекти, зокрема: макроекономічні реформи і сприяння стійкому зростанню; забезпечення доступності безпечного продовольства й управління критичними ситуаціями за допомогою розширення регіональної торгівлі; удосконалення управління за допомогою розвитку політичної інтеграції на регіональному рівні; поліпшення менеджменту у сфері природокористування в регіоні; отримання ефекту масштабу шляхом створення регіонального потенціалу для досліджень і розвитку людського потенціалу [122].

1) Низка інцидентів з небезпечним для здоров'я продовольством наприкінці 90-х років XX ст. привернули увагу європейської громадськості до необхідності розробки загальних

принципів і законодавчих вимог стосовно продовольства і кормів для тварин на рівні Союзу. Одним з напрямів докладання зусиль ЄК стало встановлення високих стандартів безпеки продуктів харчування. ЄК розробила інтегрований підхід до безпеки продовольства "від лану до столу", який викладений в Білій книзі з безпеки харчових продуктів [141] й охоплює всі сектори харчового ланцюжка, включаючи сільськогосподарське виробництво, виробництво кормів, харчову промисловість, зберігання, транспортування і роздрібну торгівлю.

У 2002 р. Європарламент і Рада ЄС прийняли Регламент № 178/2002, що стосується загальних принципів забезпечення безпеки продовольства і створення Європейського агентства з безпеки продуктів харчування (European Food Safety Authority). Крім того, закріплені основні процедури та інструменти для управління надзвичайними ситуаціями і кризами, а також системи швидкого сповіщення про продовольство і корми для тварин (Rapid Alert System for Food and Feed).

Створена система сповіщення дозволяє обмінюватися інформацією про наявні харчові ризики між національними органами з безпеки харчових продуктів в країнах ЄС, а також між Єврокомісією, Європейським органом з безпеки харчових продуктів, Європейським космічним агентством, відповідними інститутами Норвегії, Ліхтенштейну, Ісландії і Швейцарії. Завдяки системі стало можливим запобігати ризикам ще до того, як вони могли завдати шкоди європейським споживачам. Варто зауважити, що системою можуть користуватися не тільки офіційні інститути країн Євросоюзу, але і звичайні споживачі. У 2017 р. Єврокомісією отримано 3832 повідомлення про потенційно небезпечні продукти харчування і корми для тварин, 942 з них були класифіковані як такі, що "викликають занепокоєння", та має серйозний потенційний ризик для здоров'я [132].

У Євросоюзі існують різні платформи, створені з метою розвитку досліджень та інновацій в аграрному секторі, зокрема такі, що охоплюють різні аспекти підвищення продовольчої безпеки. Пропагування здорового способу життя, включаючи поліпшення харчування і підвищення фізичної активності населення, має першочергове значення для суспільної охорони здоров'я й загального добробуту в Євросоюзі. Разом із цим, між політиками, науковим співтовариством і громадянами існують численні розбіжності з питань формування структури здорового харчування, що неминуче позначається на системі регулювання [140].

При всьому різноманітті ініціатив і регламентів вони, як правило, зосереджені на конкретних секторах і вимірюваннях продовольчої системи, а також на результатах, а не на вирішенні основних проблем і ліквідації причин уразливості. Щоб сприяти подоланню цих обмежень, було проведено опитування Delphi з 45 європейськими експертами з питань продовольчої безпеки, щоб виявити основні чинники змін, загроз і слабких сторін продовольчої системи ЄС та їх базові причини. Пов'язуючи емпіричні дані з теоретичними дискусіями про керованість й уразливість, експерти виділили п'ять найважливіших недоліків управління продовольчою системою, які впливають на продовольчу безпеку в Європі:

1) нездатність справитися з масштабною динамікою;

2) нездатність вирішувати питання, пов'язані з постійною нерівністю відносно прав, зокрема на доступ до продуктів харчування;

3) розширення геополітичних і секторальних взаємозалежностей;

4) дисбаланс влади і низький інституційний потенціал;

5) суперечливі інтерпретації поняття "продовольча безпека" [125].

За наявності внутрішніх проблем в даній сфері, ЄС залишається одним з найбільших виробників сільськогосподарської продукції та продуктів харчування й активним учасником всіх організацій ООН з проблем забезпечення фізіологічно повноцінного харчування, попередження дестабілізації продовольчого забезпечення, збереження здоров'я ґрунтів, а також стійкого розвитку. Принциповий підхід Євросоюзу до такої співпраці полягає в тому, що для досягнення поставленої мети необхідні заходи як на національному, так і на регіональному рівнях. Довгострокові цілі з подолання голоду і боротьби з нестачею продовольства можуть бути реалізовані тільки на основі розробки національних стратегій і стратегій скорочення масштабів бідності в національному масштабі [94].

У свою чергу, ЄС проводить в життя програми допомоги країнам, що розвиваються, з досягнення ЦСР-2030 ООН. Наприклад, Тематична програма продовольчої безпеки передбачає три основні напрями зовнішньої допомоги: наукові дослідження, передання технологій та інновацій; підвищення ефективності управління продовольчою безпекою на континентальному, регіональному і національному рівнях; допомога бідним і найуразливішим верствам населення [139]. Наразі, в Україні реалізується лише один з проєктів ЄС – "Підтримка впровадження сільськогосподарської та продовольчої політики" (SAFPI) [55], який передбачає підтримку у впровадженні Міністерством економіки реформ та законодавчих ініціатив щодо розвитку аграрного сектору та його ключових напрямів – земельної реформи, розвитку малого фермерства, безпечності харчової продукції та розвитку сільських територій.

За результатами дослідження з'ясовано, що у країнах-членах ЄС агропродовольчий сектор є сферою активного регулювання та протекціоністської практики, не дивлячись на те, що в цілому втручання у ринкові механізми розглядають-

ся ними як небажані. Провадження спільної агарної політики протягом близько 60-ти років, дозволило досягнути високого рівня продуктивності праці в сільському господарстві ЄС, який став можливим завдяки довготривалій державній підтримці спочатку безпосередньо товаровиробників, а згодом "сільського способу життя"; налагодити контролю якості та безпечності продовольчих товарів високої ефективності, яка нині слугує своєрідним технічним бар'єром для потрапляння на європейський ринок продукції сумнівної якості, значно підвищити рівень життя на селі. Україні доцільно наближати своєю аграрної політики до принципів САП, спрямованої на розвиток сільської місцевості, безпеку продуктів харчування, охорону навколишнього середовища. Для покращення позицій України в рейтингу глобальної продовольчої безпеки варто звернути увагу на розробку та впровадження системи моніторингу харчування населення, встановлення прозорого механізму надання державних гарантій доступності, безпечності та якості харчових продуктів, а також перегляду українського законодавства щодо гарантування продовольчої безпеки відповідно до європейської практики. Подальшого вивчення потребують такі проблеми: удосконалення системи державних закупівель продовольства та реформи Держрезерву; захисту національних інтересів під час провадження міжнародної торгівлі продовольчою сировиною та продуктами харчування.

2.4 Становлення та розвиток системи технічного регулювання в ЄС

Система технічного регулювання сьогодні знаходяться в центрі уваги політиків, урядовців та експертів міжнародного рівня. Це обумовлено зростанням впливу системи технічного регулювання на міжнародну торгівлю, у тому числі,

крізь нетарифні бар'єри, які в свою чергу є такими ж інструментами торговельної політики, як ввізні чи вивізні мита або кількісні обмеження.

На цей час система технічного регулювання в зарубіжних країнах активно розвивається і вдосконалюється. Ступень та темпи її розвитку в країні свідчать про передові позиції державі на світовому ринку товарів, процесів та послуг, впливаючи на її технологічну перевагу.

Кожна країна розробляє свою унікальну модель системи технічного регулювання, де враховується національне законодавство, заходи і механізми публічного управління, рівень технічного розвитку та оцінка ефективності застосування норм і стандартів. Відомо, що економічні та технологічні досягнення держави дозволяють їй зайняти вагоме місце на політичний карті світу.

На сьогоднішній день найефективнішою моделлю системи технічного регулювання в рамках міжнародного співробітництва вважається європейська. Вона покликана забезпечити єдину оцінку відповідності товарів, процесів та послуг в контексті взаємодії не тільки на внутрішньому ринку ЄС, але і на ринках інших країн.

Підтвердженням дієвості європейського підходу щодо створення ефективної системи технічного регулювання є наявність значної кількості угод про взаємне визнання результатів оцінки відповідності з країнами, які не є членами ЄС, а саме: США, Канада, Австралія, Японія, Швейцарія, Ізраїль Норвегії, Ісландія Туреччина, Нова Зеландія [24].

Питаннями становлення та розвитку системи технічного регулювання ЄС займалися вітчизняні та зарубіжні вчені, а саме: І. Лагунова, В. Дятлова, Л. Віткін, В. Кропивницький,

А. Ханету, Ж. Белісл, М. Лемел, Ю. Бажал, Л. Баль-Прилипко, О. Білоус, П. Бичківський та ін. Проте, в їх роботах не приділялось достатньої уваги історичнім аспектам становлення системи технічного регулювання ЄС.

Протягом тривалого часу трудова діяльність людини удосконалювалася завдяки виноходу нового знаряддя праці. Для більш ефективного розвитку, найвдаліші результати людської діяльності в подальшому використовувалися як стандарт чи еталон. Тому можливо вважати, що розвиток виробництва, безперечно, має вплив на розвиток суспільства.

Історія стандартизації і технічного регулювання сходить ще до історії стародавнього світу. Так, наприклад. в Єгипті у будівництві використовували цеглу та каміння встановленого, «стандартного» розміру, які контролювалися спеціальними чиновниками, для чого використовували єдині системи вимірювання [23].

У стародавньому Римі застосовували принципи стандартизації при будівництві водопроводів – труби цих водопроводів були стандартного розміру.

Першими документами щодо технічного регулювання певною мірою можна вважати релігійні писання, в яких були зазначені конкретні норми та правила, що відображали релігійні канони, встановлювали вимоги до культових будівель (храмів, церков і пантеону і т.п.), матеріальних об'єктів культу (релігійні шати, зображення богів і святих), релігійних обрядів (жертвоприношення, служби, молебні, порядок і час їх проведення), а також регулювали деякі побутові аспекти.

У Київській Русі, за часів Ярослава Мудрого (в XI ст.) був введений Будівельний статут – перший російський кодекс обов'язкових будівельних вимог і норм.

У середньовіччі з розвитком ремесел методи стандартизації стали застосовуватися все частіше і частіше. Так в Європі були встановлені єдині розміри ширини тканини, єдина кількість ниток в її основі, що у свою чергу дало можливість класифікувати тканину за видом: шовк, льон, бавовна, хлопок, оксамит. Встановлювались, навіть, єдині вимоги до сировини, що використовувались в ткацькому виробництві.

Історія технічного регулювання в цій галузі, бере свої витоки в записах (нотуляріях) генуезских нотаріусів в XIII – на початку XIV ст.

Ці нотулярії містили конкретні вимоги до тканини (вміст конкретної сировини, колір, одиниці виміру, ціну) та поділялись за класом якості:

– вищої якості (скарлатті тонка шерсть, стамфордскі англійські тканини, зелене сукно з Камбре, синя Іпрская бавовна);

– середньої якості, здебільшого бавовна (Іпрска, Арраська, Шалонська і прованські тканини);

– низькосортні тканини та груба бавовна (саржа з Турне, сукно Ам'єна, Бове, Валенсії, німецьке і ломбардське сукно) [156].

Але кожна епоха вносила свої корективи у виробництво тканин, змінювалися способи обробки і плетіння, виникали нові види, що у свою чергу змушувало розробляти нові стандарти в цій галузі.

Однією з перших спроб уніфікації виробів в Європі зробив інженер Леблан у 1785 р. Він виготовив партію руш-

ничних замків – 50 штук, кожен з яких мав важливу якість – взаємозмінюваність, і його можна було використовувати в будь-якій з рушниць без попередньої підгонки.

15 вересня 1830 р. у Великобританії була відкрита залізнична колія, протяжністю 56 км, яка з'єднувала морський порт в Ліверпулі і Манчестер, де була значна кількість фабрик. Її головне призначення полягало в забезпеченні можливості транспортування сировини і готової продукції між цими містами. Але головна історична цінність цієї залізничної колії полягала в її новаторських ідеях, а саме це перша у світі:

– залізнична колія, на якій використовувалися виключно парові машини, ніколи не застосовувалася кінна тяга;

– стала використовуватися для перевезення пошти;

– залізниця з двома шляхами по усій своїй довжині, де курсування потягів здійснювався суворо за розкладом;

– залізниця, що мала сигналізацію та суворо нормовану ширину колії 1435 мм.

Джордж Стівенсон, проектувальник залізничної колії Манчестер-Ліверпуль, зупинився на цій ширині невипадково. Цю норму вперше було закладено при проектуванні бойових колісниць римлян, у які запрягали двоє коней, і ширина колісниці якраз ідеально була підігнана під ширину крупів тяглової сили, та складала 1435 мм. Таким чином колісниця була найбільш стійка в битві.

У подальшому цей стандарт зберігся в проектуванні гужового транспорту і диліжансів, оскільки в них запрягали саме пару коней. Майстерні з виробництва цього виду тран-

спорту перепрофілювалися на випуск спочатку візків для конки, а потім залізничних вагонів.

Дороги, мости проектувались і будувались згідно з цим стандартом. На дорогах утворювалася колія, по якій було зручно їхати, якщо колеса розташовувалися на відстані чотирьох футів восьми з половиною дюймів одне від одного, вони менше зношувалися і ламалися.

У 1845 р. Королівська комісія оголосила вирок на користь стандартної колії: у Великій Британії Стівенсонську колію обрано, базуючись на тому, що її загальна довжина в королівстві була у вісім разів довшою ніж головного суперника Великої Західної залізниці з шириною колії (7 футів 0¼ дюйми або 2140 мм).

Прийнятий у 1846 р. британським Парламентом закон щодо технічного регулювання галузі залізничного транспорту наголошував, що всі залізниці, призначені для пасажирських перевезень, мають пристосувати колію до стандартної – 4 фути 8 ½ дюйми (1435 мм), в Ірландії – 5 футів 3 дюйми (1600 мм). Після прийняття цього закону більшість залізниць перешили на колію згідно з новим стандартом. На цей час приблизно 60 % усіх залізниць світу уніфіковані та використовують стандартну Європейську колію 1435 мм.

У 60-90-х рр. XVIII ст. спочатку в Англії, а потім і в інших країнах Європи почався промисловий підйом. Замість ручної праці з'явилося машинне виробництво, замість ремісничих майстерень і мануфактур – великі промислові підприємства.

Ця епоха машинного виробництва і промислової революції в Європі, характеризувалося стрімким зростанням великої машинної індустрії, що потребувала збільшення об-

сягів масового виробництва уніфікованих деталей, вузлів та інших комплектуючих виробів.

Як приклад можна навести Німеччину, в який у 1846 р. була приведена у відповідність до європейської норми ширина залізничної колії 1435 мм й уніфіковані зчіпні пристрої для вагонів, а у 1869 р. там же був уперше виданий довідник, що містить розміри стандартних профілів катаного заліза.

Це масове виробництво змусило європейські підприємства розробляти і застосовувати внутрішньозаводські правила або стандарти підприємств з чіткими нормами, що дозволяли стандартизувати процеси виробництва і готову продукцію.

У 1870 р. у низці країн Європи були встановлені стандартні розміри цегли. Ці перші результати технічного регулювання на міжнародному і національному рівнях щодо стандартизації мали величезне практичне значення для розвитку продуктивних сил, але це були лише перші кроки.

Взагалі на той час в Європі одиниці виміру встановлювалися випадково: наприклад, «лікоть» відповідав довжині скіпетра Генріха I, а широко поширена в багатьох країнах одиниця довжини «фут» відповідала довжині ступні Карла Великого. У одній тільки Німеччині через наявність на її території великого числа маленьких держав було, як відмічав Енгельс, стільки типів заходів і вагів, скільки днів у році. Францією у 1790 р. ця одиниця виміру була прирівняна до десятимільйонної частини чверті довжини земного меридіана та мала назву «метр».

Австрійським урядовим Декретом від 5 грудня 1785 р. для нагляду за мірами було створено Інспекторат мір і ваги при Королівському губернаторстві в Галіції та Лодомерії –

першу Державну метрологічну службу в Галичині. У 1832 р. К. Ф. Гаусс запропонував методику побудови систем одиниць «фізична величина» як сукупність основних і похідних величин. Він побудував систему одиниць, названу абсолютною, в якій за основу було взято три довільні, незалежні одна від одної одиниці: довжина – міліметр, маса – міліграм, час – секунда.

Тому в цей період в Європі виникає необхідність розробки міжнародних стандартів, які б встановлювали єдині норми до певної галузі діяльності з їх подальшим контролем з боку держав, що у свою чергу забезпечувало би взаєморозуміння між країнами.

20 травня 1875 р. в Парижі проходила дипломатична Конференція за участю повноважних представників різних держав, що завершилася підписанням Метричної конвенції зі створенням Міжнародне бюро з мір та ваг з штаб-квартирою в Парижі. Ця подія стала передумовою для нормування одиниці виміру як складової системи технічного регулювання в Європі. Міжнародний комітет в складі 17 держав прийняв одиницею виміру довжини метр, що стало важливим кроком науково-технічного прогресу [9]. Генеральна конференція, згадана у ст. 3. Конвенції, збиратиметься у Парижі за скликанням Міжнародного комітету не рідше одного разу на шість років.

Її місія полягає в обговоренні і пропонуванні заходів, необхідних для поширення й удосконалення метричної системи, а також затвердження нових фундаментальних метрологічних визначень, розроблених у період між її сесіями. Згідно з ст. 8 додатку цієї Конвенції, Міжнародний комітет, складається із вісімнадцяти членів, кожен із яких представляє різну державу, яка має право на один голос. [158].

Станом на кінець 2020 р. до конвенції приєдналися 62 держави як повноправні члени і 40 країн і організацій на правах асоційованих членів. Членами конвенції є всі промислово розвинені країни [76; 77].

Наприкінці XIX ст. і на початку XX ст. були досягнуті значні успіхи в розвитку техніки, промисловості і концентрації виробництва. У зв'язку з цим в найбільш розвинених країнах з'явилося прагнення до організованої національної стандартизації, що в більшості випадків завершилося створенням національних організацій з стандартизації. Так, в 1901 р. в Англії був створений Комітет стандартів, головним завданням якого було сприяння посиленню економічної могутності Британської імперії шляхом розробки і впровадження стандартів на сировину, промислові вироби, військову техніку.

Посилена мілітаризація багатьох країн на початку XX ст. вимагала виробництва великої кількості озброєнь при обов'язковому дотриманні принципу взаємозамінності; це завдання можна було вирішити тільки за допомогою стандартизації. Тому не дивно, що під час першої світової війни і відразу після неї було засновано декілька національних організацій по стандартизації, наприклад в Голландії (1916 р.), в Німеччині (1917 р.), у Франції, Швейцарії і США (1918 р.).

Після першої світової війни стандартизація стала все більше сприйматися як об'єктивна економічна необхідність. У цей час організації по стандартизації були створені в Бельгії і Канаді (1919 р.), Австрії (1920 р.), Італії, Угорщині, Японії (1921 р.), Австралії, Швеції, Чехословаччині (1922 р.), Норвегії (1923 р.), Фінляндії і Польщі (1924 р.), Данії (1926 р.) і в Румунії (1928 р.).

Постійне розширення міжнародного товарообміну і необхідність більш тісного співробітництва в галузі науки і тех-

ніки привели до створення Координаційного комітету з питань стандартизації з бюро в Лондоні і Нью-Йорку. Ця подія відбулась у 1943 р. у рамках Організації Об'єднаних Націй. У 1946 р. в Лондоні була заснована Міжнародна організація по стандартизації (ISO), до складу якої увійшли 33 країни. Нині ISO є однією з найбільших і найавторитетніших міжнародних технічних організацій, членами якої є 91 країна [11].

Становлення та розвиток системи технічного регулювання ЄС безпосередньо співпадає зі становленням європейського внутрішнього ринку, який був найголовнішою складовою економічної інтеграції європейських держав, яка безпосередньо бере свій початок з підписання Паризького Договору про створення Європейського Співтовариства Вугілля і Сталі, який набрав чинності в липні 1952 р. на термін 50 років. Членами нової організації стали: Франція, ФРН, Італія, Голландія, Бельгія та Люксембург. У рамках цього об'єднання була створена Координаційна комісія із сталі в 1953 р., яка уповноважена розробляти так звані європейські стандарти для вищезгаданих шести країн, що були членами цього об'єднання.

Другий етап становлення європейського внутрішнього ринку відбувся у 1957 р. із підписанням Римських Договорів між Бельгією, Нідерландами, Францією, Люксембургом, Німеччиною та Італією, якими утворено Європейське Економічне Співтовариство (ЄЕС) та Європейське співтовариство атомної енергії. У ст. 7 Договору про створення Європейського Економічного Співтовариства передбачалось створення спільного ринку протягом дванадцятирічного перехідного періоду. Спільний ринок – це економічний простір без внутрішніх кордонів, у межах якого всі види товарів, а також особи, послуги і капітал вільно пересуваються за умови встановлення єдиних для всіх держав-членів правил заборони дискримінаційних дій.

Головнім інструментом ЄЕС при створенні спільного ринку була гармонізація технічного законодавства держав-членів. Важливим кроком в становленні системі технічного регулювання ЄС було створення Комітету європейської координації стандартів у 1961 р. в Парижі в рамках засідання представників національних організацій по стандартизації країн, що належали до Європейської економічної спільноти (ЄЕС) та Європейської асоціації вільної торгівлі (EFTA), а також до Комісії спільного ринку. Основними завданнями цього Комітету стала розробка загальних стандартів, технічних специфікацій, директив для країн, що входили в Європейську економічну спільноту і в Європейське суспільство вільної торгівлі. У складі цього Комітету було багато робочих груп, головним чином в таких галузях як промисловість, металургія, будівництво, текстильна промисловість, суднобудування, нафтова промисловість та ін.

Історичні аспекти розвитку системи технічного регулювання можливо поділити на чотири основні етапи.

Перший етап почався ще до 80 років де вільне переміщення товарів на спільному ринку регулювалось так званими директивам Старого підходу, які в самому тексті містили високу ступінь технічних норм. Завдяки цьому оцінювати законодавство було досить легко, а з іншого боку, директиви вимагали постійного перегляду у зв'язку з пристосування до технічного прогресу деяких держав-членів. Процес гармонізації був надзвичайно трудомістким і потребував багато часу. Щоб затвердити кожну Директиву, необхідно було отримати погодження 12 тогочасних держав-членів.

Держави-члени вводили національні стандарти, правила та технічні специфікацій швидше ніж вносились зміни до Директив Старого підходу. Національні технічні норми та правила, стандарти, державні нормативні акти щодо дозво-

лів на окремі види діяльності, використання добровільного маркування обмежували вільне переміщення товарів та послуг та виявлялися торгівельними бар'єрами.

Перша спроба змінити цю ситуацію відбулась з прийняттям Директиви 83/189/ЕЕС3 від 28 березня 1983 р., яка визначила інформаційну процедуру між Державами-членами та Комісією для уникнення нових технічних бар'єрів на шляху вільного пересування товарів, що зайняло б багато часу на виправлення через процес гармонізації.

Відповідно до цієї Директиви Держави-члени зобов'язані повідомляти про проекти національних технічних регламентів іншим Державам-членам та Комісії, а національні органи зі стандартизації були зобов'язані повідомляти про проекти національних стандартів Комісії, Європейським організаціям із стандартизації (ESO) та іншим національним органам зі стандартизації. Під час періоду очікування ці технічні регламенти не могли прийматись, залишаючи Комісії та іншим Державам-членам можливість для реагування. За відсутності реакції протягом початкового тримісячного періоду очікування проекти технічних регламентів далі могли бути прийняті. В іншому випадку, за наявності заперечень, призначався ще один тримісячний період очікування.

Початком другого етапу розвитку системи технічного регулювання можна вважати 28-29 червня 1985 р., коли Європейською Комісією була представлена «Біла книга» у справі внутрішнього ринку. Цей документ, разом із підготовленими доповідями вищезгаданих комітетів, став основою для Єдиного Європейського Акту (ЄЄА), підписаного в лютому 1986 р., який модифікував Римські Договори і подав програму переходу до 1993 р. до єдиного внутрішнього ринку, який базуватиметься на 4 свободах: вільний рух товарів, осіб, капіталу та послуг [8].

Головна ідея «Білої книги» це побудова нової концепції правової гармонізації. Згідно з нею повинна відбутися гармонізація законодавства країн-членів ЄС і це стане потужним імпульсом для створення внутрішнього ринку та переходу до загального ринку [8].

Одночасно з цією концепцією правової гармонізації 07.05.1985 р. Рада Міністрів ЄС прийняла Резолюцію про Новий підхід до технічної гармонізації та стандартів.

Початок третього етапу асоціюється з прийняттям 21.12.1989 р. Європейською Радою ще однієї Резолюції про Глобальний підхід до оцінки відповідності, який передбачав розробку інструментів щодо оцінки відповідності, яка стала необхідною через впровадження різноманітних актів Гармонізованого законодавства Союзу як для Нового, так і для Старого підходів.

Четвертий етап становлення системи технічного регулювання ЄС припадає на 2008 р. та обумовлений прийняттям «Нових законодавчих рамок», що були засновані на Новому підході та доповнили загальну законодавчу базу усіма необхідними елементами для ефективної оцінки відповідності, акредитації та ринкового нагляду, включаючи контроль продукції поза межами Союзу.

Отже, можна підвести такий підсумок: що технічне регулювання бере свої витоки ще з стародавнього світу. Розвиток та розбудова системи технічного регулювання безпосередньо залежіть від виробничого потенціалу країни та його ефективного використання. Виходячи з того що процес еволюції виробництва продукції, послуг та пов'язаних з ними процесів безперервний та постійно відновлюваний, система технічного регулювання також постійно трансформується. Кожна країна має свою унікальну систему технічного регу-

лювання, яка враховує національне законодавство, заходи і способи публічного управління.

Аналізуючи етапи становлення системи технічного регулювання в Європі, простежується тенденція до її уніфікації, це обумовлено необхідністю зниження нетарифних бар'єрів у торгівлі між країнами.Уніфікація цієї системи впливає на торгівлю як найменш трьома способами, а саме:

– вона може сприяти реалізації національних соціальних цілей, таких як охорона здоров'я, шляхом встановлення мінімальних стандартів або вимог щодо безпеки;

– вона може сприяти торгівлі товарами шляхом чіткого визначення характеристик продукції, послуг та пов'язаних з ними процесів та поліпшення сумісності товарів і зручності їх використання,

– вона може бути прихованим інструментом протекціоністської політики.

Європейський Союз є унікальним політико-економічним союзом суверенних держав, кожна з яких має свою власну систему права, з якої випливає національне законодавство, механізми й інструменти застосування цього законодавства на своєї території, але в водночас саме система технічного регулювання ЄС є найбільш успішною та дієвою.

Діюча модель системи технічного регулювання в ЄС формує належні умови для міжнародного співробітництва оскільки історично створювалась для забезпечення потреб єдиного економічного простору, який є основою процвітання ЄС. Цей факт зазначено у звіті Європейської економічної комісії ООН ще в 2003 р.

ЄС було дуже складно адаптувати національне законодавство держави-члена щодо кожного продукту, який існує або може бути розроблений. Тому історичні аспекти розвитку системі технічного регулювання поділяються на чотири основні етапи:

1. До 80 років XX ст. використовувався традиційний підхід або директиви Старого підходу з деталізованими текстами, що містять всі необхідні технічні та адміністративні вимоги;

2. Новий підхід, розроблений в 1985 р., який обмежив зміст законодавства до «суттєвих вимог», залишивши технічні деталі європейським гармонізованим стандартам. Це, у свою чергу, привело до розвитку європейської політики стандартизації в підтримку цього законодавства;

3. У 1989 р. глобальний підхід до оцінки відповідності передбачав розробку інструментів щодо оцінки відповідності, яка стала необхідною через впровадження різноманітних актів гармонізованого законодавства Європейського Союзу як для Нового, так і для Старого підходів;

4. Нові законодавчі рамки, прийняті в липні 2008 р., що були засновані на Новому підході та доповнили загальну законодавчу базу усіма необхідними елементами для ефективної оцінки відповідності, акредитації та ринкового нагляду, включаючи контроль продукції з-поза меж ЄС.

Дослідження досвіду становлення та розвитку системи технічного регулювання ЄС представляє значний інтерес з урахуванням завдань щодо вдосконалення національного законодавства Україні та підвищення ефективності його застосування в цій сфері. Тому, що між Україною та ЄС на цей час розглядається перспектива укладання Угоди про оцінку відповідності та прийнятності промислової продукції (АСАА),

якою передбачено, що українські експортери зможуть маркувати свою продукцію знаком СЄ та вільно продавати її на ринку ЄС без додаткової сертифікації.

Виходячи з проведеного аналізу можемо зазначити, що для формування дієвої системи технічного регулювання України, яка б відповідала європейським нормам та побудови міцних і взаємовигідних економічних й політичних зв'язків між Україною, ЄС та країнами-партнерами, необхідно більш детально розглянути принципи побудови цієї системі на прикладі держав-членів ЄС.

2.5 Особливості стратегічного аналізу соціальних комунікацій бізнесу в процесі пропагування тенденцій європейської інтеграції в Україні

Як показує практика, важливим поштовхом розвитку економіки є система факторів формування ефективної діяльності бізнесу, які в більшій мірі потребують уваги та коригування їх керованої частини з урахуванням впливу на соціально-економічний розвиток країни. Сучасне управління будь-яким підприємством неможливе без планування його господарської діяльності, яке відбувається за результатами та висновками стратегічного аналізу. Швидкий та різноспрямований розвиток взаємозв'язків "людина-бізнес-держава" також спонукає вчених і фахівців-практиків звертатись як до правових норм, так і до морально-етичних аспектів. Сама концепція соціальної відповідальності бізнесу наразі дуже міцно увійшла в українське бізнес середовище. При цьому належна увага надається розкриттю змісту даної теорії, різновидам даної концепції та особливостям, які мають бути притаманні саме для українських підприємств.

Впровадження концепції соціальної відповідальності бізнесу в діяльність підприємств України триває друге десятиліття, але ще й досі виникає багато практичних питань щодо її реалізації безпосередньо в соціальних комунікаціях. Більшість українських дослідників, серед яких О. Бігняк, В. Воробей, Л. Грицина, Т. Калінеску, І. Малик, О. Маліновська та ін., розглядали це питання суто з теоретичної точки зору, оминаючи практичні аспекти обґрунтованого впровадження даної концепції. Оскільки, перед українськими підприємницькими структурами постає реальна проблема гармонізації основної діяльності підприємства та заходів щодо їх соціальної відповідальності, впровадження останньої у стратегічний процес задля забезпечення певного рівня соціального розвитку є аспектом розгляду цього дослідження. Вказані вище проблеми зумовлюють необхідність конкретного та всебічного обґрунтування напрямів розвитку бізнесу з урахуванням концепції соціальної відповідальності на основі стратегічного аналізу соціальних комунікацій, що має свою специфіку в процесі пропагування тенденцій європейської інтеграції в Україні.

Соціальна відповідальність бізнесу як особливий вид суспільних відносин і результат розвитку соціально орієнтованої економічної системи є важливим показником зрілості суспільства. Вона набуває особливої актуальності під час інтеграційних процесів. Запорукою формування певної системи цінностей, зокрема європейських, в сучасних умовах стає ефективність технологій соціальної комунікації.

Соціальна комунікація передбачає обмін між людьми або іншими соціальними суб'єктами цілісними знаковими повідомленнями, у яких відображено емоції, знання, ідеї, обумовлені цілою низкою соціально значимих оцінок, конкретних ситуацій, комунікативних сфер і норм спілкування, прийнятих у даному суспільстві. Зважаючи на мету

дослідження, доцільно з'ясувати роль стратегічного аналізу соціальних комунікацій під час організації діяльності бізнесу в умовах тенденцій європейської інтеграції в Україні. Саме такі умови накладають певний відбиток на весь процес управлінської діяльності.

Європа не починається у Польщі, Німеччині, Франції чи Великобританії. Україна – це Європа і не лише географічна. Тож Європа починається із кожного з нас, із вчинків кожного українця: не смітити, не порушувати правила дорожнього руху, толерантно відноситись та поважати інших співгромадян, любити рідну землю і відстоювати її інтереси.

Як слушно зазначає Н. Амельченко, "ядром культури кожного народу, нації, суспільства є цінності… Цінності є глибинними смисложиттєвими орієнтаціями індивіда або груп людей, вони визначають цілі життя та переконання, вони можуть втілюватися в соціально-політичні рухи та інститути… Європейські цінності не існують та не впроваджуються як окремі життєві орієнтації (свобода без відповідальності, або демократія без активного громадянства), а реалізуються як цілісна система, в якій кожна базова цінність визначає і конкретизує іншу базову цінність [3]".

А які вони європейські цінності? Чи спонукають вони до соціальновідповідальної поведінки і бізнес-структури, чи накладає відбиток на процес стратегічного аналізу їх діяльності? Передусім, це:

– верховенство права. Загальна повага до закону та усвідомлення його важливості для гармонійного співіснування є важливою особливістю європейського суспільства. "Dura lex, sed lex" ("Закон суворий, але це – закон") – ця латинська формула прикрашає судові установи європейських країн. Європейці добре розуміють: яким би суворим,

несправедливим чи безглуздим не був закон, проте його необхідно поважати та й виконувати всім без винятку. На жаль, нашою "національною традицією" є відсутність поваги до закону, особливо це видно у девіантній поведінці платників податків. В Україні відоме прислів'я "Закон як дишло – куди повернеш, туди і вийшло";

– рівність перед законом. Мається на увазі невідворотність покарання за правопорушення без огляду на "обличчя". Тобто не важливо, яку порушник займає посаду, статус у суспільстві, який в нього достаток, за порушення він буде відповідати перед законом відповідно до скоєного злочину і це основа соціальновідповідвального поводження;

– права людини. У широкому розумінні – права жінок, дітей, людей з обмеженими можливостями, гідна оплата праці, якісна освіта та медицина. А це і протидія домашньому насильству, майновій дискримінації та сексуальних домагань, дотримання прав людей з інвалідністю та ін.;

– демократія. Її пов'язують із свободою слова, правом на протест, активністю громадських об'єднань чи організацій у відстоюванні прав та інтересів окремих груп населення, тобто визнання верховенства влади народу тощо. Саме такі цінності спонукають до встановлення діалогової взаємодії бізнесу, стейкхолдерів та держави в цілому.

Останніми роками соціальна відповідальність є предметом діяльності багатьох міжнародних та регіональних некомерційних організацій [32], зокрема, в рамках проектів: "Бізнес для соціальної відповідальності", "Глобальний альянс бізнесу для соціальної відповідальності", "Глобальний договір", "Міжнародний діловий форум лідерів", "Корпоративна соціальна відповідальність Європи". Основи впровадження соціальної відповідальності в Європі викладено в Зеленій

книзі "Створення умов для поширення соціальної відповідальності бізнесу в Європі" (Брюссель), метою якої стало ініціювання широкого обговорення та пошуку точок зору щодо соціальної відповідальності бізнесу на національному, європейському та міжнародному рівнях. На теперішній час ці питання у світовому просторі регламентуються стандартами, у тому числі міжнародними.

Стадіями розвитку соціальної відповідальності на рівні бізнесу є наступні: дотримання діючого законодавства, здійснення доброчинної діяльності, використання ефективних соціальних комунікацій, покращення ефективності бізнес-процесів та стратегічний підхід до забезпечення соціально відповідальної поведінки. Важливим моментом є перенесення моделі такої поведінки на суспільні відносини через себе, співробітників, партнерів, виховання молоді через зв'язки з громадськістю.

Особливості ставлення бізнесу в Україні до соціальної відповідальності визначається як походженням підприємницької структури, її розміром, галуззю, географічним охопленням ринку, активністю соціальної комунікації зі споживачем, так і рівнем конкуренції на ринку і поглядами керівництва. Фактором впливу при цьому стає, економічна ситуація в країні, ступінь розвитку інших секторів (ЗМІ, владного апарату, некомерційного сектору) і діюче законодавство.

Розвиток соціальної відповідальності бізнесу в Україні зосереджується, як правило, навколо міжнародних організацій та проектів.

Сфери соціальновідповідальної поведінки підприємницьких структур в Україні наступні:

– позитивна репутація, як спосіб конкурентної боротьби;

– власні переконання;

– розширення ринків, що можливо внаслідок створення нової продукції, послуг або виходу на нові ринку збуту;

– можливість залучення більш доступних за ціною ресурсів (в точу числі фінансових), що виявляться при оцінці можливості отримання відносно дешевих кредитних ресурсів для розвитку бізнесу, особливо від міжнародних фінансових інституцій;

– підвищення капіталізації та як наслідок – збільшення привабливості підприємств перед інвесторами.

Саме в цих областях вагоме значення матиме стратегічний аналіз, інструментарій якого дозволяє робити обґрунтовані висновки щодо розвитку соціальних комунікацій підприємницьких структур.

Основним інструментарієм соціальної відповідальності підприємницьких структур в Україні є: впровадження систем стратегічного управління та стратегічного аналізу бізнесу, запровадження соціальної звітності; організація партнерства зі стейкхолдерами, що дозволяє підприємствам долучитися до вирішення певних соціальних та екологічних проблем завдяки об'єднанню фінансових, людських та адміністративних зусиль на прозорих та чітких умовах; розробка інноваційних товарів та послуг, які допомагають подолати конкретні соціальні проблеми; адаптація міжнародних проектів та стратегій до українського ринку.

Проте, впровадження практики соціальної відповідальності в Україні обмежено внаслідок відсутності якісної та достатньої інформації. Ще одною перепоною на цьому шляху є недостатнє усвідомлення підприємствами своєї ролі в рішенні соціальних та екологічних проблем суспільства чи окремого регіону. Низький рівень виконання державними устано-

вами соціальних функцій, недовіра до них призвело до того, що незначна кількість підприємств підтримує ідею кооперації бізнесу та держави при вирішенні соціальних проблем.

Обмеженість застосування принципів соціальної відповідальності на вітчизняних підприємствах пов'язано з багатьма причинами:

– відсутністю системного національного законодавства щодо організації, регулювання та контролю соціальної відповідальності підприємницьких структур. Недосконаліть соціальних стандартів та нормативів, що діють в Україні, їх невідповідність європейським стандартам розвинутих держав;

– обмежений доступ до фінансових ресурсів більшості підприємців. Невідповідність попиту щодо благодійності наявним ресурсам стосовно реальної допомоги окремим категоріям населення;

– достатньо високий ступінь контролю з боку контролюючих органів влади;

– нестабільність політичної та економічної ситуації в країні;

– дефіцит урядових і неурядових організацій, що підтримують соціально відповідальну поведінку бізнесу;

– відсутність необхідної інформації стосовно соціальних проблем;

– відсутність чіткого розуміння підприємницькими структурами сутності концепції соціальної відповідальності (не тільки як спонсорства та благодійності, а як стратегії, яка визначає відносини з партнерами та напрямки подальшого розвитку на етичних принципах);

– відсутність або небажання сприйняття окремими керівниками і підприємцями принципів соціальної відповідальності, пасивність та байдужість щодо участі у формуванні позитивного соціального іміджу бізнесу;

– низький рівень сумлінності підприємців (дієва система морального та матеріального заохочення соціальної відповідальності, розвинуте почуття відповідальності перед людьми і соціумом за її результати, повага до законів держави і прав людей, турбота про навколишнє середовище, розвитку почуття національної гідності, патріотизму та європейських цінностей).

Ефектом має стати перенесення соціально відповідальної моделі поведінки з бізнесу на суспільні відносини в цілому (формування ділових, сімейних цінностей та традицій).

До списку європейських цінностей слід віднести мир, за якого будь-які конфлікти вирішуються шляхом домовленостей; повагу до життя людини, рівні можливості для самореалізації у будь-якій сфері, особисту свободу, толерантність, самовираження, усвідомлення важливості свого здоров'я та піклування про нього (включає і базові знання з харчування, і необхідність фізичної активності, і відмову від шкідливих звичок, і регулярні обстеження у лікарів). Саме такі цінності лежать в основі не тільки особистих стосунків, а й комерційних у бізнесі.

Наприклад, в країнах Євросоюзу можна взяти кредит для відкриття власної справи/бізнесу, вести її чесно і з прибутком. У Європі нікому з представників влади не спаде на думку провокувати підприємця на порушення законодавства для того , щоб потім його "спіймати на гарячому" з вигодою для себе. Європеєць не буде нести хабара чиновнику щоб реалізувати свої права, а у будь-якому випадку буде

боротися за законне їх забезпечення. Тай звернеться до суду, якщо посадовці не виконають своїх обов'язків. В Україні права і свободи кожного громадянина та рівність всіх перед законом де-юре нормативно визначено, проте, на жаль, де-факто – не завжди дотримується.

Враховуючи вищенаведені аспекти доцільно обґрунтувати структурно-функціональну схему забезпечення соціальних комунікацій бізнесу в процесі пропагування тенденцій європейської інтеграції, ключовою підсистемою в якій виділено організацію стратегічного аналізу соціальних комунікацій підприємницької структури (рис. 2.5.1). Наявність великої кількості різноманітних конфліктів в економічній сфері активізує систему пошуку механізмів і способів, за допомогою яких можна якщо не повністю ліквідовувати їх, то хоча б ввести в цивілізовані рамки і додати їх рішенню конструктивний характер. Ефективність таких процесів підвищується при побудові взаємовідносин бізнесу з основними стейкхолдерами на морально-етичній основі, що також напряму стосується підходів до здійснення стратегічного аналізу діяльності підприємницьких структур.

До проблемної області формування інформаційного та методичного забезпечення стратегічного аналізу діяльності бізнесу віднесено питання, пов'язані з:

1) доступністю інформаційних джерел (їх наявність, достатність, необхідність додаткового витрачання коштів тощо);

2) наявністю програмного забезпечення для здійснення розрахунків, визначення кінцевих результатів та їх аналітичної обробки;

3) формуванням і вирішенням конфліктних ситуацій (на мікро-, мезо- та макрорівні), що тягне за собою отримання достовірних вихідних даних для аналізу;

Рис. 2.5.1. Структурно-функціональна схема забезпечення соціальних комунікацій бізнесу в процесі пропагування тенденцій європейської інтеграції

4) етикою бізнесу, яка включає наступні елементи: етика менеджменту, ділових переговорів, особиста та ділова культура підприємця тощо. Її завданням є моделювання діяльності підприємства, оцінювання наслідків управлінських рішень, уникнення провалів через некомпетентність або недосвідченість. Також етику бізнесу можна розглядати в якості зовнішнього фактору формування його ефективності, якщо враховувати світовий (принципи міжнародного бізнесу) та макрорівень (етичні постулати, зміст яких розкривається у галузевих та національних кодексах) ділових відносин. При цьому слід пам'ятати, що правове поле в певній державі лише в загальних вимірах визначає принципи відносин у підприємницькій діяльності, велике значення при цьому має людський фактор. Яскравим прикладом цього можуть бути кібербезпека та кіберзлочини;

5) реалізацією стратегічного позиціонування бізнесу (конкурентна та маркетингова політика, онлайн позиціонування бізнесу; ІТ-інструменти активізації продажів тощо). Окремо можна наголосити на доцільності добросовісної конкуренції. Негативний характер зворотної ситуації виявляється, перш за все, спотворенні реальної картини розвитку торговельно-економічних зв'язків між країнами, виводячи на перше місце не комерційні, а виключно податкові міркування. У масштабах країни для суб'єктів бізнесу, які не займаються зовнішньоекономічною діяльність, мова може йти про відношення до тіньового сектору економіки. А звідси – подвійність бухгалтерії, непрозорість діяльності та її результатів, що створює суттєві обмеження у застосуванні більшості інструментів стратегічного аналізу;

6) застосуванням концепції соціальної відповідальності бізнесу як основи стратегічного управління підприємством. Результатом побудови бізнесу на принципах соціальної відповідальності стають життєздатні соціальні проекти, за до-

помогою яких підприємницька структура інвестує в розвиток територій своєї присутності й реалізує важливі громадам ініціативи, отримуючи від цього найбільший соціальний та економічний ефект [31]. Врахування таких переваг має бути ключовим при застосуванні методів та прийомів стратегічного аналізу, особливо з приводу тих, які ляжуть в основу обґрунтування стратегій розвитку підприємницьких структур.

Підприємець має завжди співвідносити витрати на стратегічний аналіз з користю його результатів. І це має буди дійсно гнучкий процес. Наприклад, податкова політика виступає зовнішнім фактором впливу як на національне бізнес-середовище, так і на перспективу залучення іноземного капіталу. Обрана її модель є одним з ключових факторів впливу на національний імідж в цілому, та бізнесу зокрема. Особливостями сучасного періоду є ситуаційні зміни, спричинені пандемією коронавірусу. Вони різняться від країни до країни, але все ж таки є певні спільні риси податкової підтримки населення та бізнесу в європейських країнах та Україні:

– передбачення відстрочки податкових платежів як для фізичних, так і для юридичних осіб без застосування штрафних санкцій;

– перенесення строків подачі податкової звітності;

– мораторій на проведення податкових перевірок на визначений строк;

– соціальні виплати суб'єктам підприємницької діяльності;

– звільнення від сплати певних податків підприємств, що працюють або постраждали в період карантину тощо.

Подібні заходи не тільки стосуються економічної безпеки, а й зміцнюють економічний імідж, не відлякуючи іноземних представників бізнесу чи інвесторів. І тут вже не про піар. Змінились і ролі бізнесу, і їх ціннісне відношення до того, що відбувається, і, звісно, маркетингові заходи, які впливають на результати, в тому числі податкові бази. Серед них: позитив в подачі інформації, дистанційне обслуговування та доставка, безготівковий розрахунок, зміна (доповнення) асортименту відповідно до потреб (продуктові та гігієнічні набори, виготовлення захисних аксесуарів/одягу, детальний огляд товару через сайт, консультування, налагодження сайтів та програмного забезпечення для дистанційної роботи, знижки на певні категорії товарів, безкоштовна доставка поштою, просто зняття стресу шопінгом та ін. Так, дійсно, більшість з цих заходів спрямовані на збереження діяльності самих підприємств. Таку модель поведінки бізнесу можна спостерігати і в Україні, і в Європі. Але ж є і інша сторона медалі – підтримка економічного потенціалу, збереження робочих місць, товарне забезпечення потреб населення, що в цілому знижує рівень паніки, створює цінову конкуренцію, підтримує споживання, що, до речі, забезпечує надходження до бюджету непрямих податків.

Стає очевидним, що в таких умовах наріжним є питання ефективності соціальних комунікацій. В європейських країнах значною увагою користується соціальна реклама. Наскільки ж вона застосовна у бізнесі в інтеграційних умовах? Так, саме така соціальна комунікація дозволяє формувати певні цінності, зокрема європейські, та висловлювати свою позицію щодо певних питань (екологічних, медичних, інтеграційних тощо). Соціальна реклама має бути там, де цільова аудиторія буває найчастіше. При цьому буде сенс використовувати різні інноваційні, нестандартні підходи, робити рекламу з використанням “своїх” символів. Щодо змістовної сторони соціальної реклами, то необхідно відзначити,

що вона має бути такою, щоб викликати довіру у цільової аудиторії.

Базові європейські цінності сприймається більшістю українців як благо, до якого потрібно прагнути, яке з часом може вплинути на позитивні суспільні напрямки розвитку. Проте для українців характерним є схильність до гіпотетичної підтримки таких цінностей. У повсякденному житті, на жаль, ці цінності ми втілюємо вибірково.

Звісно, будь-які цінності потребують формування. Але чи є це легким завданням? Вся складність полягає саме у виборі дієвого інструментарію. У даному контексті централізовані методи, що закріплені у законах, встановлюють обмеження у часі, просторі та видах відповідальності. Вони, як показує практика, можуть викликати зворотну реакцію – опір змінам [70]. Альтернативою, на нашу думку, є застосування технологій соціальної комунікації, а саме соціальної реклами – одного із найпотужніших інструментів формування соціальної поведінки.

Соціальна реклама – це специфічна форма соціальної комунікації органів влади та громадських організацій, яка не має комерційного характеру, привертає увагу до соціально значущих проблем, спрямована на формування загальнолюдських цінностей і зміну поведінкової моделі суспільства з метою сприяння бажаному розвитку соціальної системи [71].

В Україні вже є позитивні приклади такої комунікації. Так, у травні 2018 р. до Дня Європи Міністерство інформаційної політики України презентувало комунікаційну кампанію “Україна – це Європа”. Кампанія включала три тематичні соціальні відеоролики та соціальну рекламу у вигляді біл-бордів.

Також Міністерство інформаційної політики України зняло три соціальні відео ролики для показу на загальнонаціональних та регіональних телеканалах, в кінотеатрах та в мережі Інтернет. В роликах побутовою мовою показується пересічним громадянам, що таке Європа і європейські цінності та розповідається як саме українці дбають про довкілля, прибирають за собою та своїми тваринами, припарковуються. У роликах знялися відомі українські музиканти, які українцям нагадали, що Європа починається з кожного з нас. Крім того, в українському медійному просторі стартувала соціальна реклама в межах інформаційної кампанії "Євроінтеграція: сила можливостей".

Отже, цікавим є розгляд мети застосування підприємницькою структурою соціальної реклами, для чого використаємо підхід роботи [72, с. 13] до класифікації технологій залежно від мети встановлення комунікації (табл. 2.5.1).

Бізнес ще недостатньо активно долучився до соціальної реклами, але вона, як і соціальна відповідальність, дедалі глибше поступово проникає в життя і свідомість. Інколи вона дратує, як і будь-яка інша реклама, інколи викликає цікавість, дивує, шокує, захоплює, обурює, змушує або не змушує про щось замислитись, щось змінити в своєму житті або ж змінитися самому.

Соціальні комунікації сьогодні є ефективними лише за умови поєднання з реальними діями суб'єктів спілкування, чи розглядається мережа Інтернет, чи безпосереднє контактування, чи коли говоримо про окремі їх канали, наприклад, через соціальну рекламу.

Таблиця 2.5.1

Класифікація технологій соціальної реклами бізнесу

№ з/п	Основні види технологій	Приклади технологій певного виду	Мета застосування підприємницькою структурою
1	Технологія формування уваги	Яскравість, кольорова гама, елементи абсурду, елементи гумору, музика, використання провокації	Привернення уваги до певного питання чи проблеми, виявлення змін настроїв цільової аудиторії, сторітелінг
2	Технологія емоційного забарвлення	Залякування, приваблення	Аналіз існуючої чи коригування майбутньої моделі поведінки
3	Технологія створення мотиву (мотивування)	Формування тематичних образів; реальні сюжети, факти; технології шоу, комікси, відображення мотивів цільової аудиторії, стереотипів, шаблони певної цільової аудиторії (мова, одяг)	Виховання цінностей, їх переоцінка, інформування, пропаганда європейських цінностей, мотивування
4	Технологія встановлення зворотного зв'язку (поведінкова)	Іміджеві послання (формування громадської думки), спонукання до дії, виклик бажаної реакції, моделі поведінки	Формування активної громадської позиції, спонукання до вчинків, позитивний імідж бізнесу

Різнобарвний інформаційний вплив соціально відповідального бізнесу дійсно здатен змінювати і змінює на краще суспільство й окремих його членів. Однак тут ціна хибного вибору під впливом реклами набагато вища, ніж у споживчій сфері. Слід розуміти, що соціальна реклама навіть здатна стати брендом. Отже, зазначене дозволяє виділити наступні особливості стратегічного аналізу бізнесу соціальних комунікацій в сучасних умовах:

– врахування характеру конфліктів в економічній сфері;

– необхідність розгляду висновків через призму концепції соціальної відповідальності;

– потреба в адаптації інструментарію стратегічного аналізу до сучасних умов, у тому числі в перегляді довірчих інтервалів у матричних методах;

– розширення сфер застосування експертних методів та нелінійного моделювання;

– доцільність у комбінації різних методів аналізу та постійного перегляду їх складу з погляду застосовності в змінних умовах.

Таким чином, у цьому підрозділі теоретично обґрунтовано складові структурно-функціональної схеми забезпечення соціальних комунікацій бізнесу в процесі пропагування тенденцій європейської інтеграції. Ключовою підсистемою в цьому процесі виділено організацію стратегічного аналізу соціальних комунікацій підприємницької структури, що дозволяє ідентифікувати їх специфіку, умови формування та механізм впливу на розвиток бізнесу в інтеграційних умовах. Досліджено роль соціальних комунікацій в процесі пропагування тенденцій щодо європейської інтеграції в Україні. Визначено загальні риси соціально відповідальних підприємницьких структур, а також застосовність технологій соціальної реклами в їх діяльності.

Слід зробити акцент на тому, що європейські цінності близькі і зрозумілі кожній людині в Україні. Українцям лише потрібно на практиці підтвердити, що ми, нарешті, почали розглядати їх як норму життя. Саме за допомогою якісної та ефективної соціальної реклами можна виховати, нав'язати "правильні" звички.

РОЗДІЛ 3

СОЦІОГУМАНІТАРНИЙ ВИМІР ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ВЕКТОРА РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

3.1 Формування позитивного іміджу України у світі

Позиціювання держави у світі та її репутація в очах світової спільноти є капіталом, який дозволяє просувати свої національні інтереси на міжнародній арені.

Традиційно створення міжнародного іміджу держави передбачає формування у світі системи уявлень та образів, які пов'язані з державою, сприяють просуванню її інтересів та зафіксовані в умовній колективній свідомості зовнішніх спільнот. Відповідно, його формування базується на узагальненому образі-ідеї країни. Додатковими складниками є, щонайменше, умови ведення бізнесу та інвестиційний клімат; культурна, освітня й туристична привабливість; соціальна сфера (у першу чергу якість життя та рівень безпеки); національні символи, репутація лідерів держави та національних еліт у цілому [57].

Формування позитивного іміджу України за кордоном є однією з важливих функцій Міністерства закордонних справ України, урядових інституцій. Правильно побудовані інформаційні потоки, орієнтовані на закордонні цільові аудиторії з використанням всього інструментарію державних органів та

неурядових інститутів, допомагають зробити країну зрозумілою. Це буде мати вплив, зокрема, і на забезпечення національних інтересів держави та поліпшення життя її громадян.

Теоретико-методологічні напрями досліджень впливу зовнішньополітичних технологій на формування іміджу держави в міжнародному просторі розглядають В. Королько, Г. Почепцов, Є. Тихомирова. Прикладним напрямам приділяють увагу Т. Лебедєва, Є. Пашенцев. Досліджують питання формування різних типів іміджу, їх оптимальності такі науковці, як В. Антемюк, Л. Губерський, Б. Дем'яненко, В. Кармазін, В. Корнієнко, Г. Лавриненко, О. Онопрієнко, Є. Тихомирова, Ю. Чала та інші.

Імідж є динамічним феноменом. Події, які відбуваються в сучасній Україні, змінюють його наповнення, відповідно імідж нашої країни потребує постійного цілеспрямованого корегування в очах світової спільноти.

Міжнародний імідж будь-якої держави свідчить про її політичну та економічну значимість, процвітання та високий рівень культурного розвитку і є показником авторитетності та успішності дій тієї чи іншої країни на світові арені. Позитивний імідж держави безпосередньо пов'язаний із ставленням до неї як інших країн світу, так і власних громадян. Від іміджу держави залежить і рівень патріотизму її громадян [86].

Таким чином, імідж держави є основою її успіхів в економічному розвитку в умовах залежності економіки окремої держави від світової економіки, світового капіталу, культурного розвитку.

Імідж країни – це комплекс об'єктивних взаємозалежних характеристик державної системи (економічних,

географічних, національних, демографічних тощо), що сформувалися в процесі еволюційного розвитку державності як складної багатофакторної підсистеми світового устрою, ефективність взаємодії ланок якої визначає тенденції соціально-економічних, суспільно-політичних, національно-конфесійних та інших процесів. Образ держави – це база , що визначає, яку репутацію має країна у свідомості своїх громадян і світової спільноти в результаті дії або без дієвості тих або інших суб'єктів, що взаємодіють із зовнішнім світом [86].

Нині перед Україною постали додаткові задачі, які безпосередньо пов'язані з її сприйняттям світовою спільнотою, західними партнерами: демонстрування чіткого і осяжного прогресу у реформуванні держави, в тому числі за підтримки західних партнерів та міжнародних організацій; доведення до інституцій ЄС та окремих країн-членів інформації щодо прогресу в імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, готовності до глибшої секторальної інтеграції.

Позитивне сприйняття держави всередині країни та у світі є запорукою успіху глобальних політичних, соціальних та економічних рухів, якими, по суті, є реформи.

За результатами низки досліджень Україна до кінця 2013 р. сприймалася переважно як молода демократія перехідного періоду, країна Помаранчевої революції, відомих спортсменів і красивих жінок, окремих високотехнологічних галузей економіки, а також як невпливова, маловідома держава, осередок політичної нестабільності, корупції, неефективності влади та невизначеності розвитку, поганого інвестиційного клімату. Заходи Державної програми забезпечення позитивного міжнародного іміджу України на 2003–2006 рр., Державної цільової програми формування позитивного міжнародного іміджу України на період до

2011 р. не змогли поліпшити ситуацію. Це підтверджують як традиційні способи "вимірювання" іміджу, так і система міжнародних рейтингів та індексів**:** глобальний індекс миру, індекс неуспішності країн, індекс політичного ризику, індекс сприйняття корупції. Також використовуються спеціалізовані індекси: індекс розвитку людського потенціалу, індекс свободи преси, індекс верховенства права, індекс демократії, глобальний інноваційний індекс. На жаль, наші поточні позиції в наведених рейтингах не дуже високі [49].

Активна фаза роботи щодо формування нових програмних та інституційних рамок формування позитивного іміджу України бере початок у 2014 р.

У грудні 2014 р. було створено Міністерство інформаційної політики (МІП). Один з напрямів діяльності МІП є популяризація України в світі. У листопаді 2015 р. при МІП було утворено Міжвідомчу робочу групу з розроблення Концепції популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі, до складу якої увійшли представники низки міністерств та урядових структур.

У 2015 р. створено Управління публічної дипломатії, ключовими завданнями якого є координація заходів інших органів виконавчої влади у сфері реалізації іміджевих, культурних та інформаційних проектів України за кордоном.

У 2017 р. прийняті постанова Кабміну "Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки забезпечення міжнародного позитивного іміджу України та здійснення заходів щодо підтримки зв'язків з українцями, які проживають за межами України" та наказ МЗС "Про затвердження Порядку організації поїздок іноземних та українських екс-

пертів". Водночас, все ще триває робота над підготовкою Стратегії публічної дипломатії України [49].

У червні 2017 р. було затверджено План заходів з реалізації Концепції популяризації України у світі. Також у червні 2017 р. постановою КМУ було утворено Міжвідомчу комісію з питань популяризації України у світі, покликану підвищити рівень координації у сфері публічної дипломатії між залученими владними органами. До її складу увійшли не тільки представники міністерств та відомств, але й неурядові експерти.

У 2017 р. утворено "Український інститут" (УІ), який мав стати потужним інструментом просування міжнародного іміджу України. Експертною комісією було обрано Генерального директора УІ. Було сформовано команду інституту, проведено стратегічну сесію та розгорнуто активну комунікаційну діяльність в Україні. Також затверджено Концепцію розвитку Українського інституту, яка визначає короткотермінові та середньострокові пріоритети організації. Представництва Українського інституту планувалося відкрити в чотирьох європейських столицях – Варшаві, Берліні, Парижі та Римі. Однак через складний процес міжінституційного погодження реалізація даного завдання гальмується [49].

У 2018 р. була створена наймасштабніша міжнародна маркетингова кампанія українського уряду – Ukraine now, ціль якої сформувати бренд України у світі, залучити в країну інвестиції та покращити туристичний потенціал. На основі цього Кабмін замовив розроблення 6-ти стандартів просування України відповідно до наступних напрямів: в країнах Західної та Центральної Європи, Північної Америки, Південної Америки, Азії, як туристичного напряму, просування України з метою залучення інвестицій. На даний час робота ще не завершена. Втім, необхідно зазначити, що низ-

ка експертів з питань стратегічних комунікацій вказують на доволі закритий формат розробки брендбуку і, як результат, його незрозумілість як потенційним цільовим аудиторіям в Україні, так і закордоном [49].

Варто зазначити активні інформаційні кампанії, які були ініційовані як урядовими структурами, так і неурядовими організаціями, зокрема з використанням цифрових інструментів та технологій, наприклад, активне використання МЗС України Twitter з метою привернути увагу до українських питань. Twitter дипломатія стало майже візитівкою українського МЗС, більшість закордонних дипломатичних установ України мають власні акаунти в мережі. У 2018 р. МЗС України провело низку комунікаційних кампаній, зокрема, щодо підтримки деокупації Криму, підтримки українських військовополонених, та коректної транслітерації українських топонімів [49].

Можна також схвально відзначити співпрацю МЗС і Мінкульту в представленні України на Франкфуртському книжковому ярмарку. Посилилась співпраці між Міністерством закордонних справ України та Міністерством інформаційної політики в напрямі просування українського культурного продукту за кордоном.

Із жовтня 2015 р. розпочала роботу українська мультимедійна платформа іномовлення UATV, яка постійно розширює свою присутність в кабельних мережах іноземних держав.

Питання формування позитивного іміджу України, а також просування національних інтересів у світі широко представлено у стратегічних документах: Коаліційна угода у Верховній Раді України VIII скликання [81], Закон України “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики” [61],

Стратегія національної безпеки України [66], Стратегія сталого розвитку "Україна 2020" [67], Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 р. [68], Закон України "Про Дипломатичну службу" [60].

Закон України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" відмічає забезпечення провідної ролі нашої держави у системі міжнародних відносин, посилення міжнародного іміджу України, інтеграцію у світовий інформаційний простір, а також сприяння міжнародному миру і безпеці у світі [61].

Стратегія національної безпеки України вказує, що досягнення поставлених цим документом цілей "потребує нового зовнішньополітичного позиціювання України у світі в умовах нестабільності глобальної системи безпеки" [66].

У січні 2015 р. Указом Президента України була затверджена Стратегія сталого розвитку "Україна 2020". Серед вказаних в стратегії програм, які потребують розробки, містилась Програма популяризації України у світі та просування України у світовому інформаційному просторі [67].

Цілі сталого розвитку України на період до 2030 р. є орієнтирами для розроблення проектів прогнозних і програмних документів, проектів нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України [68].

19 грудня 2018 р. набув чинності Закон України "Про Дипломатичну службу", який також визначає серед основних завдань органів дипломатичної служби сприяння утвердженню міжнародного авторитету України, поліпшення іміджу нашої держави як надійного і передбачуваного партнера [60].

У 2017 р. ВРУ ухвалила Закон "Про державну підтримку кінематографії в Україні", який серед іншого спрямований на активізацію міжнародного співробітництва та покращення іміджу України на міжнародному ринку [59]. Завдяки цьому закону Україні вдалося надати державну підтримку українським кіновиробникам, що зробили декілька продуктів патріотичного спрямування, які демонструвалися за кордоном і мали вплив на посилення інтересу міжнародної спільноти до України, подій на Донбасі. Варто лише навести приклад, де завдяки співпраці МЗС та МІП, вдалося організувати покази художнього фільму "Кіборги" в низці іноземних держав [49].

Також можна відзначити підтримку українського парламенту у створенні Українського інституту книги (УІК), створеного Міністерством культури України у 2016 р. Поміж іншим Інститут був покликаний просувати українську літературу за кордоном. У 2019 р. УІК забезпечив участь України у міжнародних книжкових ярмарках в Лондоні, Парижі, Болоньї, Абу-Дабі та Празі коштом державного бюджету України. У червні 2019 р. профільний комітет ВРУ з питань культури й духовності підтримав законопроект, розроблений спільно з Українським інститутом книги, що серед іншого спрямований і на полегшення питань перекладу українських творів іноземними мовами та ін. [49].

Нереалізованими залишилися плани щодо прийняття Закону України "Про Український інститут", проект якого у квітні 2016 р. був презентований у Комітеті ВРУ у закордонних справах. Втім, в результаті зміни підходів та із врахування нормативно-правових рамок, утворення державної установи "Український інститут" було формалізовано Розпорядженням КМУ у 2017 р. з віднесенням його до сфери управління Міністерства закордонних справ України.

Попри достатньо активну діяльність державних інституцій, існує низка проблем та ризиків, які нині гальмують або можуть погіршити результативність на ниві формування позитивного іміджу України.

Перш за все, проблемною залишається сфера виконання стратегічних документів щодо формування позитивного іміджу, а також координація цих зусиль. Вочевидь, схвалена у 2016 р. Концепція популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі потребує перезавантаження, зважаючи на формальність цього документу та, відповідно, низький рівень виконання. Звітування щодо виконання Плану заходів з реалізації Концепції не є публічним і носить радше бюрократичний характер, ніж реальне виконання скоординованих по замислу задач [49].

Ключовою проблемою, як і раніше, виступає відсутність належного державного фінансування іміджевої політики попри часткове збільшення обсягів. Даний рівень фінансування є незадовільним [49].

У 2017–2018 рр. діяльність у сфері публічної дипломатії набула більш системних підходів. Україна здійснює значний поступ у роботі за такими напрямами, як підтримка зв'язків, адвокація, культурна дипломатія та телерадіомовлення. Проте досі лишається прогалина у здійсненні єдиної державної координації освітніх та наукових програм обміну, культурних обмінів та ін.

Формування позитивного іміджу України та пропаганда її за кордоном є завданням загальнодержавної ваги, до виконання якого мають бути залучені, відповідно до своєї компетенції, всі органи виконавчої влади.

Просування України в світовому інформаційному просторі та популяризація за кордоном мають стати частиною зовнішньополітичного блоку нової коаліційної угоди, а також середньострокової програми уряду.

З урахування тих задач, які стоять перед Україною, доцільно відкрити майданчик співпраці держави та громадськості, який би брав на себе роль визначення загроз українським інтересам за кордоном в інформаційній сфері та вироблення оперативних рішень реагування. А також проведення моніторингу, щодо просування України на міжнародному рівні та формування ії позитивного іміджу на світовій арені.

3.2 Довіра до влади як чинник розвитку демократичного врядування у країнах ЄС – досвід для України

При описі практично всіх найбільш актуальних питань сучасної світової політики поняття довіри неминуче виявляється одним з ключових. Дефіцит довіри – одна з найважливіших проблем для будь-якої сучасної держави. Довіра як етична проблема виникає в контексті ведення переговорів щодо налагодження міжнародних відносин і перманентно з'являється при спробах знайти політичні інструменти закінчення війн та вирішення етичних конфліктів, криза довіри призводить до виникнення соціальної напруги між суспільством і представницькою владою – інакше кажучи, складно знайти хоч якусь з актуальних фабул політичних відносин, де довіра не посідала б провідне місце. Особливо активно фактор довіри на міжнародному рівні обговорюється сьогодні у зв'язку з наростаючою економічною кризою, а також в контексті розвитку інтеграційних і дезінтеграційних процесів в ЄС.

Аналіз довіри до влади як етичної проблеми є актуальним не тільки у зв'язку з тим, що сьогодні ця тема знову опинилася на порядку денному, але і тому що таке дослідження дозволило б краще зрозуміти роль фактора політичної відповідальності в цілому, могло б стати підставою для розуміння ключових детермінантів виникнення соціальної напруги в українському суспільстві. Скажімо, можна було б взяти до уваги фактор довіри до влади при аналізі процесів реалізації Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС, а також під час знаходження рамкових моделей вирішення військового конфлікту на Сході України.

Звичайно, таке теоретичне дослідження не може бути автоматично перенесено в суспільну практику, але може стати основною для пошуку деяких альтернатив і закономірностей, що системно пов'язують фактор довіри до влади з внутрішніми політичними процесами, інституційними структурами, ціннісними системами і т.п., може бути дуже корисний і для аналізу проблем поза межами соціально-політичного контексту.

У сучасних соціальних дослідженнях довіра стала об'єктом пильної уваги в рамках біхевіоризму, особливо в області теорії ігор. Методологічну основу тут заклали такі дослідники як фон Нейман і Роберт Аксельрод. Згодом теорія ігор (а разом з нею і дослідження довіри) стала вкрай затребуваною в політології, конфліктології і економіці. Не менш важливі дослідження соціальної ролі довіри були проведені в рамках структурно-функціонального аналізу, тут можна згадати, наприклад, Нікласа Лумана.

Окрім актуалізації проблематики довіри до влади в контексті розвитку політичних інституцій, довіра є однією з методологічних позицій в межах комунікативної філософії. Так, в середині XX ст. відбувається трансформація розумін-

ня комунікації: з трансцендентного існування вона переходить в соціальну площину. Значну роль в цій трансформації зіграла німецька комунікативна філософія, представниками якої виступають Ю. Хабермас і К. О. Апель. Переважно саме довіра виступає фоновим умовою повсякденної взаємодії. Довіра в комунікативній філософії розглядається як детермінанта, що сприяє формуванню і розкриттю таких показників «якісного» спілкування, як відповідальність, справедливість, толерантність, взаєморозуміння, рівноправність, повага і визнання суверенності особистості.

Дослідження довіри в світовій політиці проводяться не тільки в рамках ліберального підходу. Такі дослідження найчастіше стосуються проблем стримування часів холодної війни (такі як робота Андрю Кідда «Довіра і недовіра в міжнародних відносинах») або досліджень збройних конфліктів (як, наприклад, робота Чарльза Кеглі і Грегорі Раймонда «Коли руйнується довіра»).

Безліч досліджень політичних чинників довіри проведені в рамках інституційного аналізу (таких, як дослідження Аарона Хоффмана «Встановлюючи довіру»), причому останнім часом вони все частіше пов'язані з інститутами нових формацій – глобальними мережевими структурами (ця тема детально досліджена, наприклад, в роботі Сократіса Коніордоса «Мережі, довіру і соціальний капітал»).

Поняття довіри в соціальних науках особливо добре досліджено в рамках біхевіористської моделі в економіці та соціології і ці методи в значній мірі зберігають свою актуальність. Найбільш зручною методологічною основою, що дозволяє системно аналізувати зміни, які відбуваються в сучасних міжнародних відносинах, видається мова нової інституційної теорії. Вона стає не просто зручним інструментом аналізу інтеграційних процесів та інститутів, а й спрощує завдання

використання міждисциплінарного підходу, який неминучий при аналізі процесів, що знаходяться на стику економіки, політики і соціології.

Проблема довіри до влади сьогодні є однією із ключових тем соціально-філософського дискурсу в контексті пошуку шляхів трансцендентально-прагматичного обґрунтування розвитку моральної свідомості. Так, у своїй праці «Дискурс і відповідальність» Карл Отто-Апель, розкриваючи природу солідарної відповідальності, зазначає: «… ніхто не може відверто порозумітись навіть сам із собою, якщо він не визнав, у принципі, в умовах взаємного визнання партнерів по комунікації, всі норми відвертої комунікації» (Karl-Otto Apel, 1988). Виходячи із цього вчений підсумовує, що досягнення рівня постконвенційного морального розвитку людства неможливе без рівноправного визнання партнерів в основі чого лежить довіра як інтегральна складова суспільних комунікацій. Перш за все дослідниками піднімається проблема інтерсуб'єктивності, якоїсь особливої спільності між суб'єктами. Згідно К.-О. Апеля, інтерсуб'єктивна взаємодія передбачає чотири нормативних вимоги: «Зрозумілість вираження, істинність, нормативна правильність і правдивість» [27, с. 70]. Всі ці складові є найважливішими передумовами для народження довіри до свого співрозмовника. У своїй роботі «Трансформація філософії» К.-О. Апель, розробляючи трансцендентальної-прагматичну концепцію комунікативного співтовариства, бачить реалізацію ідеї обґрунтування фундаментальних принципів етики через трансформацію трансцендентальної філософії приватного суб'єкта в трансцендентальну філософію інтерсуб'єктивності. Перш за все філософ розглядає цю проблему в аспекті дискурсивної етики. Всі інтереси, бажання, потреби, цілі людей можна зрозуміти і осмислити тільки в ході дискурсу. Будь-яке непорозуміння, які виникають під час інтеракції, можна дозволити в ході раціонального дискурсу і згодом продовжити комунікацію. Дотримуючись правил аргументації, її учасники

автоматично визнають наявність спільноти таких же учасників аргументації. Визнання і розуміння учасників комунікації один одного закладають основу для їх етичного сприйняття. Таким чином, раціональна аргументація припускає досягнення консенсусу між партнерами, заснованого на етичних передумовах. Це процес спілкування, в якому основа морального ставлення людей один до одного має початок у взаємній повазі, визнаннясуверенності і індивідуальності, толерантності та довірі.

Українська дослідниця О. М. Кожем'якіна розглядає культуру довіри як норму спілкування. На її думку, довіра виступає формулою успіху соціуму, що відображає ступінь соціокультурної активності людей, їх етичні позиції, здатність і бажання до співпраці. Культура довірчих відносин базується на принципах взаємної відповідальності, знижуючи при цьому ступінь соціальної напруги і відчуження людей один від одного. Вона несе в собі опору для взаємної довіри, виступаючи найважливішою складовою частиною соціальної інтеграції, обумовлюючи встановлення соціальних зв'язків. Проте, взаємна довіра, взаємна відповідальність, обов'язковість, увага один до одного, взаємна зацікавленість – найважливіші складові будь-якого процесу взаємодії. Готовність довіряти і вміння ефективно взаємодіяти з соціальним середовищем говорить про високий рівень організації всього суспільного життя, що в подальшому позначається на розвитку науки, культури, економіки. Довіра є фундаментом не тільки цілісного самосприйняття окремої особистості, але переходячи в пласт соціальної взаємодії – фундаментом стабільності суспільства в цілому [40, с. 124].

У роботі «Теорія комунікативної дії» Ю. Хабермас також звертається до ідеалу соціальних відносин. Ідеальну комунікацію Ю. Хабермаса можна порівняти з трансцендентальною комунікативною спільнотою К.-О. Апеля. На місце

трансцендентального суб'єкта виходить «самоінституціоналізована спільнота». Як і «комунікативне співтовариство» у К.-О. Апеля, у Ю. Габермаса поняття спільноти характеризує і реальне суспільство, і ідеальні соціальні відносини. Також німецький мислитель схиляється до думки про досягнення істинної згоди в процесі комунікації і інтерсуб'єктівної взаємодії індивідів. Істинну згоду можливо досягнути лише тоді, коли учасники дискусії є компетентними щодо обговорюваних питань. Справжнє взаєморозуміння можливо в результаті перевірки реально досягнутої згоди на істинність. Ідеальна комунікація виключає будь-який примус, спілкування ґрунтується тільки на визнання рівноправності між партнерами.

Ю. Хабермас висловлює ідею універсального консенсусу, значимого для кожного, хто входить до аргументації і здатного подолати примус в спілкуванні. Дискурс виступає діалогічно-аргументованої перевіркою спірних висловлювань з метою досягнення універсального консенсусу. Відчуття особистої значущості партнерів визначає відповідальне раціональне шанобливе ставлення до них, створює центральний пункт принципу універсалізації комунікативної етики.

Філософ вважає, що досягнення взаєморозуміння в дискурсі обумовлено певними інтуїтивними очікуваннями. Очікування від партнера конкретного поведінки і «створює той горизонт ймовірних традиційних життєвих форм і структур соціокультурного співтовариства, які викликають довіру і які завдяки безпосередній інтеракції суб'єктів забезпечують людське взаєморозуміння щодо основних смислових взаємозв'язків повсякденності» [1, с. 43]. Наділяючи довірою учасника дискурсу, ми очікуємо від нього певної поведінки. Саме ці очікування закладають основу для взаєморозуміння в повсякденному спілкуванні між людьми. У той час, як місце і час дискурсу, соціальний стан і психологічні особливості

його учасників, на думку автора, ніяк не стосуються досягнення взаєморозуміння і згоди. Проте, не дивлячись на ту роль, яку відіграє довіра, не слід обмежувати дискурс тільки інтуїтивними очікуваннями. Суб'єкти дискурсу повинні оволодіти комунікативною компетентністю, як передумовою самої можливості встановлювати взаєморозуміння між учасниками дискурсу.

Довіра до іншого проявляється саме в контексті комунікативної раціональності. Тут важливим є інтерсуб'єктивний зв'язок, який встановлюють суб'єкти, які володіють комунікативною компетентністю, а не відокремлене ставлення до суб'єкта, як до частини об'єктивного світу, яким можна маніпулювати і нехтувати. Ю. Хабермас ділить світ на зовнішній і внутрішній. Зовнішній світ включає в себе соціальний світ – світ регульованих міжособистісних відносин. Тоді як внутрішній світ – суб'єктивний – це світ переживань кожного індивіда, доступний тільки йому одному. Таким чином, вступаючи в контакт, ми визначаємо через висловлювання індивіда його ставлення до об'єктивного світу, його прагнення до впорядкування соціального світу і претендуємо на щирість і правдивість у висловлюваннях щодо свого внутрішнього світу переживань. Результатом такої комунікації стає довіра.

Те, наскільки слова суб'єкта відповідають його поведінці, є основою формування довіри. Комунікативно досягнута домовленість стає джерелом переконаності партнерів в тому, що їх розуміють і вважають значущими, що, в свою чергу, служить основою для прийняття взаємних зобов'язань щодо продовження взаємодії, заснованої вже на взаємній довірі. Єдність суспільства забезпечується досягнутою згодою між його членами. Згода формується в процесі спільної комунікативної діяльності. Довіра стає фоновим умовою узгоджених дій індивідів.

Інтерполюючи теорії комунікативної дії в площину реальних політичних практик Ю. Хабермас підсумовує: «Комунікативно діючі актори орієнтовані на узгодження своїх інтересів шляхом досягнення спільно з іншими загального розуміння ситуації і створення атмосфери довіри. Метою такої взаємодії є створення соціальних зв'язків і підтримання соціального порядку. Стратегічна дія має на увазі маніпулятивний вплив за допомогою погроз, нагород, обману і т.д. На відміну від стратегічної дії, саме комунікативна взаємодія сприяє створенню умов на визнання слів і думок взаємодіючих акторів. реалізуючі в дискурсі домагання на значимість, актори тим самим сприяють створенню довірчих взаємин» [27, с. 38].

Загальновідомо, що довіра до влади виникає тоді, коли громадяни оцінюють владу або окремих політичних лідерів з точки зору відповідності обіцянкам як ефективних та чесних. Іншими словами, довіра до влади – це «судження громадян про те, що система та політичні діячі є сприйнятливими до очікувань і будуть робити те, що правильно, навіть за відсутності постійного контролю» (Miller and Listhaug, 1990) [123, с. 38]. Таким чином, «довіра до влади є центральним показником основного відчуття громадськості щодо якості політики» (Newton and Norris, 2000) [127, с. 38]. Довіра може бути спрямована на політичну систему та її структурні підрозділи, а також на окремих політичних діячів. Перша категорія довіри називається макроекономічною або організаційною довірою. Організаційна довіра відноситься до проблемно-орієнтованої точки зору, коли громадяни стають довірливими або недовірливими до уряду «тому, що вони задоволені або незадоволені політичними альтернативами» (Miller, 1974) [124, с. 38]. Організаційна довіра може бути додатково поділена на складові – дифузну або системну довіру, а також на специфічну або інституційну довіру. Дифузна довіра стосується оцінки громадянами ефективності загальної полі-

тичної системи та режиму. З іншого боку, конкретна довіра спрямована на певні політичні інститути, такі як парламент або місцева влада. Друга категорія довіри, або так звана мікрорівнева або індивідуальна політична довіра, виникає тоді, коли довіра спрямована на окремих політичних лідерів. Індивідуальна політична довіра передбачає особистісно орієнтовані перспективи, за допомогою яких громадяни стають довірливими або недовірливими до влади «через їх схвалення або несхвалення певних політичних лідерів» (Citrin, 1974) [95, с. 38].

І організаційна, і індивідуальна довіри до влади залежать від політичних дій, які таку довіру викликають. Загалом, здатність викликати довіру може бути визначена як безперечний критерій якісної політики. Довіра в цілому оцінюється з точки зору різних уявлень про ефективність, пов'язаних з різними політичними рішеннями. Розумне очікування поліпшення ефективності як такої є необхідною умовою для встановлення довіри до нової політики (Taylor, 1982) [136, с. 38].

Організаційна та індивідуальна довіри до влади – це категоризація, заснована на об'єкті, до якого спрямована довіра. Довіра також має варіанти, що ґрунтуються на різних типах мотивів, які люди мають, коли довіряють своїм політичним інституціям або лідерам. Громадяни дотримуються принципів раціональної політичної довіри, тому прагнуть довіряти політичній партії або політичним лідерам, з якими вони ідентифікуються. Відтак, довіра виходить за рамки партійних або ідеологічних меж.

У довірі до влади, що ґрунтується на психологічних міркуваннях, люди шукають щирість і правдивість в конкретній особистості, звертаючи увагу на публічні виступи, промови та поведінку своїх політичних лідерів. Люди,

довіряючи своїм представникам та політичним інституціям, поєднують раціональну та психологічну довіру, намагаючись таким чином досягти прийнятного балансу між максимізацією їхнього інтересу та сприйняттям етичних якостей політичної еліти (або довірителів). Іншими словами, легітимність і довговічність демократичних систем залежать у значній мірі від того, наскільки електорат довіряє уряду робити те, що правильно і сприймається як справедливе (Easton 1965, 1975), а також те, що є ефективним [100, с. 38].

Довіра до влади не виникає і не діє у вакуумі. Соціальна довіра, яка стосується довіри громадян один до одного як членів соціальної спільноти, невіддільна від поняття політичної довіри. Згідно з відомою теорією соціального капіталу Патнема, громадянська активність у спільноті та міжособистісна довіра між її членами сприяють підвищенню загальної соціальної довіри в даному суспільстві (1993, 1995, 2000) [131, с. 38]. Особистий контакт з членами спільноти в суспільних асоціаціях дозволяє людям не тільки пізнати один одного краще в особистому плані, але це також дозволяє їм розширити позитивні почуття, що випливають з його громадянського досвіду, на незнайомих людей у суспільстві і в урядових структурах. Відомо, що громадяни, які не беруть участі в громадській діяльності, схильні розглядати уряд і його інституції в більш негативних умовах. Кіле (2004) підтверджує, що соціальний капітал має значний і сильний вплив на довіру до уряду разом з тим, яким чином уряд виконує свої обов'язки [120, с. 38].

Хоча соціальна довіра і політична довіра не є взаємовиключними, існує суперечка про причинність відносин, а також про напрямок цієї причинності, якщо вона є. Це соціальний капітал і налагодження соціального тяжіння, яке потім породжує політичну довіру. Чи можуть уряди,

які заслуговують на довіру, сприяти соціальному капіталу і створювати довірливі та активні громади? Якими є інструменти для наближення соціальної та політичної довіри, щоб забезпечити ефективну і міцну політичну систему? Різні теоретичні школи пропонують різні відповіді на ці запитання: теоретики модернізації, як Almond і Verba (1963) і Finifter (1970), стверджують, що підвищення соціальної довіри пов'язане зі збільшенням політичної участі, особливо у формі голосування. Збільшення участі, у свою чергу, є загальноприйнятим знаком політичної довіри та демократизації. З іншого боку, соціологи пов'язують зростаючу соціальну недовіру, а не довіру, з більш активним політичним залученням і, як результат, з посиленням політичної довіри (Gamson 1968). Tarrow (2000), наприклад, йде настільки далеко, щоб стверджувати, що спірна політика, у формі посилених соціальних протестів і нових соціальних рухів, є ознакою робочої довіри до промислово розвинених демократій [135, с. 38].

Довіра як в раціональній, так і в етичній формах є обов'язковою умовою гармонійного розвитку суспільства. Сьогодні саме довіра до влади стає основою належного врядування. Високий рівень довіри до влади надає переваги всім громадянам, особливо людям, які перебувають у відносно невигідному соціально-економічному або політичному становищі. Хоча демократичне управління породжує довіру, довіра є передумовою демократичного врядування. Для того, щоб державна влада працювала гладко і ефективно, вона повинна покладатися на громадську підтримку, тобто на суспільну довіру. Демократичне управління не може бути реалізовано в суспільстві, де існує нестача довіри до влади. Зв'язок між довірою та належним управлінням в основному передбачає побудову та підтримку активного громадянського суспільства. У суспільстві, де люди не довіряють один одному і вирішують не брати участь у змістовній діяльності

в мережах соціальних асоціацій, існує висока ймовірність того, що уряд та його представники мають низьку політичну легітимність. Формування та підтримка успішного та ефективного партнерства між урядом та іншими інституціями залежить від соціальної довіри, а також від сильного громадянського суспільства у постійній взаємодії з урядом та приватним сектором.

Ще однією важливою засадою врядування в країнах ЄС є субсидіарність. По суті, поняття субсидіарності можна знайти у ліберальній теорії управління, наприклад у працях А. Лінкольна і ще до нього у творах В. Фон Гумбольдта. Джон Д'юї застосовує субсидіарність проти локівського лібералізму на користь «суспільства, що піклується про своїх членів». Але політичної сили ідеї субсидіарності надає не історія , ідея субсидіарності набуває політичного впливу тільки завдяки її актуалізації для сьогодення. Така умова підтримується сьогодні у рамках нової католицької соціальної доктрини і деяких сфер права, що зазнали її впливу. Виходячи з цього, розкриттю змісту субсидіарності має передувати детальний аналіз її смислових інтерпретацій у вимірах католицької духовної традиції, аналізу першоджерел, розтлумачення справедливості та солідарності як атрибутивних цінностей субсидіарності, адже саме вони складають онтологічні підвалини цього феномену.

У межах вітчизняного наукового дискурсу принцип субсидіарності безпосередньо пов'язують із подальшою децентралізацією державної влади, наближення системи публічного управління України до стандартів урядування, які останнім часом набули поширення в країнах ЄС, також його розглядають і як правову формулу розподілу функцій й повноважень між різними рівнями управління, наділяють політичним змістом при обґрунтуванні фундаментальних прав людини тощо. Як на нашу думку, відбувається своєрідна ідеалізація

цього принципу, спостерігається однобічний розгляд характеру його впливу на суспільну життєдіяльність Європейської Співдружності, при цьому, лишаючи поза увагою низку питань фундаментального характеру щодо права передачі влади, а не лише форми її здійснення у межах Маастрихтських Угод, також не беруться до уваги суспільні протиріччя, які виникають при спробі практичного застосування цього принципу до менш економічно розвинутих країн-членів ЄС.

Субсидіарність в Європейському адміністративному просторі має статус принципу урядування, а не статус правила, що чітко визначає рішення. Коли має місце узурпація влади або необхідна допомога з боку вищого об'єднання, сам по собі принцип субсидіарності не може дати відповідь з чого саме має складатись така допомога. Необхідні додаткові консультації і більш детальний аналіз ситуації, а вже потім прийняття відповідного рішення.

Багато речей або процесів, що відбуваються у Європейському Союзі, ми дещо ідеалізуємо, намагаємось застосувати у наших реаліях і при цьому постійно припускаємо суттєві помилки у етичному, правовому і соціальному аспектах. Отже, ближче до нашої реальності, ми можемо зробити наступні висновки:

– питання децентралізації публічної влади в Україні – це, перш за все, проблема раціонального розподілу функцій і повноважень, побудова ефективної моделі управління ураховуючи історичний, економічний, політичний, демографічний, соціальний та інші аспекти життєдіяльності Українського суспільства. Ми маємо, перш за все, ретельно проаналізувати, які саме повноваження має за собою залишити держава, які повноваження більш ефективніше буде віддати територіальним громадам, а які повноваження залишити на рівні дії принципу субсидіарності. А лише згодом,

вибудовану модель управління передавати фахівцям в галузі права задля її нормативного закріплення;

– принцип раціонального поєднання централізації і децентралізації є базовим в моделі Належного врядування (Good Governance), держава нікуди не зникає, вона створює умови задля активізації населення, їх включення у суспільні справи;

– реформи у Франції певною мірою стосувалися розширення субнаціональної автономії, скорочення функцій центрального уряду, ослаблення ролі префектів та створення автономного регіонального рівня. Найбільш централізована в минулому держава Франція, кількість самоврядних одиниць (комун) якої сягає нині 36 тис., за економічним потенціалом посідає четверте місце в світі. У 2002 р. Франція прийняла закон, відповідно до якого створюються так звані агломерації, тобто об'єднання населених пунктів, об'єднання комун. З одного боку, це сприяло вирішенню проблем, які цікавлять жителів сусідніх громад, а з іншого – дозволяло економити державний ресурс і створювало умови для того, щоб територія сама заробляла кошти, тобто, створює умови для саморозвитку. У той же час існують певні недоліки запровадженої системи. Одним з перших та основних із них є значний перетин повноважень на рівні провінцій та регіонів та комун і провінцій. Законодавство не дає виключного переліку повноважень чи примату певного рівня органів місцевого самоврядування при вирішенні конкретних питань, що призводять до постійних конфліктів та непорозумінь. Також частину повноважень комун було передано до незалежних місцевих консорціумів, що водночас не несуть усієї повноти відповідальності за свою діяльність від імені комун;

– як зазначається в дослідженнях в рамках програм Ради Європи, в Естонії та Латвії кількість громад, які добро-

вільно вирішили об'єднатись, була незначною, поки таке об'єднання не стало обов'язковим. В Естонії не допомагали навіть бонуси об'єднаним громадам – дотація з розрахунку 50 євро на одного жителя, одноразова виплата від 150 до 400 тис. євро, переваги при фінансуванні проектів ЄС. В Латвії процес об'єднання пришвидшився, коли уряд вирішив, що об'єднані громади отримують значні кошти, але лише до 2009 р. Після цього об'єднання відбуватимуться уже без преміальних коштів. Керівник одного краю зазначив: «Нам у Латвії дали морквину (по 200 тисяч на волость) і показали батіг (якщо не об'єднались, то грошей не отримаєте)». В Естонії, щоб керівники волостей не опирались об'єднанню, їм надавали компенсації. Після втрати посади вони ще 6 місяців отримували зарплату та могли 4 роки займати посаду керівника структурних підрозділів у новоутворених органах місцевої влади. Задля забезпечення спроможності нових громад тут цей процес контролювався урядом. Більшість об'єднань відбувалось навколо «центрів тяжіння», де люди працюють або куди звертаються за послугами;

– задля контролю та нагляду за діяльністю місцевої влади у Франції вже більше двохсот років діє інститут префекта. Щось подібне хочуть запровадити й в Україні. У Франції префекти стежать за загальним виконанням державних програм, подоланням надзвичайних ситуацій та безпекою на місцях. Вони слідкують, чи акти місцевої влади є законними та чи не суперечать вони інтересам країни. Для чинності акта не потрібна попередня згода префекта. Це сповільнило б прийняття багатьох рішень. Проте префект може звернутися до суду з проханням скасувати акт. В Латвії немає окремих представників держави в регіонах, які б контролювали місцеву владу. Тут ці функції покладено на міністерство. Також якщо певна громада – в зоні ризику банкрутства, міністерство може призначити відповідальну особу, яка стежитиме за витрачанням місцевого бюджету.

Ця особа підписує фінансові документи місцевої влади, щоб вберегти громаду від повного фінансового колапсу. В Данії та Фінляндії контроль за законністю актів місцевої влади здійснюють представники міністерств у регіонах. А в Естонії – староста району (повіту). Тут акти місцевої влади публікують в Інтернет. Староста за власною ініціативою чи скаргою громадян їх перевіряє та робить подання про їх незаконність. Якщо орган місцевої влади не згоден, він може звернутись до суду.

Створення самодостатніх територіальних громад передбачає докорінну перебудову адміністративно-територіального устрою та організації бюджетного процесу в Україні.

Розгортання цієї тези в адміністративному просторі України передбачає:

– законодавче закріплення адміністративно-територіальної одиниці передбачає обов'язкове створення адміністративних органів управління (на відміну від тези, що лунала на слуханнях, за якою обласна рада за необхідністю може створювати районні ради із виконавчими комітетами. Територія або має статус адміністративної або історичної одиниці);

– найбільш важливими аспектами для моделювання адміністративно-територіального устрою вважаємо такі, що стосуються необхідності: відображення важливих факторів та умов на єдиній геопросторовій основі; конструювання комплексного критерію оптимізації адміністративно-територіального устрою на основі забезпечення засад сталого розвитку; використання сучасних даних про стан та тенденції розвитку територій загалом. Отже, розробка оптимальної моделі адміністративно-територіального устрою не розглядається як самоціль. Розглядаємо її як основу для створення

на її базі інтегрованої системи управління усіма видами ресурсів;

– відсутності рівнів управління в побудові системи представницьких органів місцевого самоврядування;

– запровадження індикативного принципу формування бюджетів на всіх рівнях. Досвід ЄС в реалізації індикативного планування довів доцільність запровадження цього підходу в формуванні самодостатніх територіальних громад та подоланні диспропорцій у розвитку територій. Це передбачає запровадження регіональних/адміністративних угод;

– існують три основних методологічних підходи до організації відносин між центральним, регіональним та місцевим рівнями. Перший прагне об'єднати владу в централізованій структурі управління, іноді на національному рівні, але частіше на регіональному рівні. Другий, навпаки, прагне надати якомога більше повноважень місцевим органам влади, представляючи їм автономію для прийняття власних рішень щодо політики, яка впливає на розвиток відповідної території. Третій шукає «золоту середину», розділяючи управлінські функції на різні категорії, причому кожен рівень управління має юрисдикцію лише щодо деяких, але не всіх категорій;

– на місцевому рівні демократія може бути заснована на досвіді, це дає змогу брати участь у публічних питаннях, які виходять далеко за межі простого голосування на виборах. На регіональному ж рівні, де мешкають мільйони людей, суспільний контроль над державною політикою стає більш риторичним, ніж реальним. Це, спричинило сучасну втрату віри багатьох людей в демократичне управління, наслідком чого стало тяжіння до авторитаризму та популізму, що мож-

на спостерігати останнім часом у багатьох країнах розвиненої демократії;

– проблема місцевої автономії полягає не лише в її впливі на сторонніх осіб. Місцеві органи влади іноді можуть бути і ворожими меншинам, які живуть у межах їх юрисдикції. До таких меншин можна віднести, зокрема, біженців, переміщених осіб, представників певних національностей, віросповідання тощо. Через це повна місцева автономія може поставити під загрозу права людини. Крім того, реалізація ідеї повного надання місцевої автономії є проблематичною на практиці. Можна навести такий приклад. Поруч розташовано два міста, перше хоче захиститись від викидів, а інше їх генерує. З огляду на це, чи буде регулювання рівня забруднення центральним урядом підривати місцеву автономію? Відповідь і так, і ні. Це підірве автономію міста-забруднювача, але це збільшить здатність «зеленого» міста контролювати свою власну долю, чого воно само по собі не може зробити. Тому централізований контроль не є протилежним місцевій владі як такій;

– зазначені два аргументи, – перший проти централізації, а другий проти місцевої автономії, – породили ідею третього, серединного, підходу. Ідея полягає в тому, щоб скласти перелік суспільних проблем і розподілити їх вирішення між відповідними рівнями публічного управління. Згідно з цим підходом, деякі проблеми краще вирішувати на місцевому рівні, деякі – на регіональному, деякими – на центральному. При цьому відмінність місцевих органів влади обумовлена їх глибокими зв'язками з життям пересічних громадян. На значну частину повсякденного життя впливають особливості безпосереднього місця проживання людей. Якість освіти, безпека вулиць, доступність і якість житла, наявність чистої води, доступ до робочих місць, життєздатність публічних просторів – все це є найважливіші питаннями, що тур-

бують громадян. Коли ці питання є неврегульованими, життя місцевих жителів погіршується, але, з іншого боку, вони можуть починати більш активно брати участь у вирішенні місцевих проблем. Відмінність регіональних та центральних органів влади полягають в іншому, а саме у їх здатності ширше розглядати ті самі проблеми, з якими стикаються місцеві громади. Частина цього більш широкого погляду передбачає звернення уваги на проблеми сусідніх територій, що часто не враховуються людьми, які турбуються про своє власне місце проживання;

– у контексті неефективності неправильний розподіл ресурсів може загостритись, якщо ресурси витрачаються групами інтересів, які намагаються не принести суспільну користь, а лише вплинути на результат процесу прийняття політичних рішень на їхню користь. Так, якщо запропоновано деяку неефективну державну політику, то за цим завжди стоять певні групи інтересів, які зацікавлені в її затвердженні та реалізації, тоді як інші групи інтересів можуть протидіють цьому, але і перші, і другі витрачають для цього ресурси, які можна було б спрямувати для вирішення суспільно важливих проблем. Таким чином, асиметрія місцевої та державної політики призводить до асиметрії між групами інтересів, знижаючи продуктивність зусиль кожної з цих груп;

– важливим, з точки зору реформи інституту місцевого самоврядування в Україні, виглядає дотримання декількох базових принципів: по-перше, важливо не тільки якою буде інституціональна форма місцевого самоврядування, але найбільш важливим виглядають ті функції, які цей інститут буде виконувати; по-друге, важливо пам'ятати про те, що, нарощування потенціалу має першочергове значення, проте питання використання потенціалу та залучення інвестицій в його нарощування залежить від відносного впливу

суб'єктів – тобто, треба думати не тільки про нарощуванні потенціалу, а й про асиметрію влади; по-третє, важливо думати про те, що для того, щоб забезпечити у суспільстві існування верховенства права, необхідно зміцнити різні ролі права для підвищення змагальності, зміни стимулів і зміни уподобань – тобто, треба думати не тільки про верховенство права, а й про роль права у суспільстві (базові принципи за доповіддю Світового Банку «Державне управління та закон» 2017 рік).

3.3 Мовний аспект глобалізації: перспективи й наслідки

Нашу добу прийнято називати епохою глобалізації. Визнаючи цей процес як тісну взаємодію, зближення всередині людської спільноти, перетворення її на один всесвітній організм, учені здебільшого звертають увагу на економічний фактор. Однак глобалізація зачіпає не лише економіку, вона стосується всіх сфер життєдіяльності людини, включаючи мову, освіту, культуру, релігійні уподобання, побут та ін. Науковці одноголосні в тому, що не лише перспективи, а й наслідки глобалізації ще недостатньо вивчені. Серед багатьох актуальних для дослідження проблем у цьому контексті – проблема "глобалізація і національні мови". Мовний аспект глобалізації як феномен, його переваги, недоліки та загрози, а також проблеми експансії мов міжнародного спілкування – не повний перелік питань, які актуалізувались останнім часом в широких колах науковців, фахівців різних галузей гуманітарного знання та представників громадськості багатьох країнах світу.

Слід визнати, що людство завжди мріяло про взаєморозуміння без перешкод, про мову, якою люди могли б спілку-

ватися, долаючи мовні бар'єри. Так, прагнучи до економічного єднання світу, глобалізація спровокувала й тенденцію до мовного єднання. Це доводять численні спроби створення штучних мов, проте всі вони закінчувалися невдачею і про них швидко забували (чи не єдиним винятком можна вважати мову есперанто). З цією ж метою після Другої світової війни і створення ООН різноманітність мов, що заважало обміну інформацією, було зведено до шістьох, які й стали робочими мовами цієї організації. Це – англійська, російська, арабська, іспанська, французька та китайська. Разом із тим, в останні кілька десятків років стає очевидним, що першою з шести мов є англійська, швидке поширення якої тісно пов'язане зі світовими глобальними процесами, що охопили буквально всі сторони життя. Чому саме англійська мова завоювала такі позиції, хоча, за даними ЮНЕСКО, за кількістю носіїв вона поступається китайській? Очевидно, що чисельність населення, що розмовляє конкретною мовою, хоч і є важливим, але не визначальним фактором. Також не є визначальними літературні традиції, унормованість, розвиненість функціональних стилів мови та ін. На думку дослідників, головна причина, через яку мова набуває статусу мови міжнародного спілкування, – це політична, економічна і особливо військова могутність народів, які розмовляють цією мовою. Роль англійської мови особливо зросла після розпаду СРСР і краху світової системи соціалізму, коли біполярний світ перетворився по суті в однополярний, і США стали найсильнішою і провідною державою [42].

Зараз найбільші побоювання у лінгвістів і світової спільноти звісно викликає тотальне поширення англійської мови. Індійський дослідник С. Сінгх зазначає, що в сучасному світі англійська мова поширюється як глобальний продукт, а ELT (English Language Teaching) стало окремою індустрією. На надзвичайну стрімкість вказує й англійський лінгвіст Д. Кристал, який відзначає, що у 50-ті роки минулого сторіч-

чя питання про міжнародний статус англійської мови могло бути не більше, ніж темою для дискусії.

Жодна мова в світі не отримала такого широкого поширення, як англійська. Англійська мова є робочою мовою безлічі міжнародних організацій, нею проводяться наукові конференції вчених, ведуться переговори бізнесменів з різних країн, вона є мовою дипломатії, нею друкується маса наукової, художньої та політичної літератури, працює інтернет та ін. Англійська мова вивчається на численних курсах у більшості країн світу. І чим швидше будуть йти процеси глобалізації, тим все більшій кількості людей на землі буде необхідне знання англійської мови. Можна лише припустити, що якщо тенденція її стрімкого просування на планеті збережеться, то існує ймовірність, що в майбутньому саме англійська мова стане єдиною мовою ООН, оскільки для глобальних процесів, що розгортаються на наших очах, зручніше мати одну мову. Зараз же стала реальністю національно-англійська двомовність.

Звісно загальне поширення англійської мови веде до взаєморозуміння, якого завжди не вистачало людству. Проте дослідники певні, що цей позитивний момент буде існувати до тих пір, поки англійська мова буде другою мовою і не торкнеться національних почуттів людей, змушених відмовитися від своєї рідної мови на користь англійської. В іншому разі такий розвиток подій неминуче викличе посилення почуття самозбереження, і народи будуть прагнути всіма силами зберегти свою мову і культуру.

Отже, процеси глобалізації в цілому та в мовній площині зокрема можуть здійснювати як позитивний, так і негативний вплив. Переконливим доказом останнього стає активізації в різних країнах руху антиглобалістів, які влаштовують гучні демонстрації, звинувачуючи глобалізацію

в економічній скруті, безробітті, знецінення національної культури та ін. Учені всього світу все частіше використовують у науковому обігу такі вирази провідних дослідників-лінгвістів, як "мови-вбивці", "мовний імперіалізм", "мовна гегемонія", "мовний нігілізм" та ін. З'явився такий напрям у в соціолінгвістиці, як лінгвістична екології, що досліджує деформації, які виникли в мовному довкіллі через різні історичні, соціокультурні, демографічні й інші обставини, а також вказує на можливості та шляхи виправлення цих деформацій.

Учені відзначають, що мови звісно "вмирали" завжди, і не лише з останнім їх носієм. Іноді їх просто витісняли сильніші мови з ширшими соціальними функціями, високим суспільним статусом, більш престижні й затребувані в житті, а також впливали безліч інших об'єктивних і суб'єктивних факторів. Процеси схожі з глобалізацією розвивалися і в нашій країні, наслідки яких ще досі відчутні. На теренах колишнього Радянського Союзу це була русифікація, і як вона може вплинути на долі національних мов, навіть досить розвинених, стало видно з недавнього радянського минулого. У 1958 р. батькам було дозволено обирати мову навчання для своїх дітей і більшість вибрала російську, оскільки вона давала кращі перспективи на майбутнє. Як наслідок, кількість національних шкіл і особливо кількість учнів в них різко скоротилося, чим був підірваний головний важіль етнокультурного розвитку багатьох народів.

Висловлюючись мовою офіційної пропаганди, в ті роки в СРСР виникла нова, не бачена раніше історична спільнота – радянський народ (понад сто націй і народностей), провідну роль у зміцненні єдності якого грала саме російська мова. Злиття в єдиний народ і глобальне поширення російської мови як "рідної" призвели до тяжкого становища національних мов. Постійно зменшувалася кількість людей, які вважа-

ють рідною мову своєї національності, і збільшувалося число тих, які розмовляють російською. Виросли цілі покоління людей, які не знають рідної мови і не знайомі з рідною культурою. Національні мови були зведені до рівня мов сімейно-побутового спілкування, вони стали вважатися непотрібними, непрестижними, ними навіть соромилися говорити – розвинувся мовний нігілізм.

До кінця 80-х років XX ст. становище стало настільки катастрофічним, що загрожувало мовам зникненням. Тривога за долю мов і культур викликала глибоке занепокоєння передової національної громадськості, породивши за часів "перебудови" рухи за відродження рідних мов і культур. Для підняття статусу рідної мови на початку 90-х років республіки одна за одною стали оголошувати їх державними і приймати закони про мови. Це докорінно змінило становище. Національні мови отримали стимул для розвитку і функціонування, стали частіше лунати на вулицях, інтерес до них посилився, а головне – стало відроджуватися почуття національної самосвідомості, майже втрачене в попередні роки. Разом із тим, після ейфорії "перебудовних" років ентузіазм дещо спав, натрапивши на економічні труднощі, проте республіканська влада намагалась постійно відстоювати позиції в мовній площині: зміцнюється статус титульних мов в системі освіти, в засобах масової інформації, в культурі та інших сферах [42].

Відомий мовознавець Б. Ажнюк відзначає, що право на мову залишається одним із невідчужуваних людських прав навіть у тому випадку, якщо уявлення про цінність національної мови втратило значення для значної частини або навіть більшості етномовної спільноти. Провідну роль державної мови як фактора національної єдності визнають усі європейські країни [2]. Науковці зазначають, що істотні ознаки самого поняття "державна мова", розкриваються, перш за все,

через особливості правового режиму: законодавче закріплення, сфери обов'язкового використання, права і обов'язки як громадян загалом, так і держави зокрема. До цього переліку доцільно додати й наявність відповідної організаційних структур (інститутів), здатних забезпечити правовий режим функціонування державної мови та реагувати на порушення встановлених норм. Отже, які б суперечки не точились навколо доцільності законодавчого закріплення державної мови, саме правовий режим функціонування перетворює державну мову на універсальний засіб офіційного спілкування в державі, а також реалізації прав та свобод громадян.

Разом із тим, у кожної країни ЄС свій підхід до формування мовної політики. Він сформувався відповідно до власного історичного, політичного, соціального, економічного досвіду, власних культурних традицій та національних особливостей. Є країни, де не приходиться забезпечувати відповідний правовий режим. Так, у конституціях Великобританії, Норвегії, Швеції, Данії, Нідерландів не міститься жодних згадок про статус мов. Переважну більшість населення цих унітарних монархічних держав становлять представники однієї титульної нації і, традиційно та логічно, застосовується мова виключно цієї нації. Так склалося історично, що в цих країнах офіційні мови розвивалися з XV–XVI ст. без впливів і домінування інших мов. Тому й немає потреби ані в мовних інспекторах, ані в державних комісіях з мовних питань.

Є й інші приклади. Як зазначає Т. Марусик, упродовж не одного століття Франція була і залишається піонером, принаймні на нашому континенті, послідовного запровадження твердої мовної політики, спрямованої на захист своєї мови. Так, мовне законодавство Франції налічує понад п'ять століть. Ще в XVI ст. у Франції був виданий перший декрет короля про використання французької мови в судовій практиці. Це був перший юридичний мовний закон. Чинний закон

Франції "Про вживання французької мови" (від 04.08.1999 р.) проголошує, що французька мова є основним елементом французької ідентичності і культурного надбання Франції. Будь-які інструкції та офіційні документи повинні укладатися тільки французькою мовою. Використання іноземних слів забороняється, якщо існує французький еквівалент. Із 1994 р. цей закон передбачає накладання штрафів на тих, хто не використовує французьку мову у рекламі, публічних оголошеннях і наукових конференціях. При цьому зазначений закон щодо використання французької мови нічого окремо не пише про державних службовців, бо там це – аксіома. Більшість порушень караються штрафом. Наприклад, роздавання учасникам конференції матеріалів іноземною мовою без перекладу французькою карається саме таким штрафом [50].

Особливість французької ситуації останнього півстоліття полягає не лише у величезній кількості мовних актів, а й в активній розбудові інституційної сфери. Серед основних державних інституцій захисту французької мови – Вища рада французької мови та Головне управління з питань французької мови і мов Франції при Міністерстві культури. Крім того, в 1984 р. утворено Вищу раду франкомовності, підпорядковану Президентові Франції. Сьогодні на сторожі французької мови продовжує стояти Французька академія, безперервно, упродовж кількох сотень років, опрацьовуючи та унормовуючи словник, чим підтримує "чистоту" мови від іноземного впливу.

Слід зазначити, що Франція належить до тих європейських країн, які підписали Європейську хартію регіональних або міноритарних мов, але не ратифікували її, оскільки положення цього документа суперечать першому абзацу ст. 2 Конституції Франції ("мовою Республіки є французька"). Ратифікація ж може призвести до визнання права викорис-

товувати іншу мову, ніж французька, не лише у приватному житті, а й суспільній сфері, до якої хартія відносить правосуддя, адміністративні та державні органи.

Заслуговує на увагу те, що мовних питаннях французька суспільна думка солідарна з вищим керівництвом держави. Прикладом активної позиції французів можна вважати своєрідний конкурс для «стимулювання» високопосадовців і відомих приватних власників, які публічно ігнорують французьку мову: щороку їм присвоюють титул "Англійський попихач (наймит, підлабузник)".

Разом із тим, формального офіційного статусу не мають, наприклад, чеська мова в Чехії, англійська в Великобританії і в США, німецька у ФРН, грецька в Греції, угорська в Угорщині, італійська в Італії, шведська у Швеції.

У тих випадках, коли титульна мова формально не має офіційного статусу, важливим показником оприявнення її реального статусу є уживання в юридичних актах виразу іноземна мова. Характерним прикладом є Чехія – єдина зі слов'янських країн, де національна мова не має офіційного статусу, затвердженого конституцією або законодавством. Відповідно до "Закону про набуття і позбавлення громадянства Чеської Республіки", документи, які подає особа для набуття громадянства, видані органами іноземної держави іноземною мовою, мають бути офіційно перекладені чеською мовою (§ 22), а володіння чеською мовою є обов'язковим для набуття громадянства.

Немає положення про офіційну мову в конституції й законодавстві Німеччини, проте, згідно з законом про набуття громадянства Німеччини, претенденти на громадянство повинні засвідчити достатній рівень володіння німецькою мовою. Починаючи з 2007 р., запроваджено вимогу володіння

німецькою мовою як умову отримання візи для одного з членів подружжя, який є вихідцем з-поза Європейського Союзу. На практиці німецька мова виконує у ФРН усі функції державної мови в повному обсязі [2].

Однак лише декларування державного статусу мови для її повноцінного та незворотного утвердження й розвитку в усіх сферах суспільного життя недостатньо. Звісно необхідні певні механізми, заходи та прийоми.

Одним із таких важелів є запровадження мовних квот на телебаченні та радіо. Квоти на телебаченні і радіо накладають на мовників зобов'язання транслювати певний контент у визначених обсягах (межах) упродовж визначеного проміжку часу. Такі вимоги встановлюються з метою захисту національного продукту, адже передбачають мінімальні гарантії розповсюдження контенту, який захищається, і таким чином обмежують мовників у розповсюдженні інших матеріалів. Досвід інших країн говорить якраз про ефективність квот як інструменту підтримки національної культури і мови. Квотування телерадіоефіру в тій чи іншій формі застосовують у багатьох країнах: Латвії, Естонії, Нідерландах, Хорватії, Угорщині, Румунії, Ірландії, Албанії, Словенії, Великобританії, Індонезії, Аргентині, Венесуелі, Чилі, Канаді, Австралії, Новій Зеландії, ПАР тощо. Якщо у відсотках від загалу, квоти для пісень рідною мовою ефективно застосовуються в Польщі (33 %), Франції (40 %), Португалії (25–60 %), Німеччині (25 %) тощо.

Потреба у квотах на радіо – проблема планетарного масштабу – по всьому світу мовники задля більшого прибутку прагнуть транслювати якомога більше "міжнародних хітів", забуваючи про своїх вітчизняних виконавців, мову своєї країни, зрештою – про національні інтереси [7].

На теренах колишнього Радянського Союзу з цього приводу цікавим для вивчення є досвід Литви. Конституцією Литви статус державної мови надано литовській мові. В цій країні діє низка контролюючих органів: Державна мовна комісія, засновником якої є парламент; Мовна інспекція яка підпорядковується Міністерству культури, та мовні інспектори при органах самоврядування. Основна мета Комісії – утвердження та збереження статусу державної литовської мови. Її функціями є: перегляд законів, пов'язаних з мовною політикою та надання рекомендацій парламенту чи уряду з цих питань; сприяння використанню литовської мови в інформаційному середовищі. Постійно працюють підкомісії по термінології (затвердження стандартів у різних галузях, термінологічних словників), граматиці, вимові, прізвищах та іменах; є також підкомісія, яка займається виключно мовою підручників. За словами голови Комісії, сьогодні вже менше висувається суворих вимог, більше надаються рекомендації. Хоча після здобуття Литвою незалежності був період, коли Комісії та мовним інспекторам треба було діяти більш жорстко [19].

Важливим джерелом, що відображає погляди експертного середовища не тільки європейського континенту, а й представників інших частин світу, є "Загальна декларація мовних прав" – міжнародний документ, прийнятий у 1996 р. на заключному засіданні "Всесвітнього конгресу з мовних прав" у Барселоні. Він отримав схвалення ЮНЕСКО, багатьох національних ПЕН клубів і ряду недержавних організацій. Оскільки Декларація не схвалена Радою Європи, то вона не є юридичним інструментом, а має насамперед громадсько-політичний характер. Головна її сила – вплив на громадську свідомість. Декларація вказує на те, що тенденція до "універсалізму" та "гомогенізації" призводить до збіднення людства і зменшення культурного розмаїття на нашій планеті. Принципи "Всесвітньої декларації мовних прав" співзвучні

із засадами авторів еколінгвістичних студій в тому, що загарбання, колонізація, окупація та інші вияви політичного, економічного й соціального підпорядкування часто спотворюють уявлення про цінність мови Завдяки цьому мови деяких народів, що здобули суверенітет, і далі витісняються з ужитку. Через низький соціальний престиж рідної мови перехід дітей на іншу мову може відбуватися за свідомої підтримки батьків. Це ставить на порядок денний питання про залежність мовних прав від стану колективної свідомості у відповідній спільноті. Особливого значення у зв'язку з цим набуває ст. 41.2, що утверджує право мовної спільноти на захист від загрози "гегемонії з боку іноземної культури".

Характер завдань, які вирішуються засобами мовної політики, дає підстави виділити такі основні джерела, на підставі яких можна робити узагальнення щодо принципових положень, якими керуються європейські держави в мовній політиці: 1) конституції та національні законодавства європейських держав; 2) міжнародні акти, що є правовими інструментами Ради Європи, насамперед Європейська хартія регіональних або міноритарних мов і Рамкова конвенція про захист національних меншин (схвалена Радою Європи й ратифікована Україною в 1997 р.); 3) документи рекомендаційного характеру, що не мають юридично зобов'язальної сили, але віддзеркалюють погляди експертного середовища і справляють вплив на громадську думку (зокрема, "Загальна декларація мовних прав" (1996 р.), "Ословські рекомендації ОБСЄ щодо мовних прав національних меншин" (1998 р.) та ін.; 4) рішення Комітету експертів Ради Європи щодо національних звітів про виконання мовної хартії та експертні висновки про мовне законодавство окремих держав, які надаються різними європейськими установами й комісіями, зокрема ОБСЄ, Венеціанською комісією і т. ін. 5) наукові публікації із проблем мовної політики й мовного планування [2].

Як висновок можна зауважити, що англійська мова як основна мова глобалізаційних та інтеграційних процесів за останній час набула великої популярності практично в усіх прошарках суспільства багатьох країн світу. Її активно вивчають у школах, інститутах, на численних курсах, нею вільно спілкуються члени уряду, парламентарі, діячі мистецтва й інші представники громадськості. З'явилася можливість вивчати англійську мову на батьківщині його носіїв. Безумовно, це – позитивне явище, оскільки знання мов, не тільки англійської, але й інших теж, розширює кругозір, долучає до світової культури, науки, дозволяє долати почуття власної неповноцінності через неможливість спілкуватися із зарубіжними колегами. Глобалізація впливає на будь-яку мову, в неї проникає все більше і більше іноземних запозичень, які ґрунтовно входять в мову публічного сектору, економіки, науки, техніки, культури, у сферу побутового і навіть сімейного спілкування. Разом із тим, це явище бути позитивним то того моменту, доки англійська чи будь-яка мова міжнаціонального спілкування не почнуть замінювати й витісняти національні мови. Науковці певні, якщо мова самодостатня, розвинена і захищена, то всесвітня глобалізація і поширення будь-якої мови не загрожують їй змінами статусних характеристик та витісненням. А глобалізація відіб'ється, головним чином, на збільшенні кількості іноземних запозичень, яких в епоху глобалізації стало значно більше.

Отже, питання захисту та розвитку державної мови в умовах глобалізації – проблема спільна для багатьох країн. Узагальнюючи різні літературні джерела щодо провадження мовної політики в різних країнах світу, можемо виокремити основні складові такої політики: дотримання загальноєвропейських засад щодо розвитку мов, постійне вдосконалення національного мовного законодавства, неупереджене функ-

ціонування національних інститутів розвитку та захисту державної мови, квотування медіапросору, а також активна участь громадськості та загальний рівень національної свідомості й культури.

ВИСНОВКИ

Аналіз особливостей реалізації національних інтересів України в умовах глобальних викликів, організаційно-правового забезпечення процесів європейської інтеграції, фінансово-економічних і соціогуманітарних аспектів її формування та реалізації на сучасному етапі дозволяє запропонувати такі висновки, які представлено як результат досліджень за темою "Євроінтеграційний вектор розвитку України та реалізація національних інтересів в умовах глобальних викликів".

1. Проведено оцінку сучасного стану реалізації національних інтересів України в умовах глобальних викликів шляхом визначення рівня підтримки й очікування респондентів щодо вступу України до Європейського Союзу, а також рівня забезпечення національних інтересів у різних сферах в Україні; визначено першочергові напрями реалізації національних інтересів нашої держави, основні критерії безпеки та чинники, що впливають на реалізацію національних інтересів України; досліджено рівень довіри респондентів до певних суб`єктів у питаннях реалізації національних інтересів і забезпечення національної безпеки України. За результатами проведеного дослідження методом соціологічного опитування було сформульовано наступні висновки:

1.1. Третина опитаних вважають Україну європейською країною в історичному та культурному плані. Європейським стандартам, на думку більшості респондентів, у політичній, соціальній та економічній сферах наша держава не відпо-

відає, тому необхідним є активізація зусиль, які зможуть наблизити нашу країну до цих стандартів. Загалом серед опитаних домінує позитивне ставлення до євроінтеграційного курсу розвитку України, незважаючи на те, що українська євроінтеграційна політика України просувається дуже повільно і не в усіх сферах життєдіяльності. Більшість респондентів підтримують вступ України до Євросоюзу і вважають, що Україна суттєво виграє від вступу до ЄС.

1.2. Поняття "національні інтереси" було визначено респондентами як життєво важливі матеріальні, інтелектуальні й духовні цінності українського народу – носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, а також як визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток.

1.3. Нинішній стан забезпечення національних інтересів України отримав, в основному, незадовільні оцінки. Найнижчий рівень забезпечення національних інтересів нашої держави відзначений в екологічній, економічній, соціальній, внутрішньополітичній сферах та у сфері державної безпеки. Позитивні оцінки були надані інформаційній, воєнній, науково-технологічній та сфері безпеки державного кордону України. Не відчувають респонденти в умовах сьогодення і відчутного забезпечення особистої безпеки.

1.4. Найбільш небезпечними для національних інтересів нашої держави серед наслідків глобалізаційних процесів, які відбуваються у світі, є «відтік» молоді до інших країн. Також небезпечними є вплив глобальної економічної кризи на національну економіку, втрата національної ідентичності, цінностей, переорієнтація на культуру глобальну, поширення міжнародної кримінальної злочинності й тероризму та пандемія коронавірусу.

1.5. Першочерговим напрямом реалізації національних інтересів України має бути відновлення миру, територіальної цілісності та державного суверенітету України на основі міжнародного права. Також необхідно розвивати людський капітал України, зокрема через модернізацію освіти і науки, охорони здоров'я, культури, соціального захисту та захищати особу, суспільство й державу від правопорушень, зокрема корупційних, забезпечувати відновлення порушених прав і відшкодування заподіяної шкоди.

1.6. Критерієм безпеки в державі є національна незалежність і суверенітет, територіальна цілісність держави, розвиненість громадянського суспільства, рівень демократизму, сформованість та дієвість законодавчої бази держави, захищеність особи, стан збройних сил, їхня боєздатність і боєготовність, а також внутрішньополітична стабільність.

1.7. На реалізацію національних інтересів нашої держави мають вплив рівноправні взаємовигідні відносини з державами світу в інтересах України, формування нової системи міжнародних відносин у сфері безпеки і стан міжнародної та національної фінансово-економічної сфери. Важливим для реалізації національних інтересів України є набуття членства в ЄС та повноправна участь України в системах колективної безпеки.

2. Запропоновано систему оцінювання всебічного розвитку країн-членів організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР), отримані за 10-ма релевантними міжнародними індексами з подальшим використанням у якості індикатора GlobalGovernance – Глобального індексу (GI-10), як інтегрованого індексу збалансованого розвитку, що характеризує сучасне соціально-економічне становище цих країн, їх позиціонування у глобальному вимірі, а також відкриває можливості для регулюючого впливу та визна-

чення стратегічних орієнтирів розвитку як окремих країн, так і міждержавних утворень. Проведений аналіз, фактично ставить за мету пошук найбільш оптимальної моделі, а в подальшому і стратегії розвитку не лише окремих країн, а й наднаціональних утворень – співтовариств в умовах глобалізації.

У підсумку, наголошується на тому, що Глобальний Індекс GI-10 має стати одним із дієвих наочних стратегічних індикаторів збалансованого розвитку країн ОЕСР. Він спрямований на оперативне визначення сильних позиції та проблемних зон у різних напрямах публічної політики, що сприятиме формуванню та реалізації більш обґрунтованих управлінських рішень стосовно орієнтирів і подальших стратегій глобального розвитку в контексті Global Governance.

3. Аналіз досвіду країн-членів ЄС у сфері забезпечення глобальної та регіональної безпеки показав, що спільну європейську відповідь на сучасні виклики передбачено шукати саме у "стратегічній автономії" та "стійкості", відповідно до Глобальної стратегії ЄС. Таким чином, країни члени-ЄС активізували формування спільної інституційної структури протидії загально-світовим та регіональним загрозам (у тому числі й гібридним), не відмовляючись при цьому й від переваг євроатлантичного інтеграційного процесу в цьому аспекті. Місце протидії гібридним загрозам у комплексі забезпечення глобальної безпеки визначається тим що, це питання не зводитися до попередження лише такого типу можливих небезпек. Проте де-факто будь-яку сучасну глобальну загрозу в тому чи іншому аспекті використовують у своїх цілях держави-джерела гібридних загроз.

Таким чином, Україна, не будучи глобальним гравцем, але маючи еквівалентні до глобальних виклики національній безпеці, має залучати допомогу щодо їх подолання через

інтенсифікацію участі у системі європейської протидії та попередження гібридних загроз. Це потребує посилення вектора безпекової інтеграції в аспекті залучення до інституційного комплексу забезпечення спільної європейської політики безпеки й оборони, і конкретизації та уніфікації відносин із союзними державами України на рівні законодавства із закріпленням особливостей такої взаємодії.

4. Умовою формування суверенної економічної політики держави, спрямованої на соціально-економічний розвиток країни та захист інтересів її народів в умовах глобальних викликів, є підвищення фінансової спроможності держави через утворення необхідного попиту та забезпечення відповідної пропозиції на грошові ресурси щодо реалізації активної інвестиційної та інноваційної діяльності. Попит на гроші повинен визначатися з боку реального сектора економіки виробничого спрямування, державними банками і фондами розвитку за умови доведення до нуля величини ставки рефінансування. При цьому перехід до таргетування інфляції не повинен здійснюватися за рахунок відмови від реалізації інших цілей макроекономічної політики, які крім забезпечення стабільного курсу гривні включають також зростання інвестицій, виробництва й зайнятості. Вказані цілі можуть ранжуватися за пріоритетністю і задаватися у формі обмежень. Досягти їх можливо за рахунок гнучкого використання усіх наявних у розпорядженні держави інструментів регулювання грошово-кредитної і валютної сфери, які необхідно застосовувати на засадах системного та синергетичного підходу.

5. Запропоновано нормативне врегулювання питання публічного управління землями сільськогосподарського призначення як основи самої децентралізації земельних відносин, яке можливе завдяки внесенню змін до Закону України "Про добровільне об'єднання територіальних громад"

(далі – Закон). Запропоновано доповнити Закон розділом "Повноваження об'єднаних територіальних громад у сфері земельних відносин", до складу якого мають увійти статті "Повноваження в сфері земельних відносин", "Публічне управління землями сільськогосподарського призначення" та "Межі об'єднаної територіальної громади".

6. Досліджено рівень довіри громадян до Європейських інституцій у країнах ЄС шляхом проведення порівняльного аналізу статистичних даних щодо рівнів довіри до інституцій ЄС та місцевих органів державної влади у різних країнах ЄС за умов посилення інтеграційних та дезінтеграційних процесів в ЄС. Зазначено, що довіра як у раціональній, так і в етичній формах є обов'язковою умовою гармонійного розвитку суспільства та основою належного врядування. Високий рівень довіри до влади надає переваги всім громадянам, особливо людям, які перебувають у відносно невигідному соціально-економічному або політичному становищі. Хоча демократичне управління породжує довіру, довіра є передумовою демократичного врядування. Для того, щоб державна влада працювала ефективно, вона повинна покладатися на громадську підтримку, тобто на суспільну довіру. Демократичне управління не може бути реалізовано в суспільстві, де існує нестача довіри до влади. Зв'язок між довірою та належним управлінням в основному передбачає побудову й підтримку активного громадянського суспільства. У суспільстві, де люди не довіряють один одному і вирішують не брати участь у змістовній діяльності в мережах соціальних асоціацій, існує висока ймовірність того, що уряд та його представники мають низьку політичну легітимність. Формування та підтримка успішного й ефективного партнерства між урядом та іншими інституціями залежить від соціальної довіри, а також від сильного громадянського суспільства у постійній взаємодії з урядом і приватним сектором.

7. Визначено складові структурно-функціональної схеми забезпечення соціальних комунікацій бізнесу в процесі пропагування тенденцій європейської інтеграції. Ключовою підсистемою в цьому процесі виділено організацію стратегічного аналізу соціальних комунікацій підприємницької структури, що дозволяє ідентифікувати їх специфіку, умови формування та механізм впливу на розвиток бізнесу в інтеграційних умовах. Досліджено роль соціальних комунікацій в процесі пропагування тенденцій щодо європейської інтеграції в Україні; визначено загальні риси соціально відповідальних підприємницьких структур, а також застосовність технологій соціальної реклами в їх діяльності.

8. Розкрито особливості становлення та розвитку системи технічного регулювання на прикладі ЄС шляхом визначення основних історичних етапів побудови і становлення системи технічного регулювання в Європі; окремо розглянуто вплив системи технічного регулювання на розвиток та створення внутрішнього ринку ЄС. Виокремлено чотири етапи побудови сучасної системи технічного регулювання в ЄС.

Дослідження досвіду становлення та розвитку системи технічного регулювання ЄС представляє значній інтерес з урахуванням задач щодо вдосконалення національного законодавства Україні та підвищення ефективності його застосування в цій сфері. Це спричинено тим, що між Україною та ЄС на цей час розглядається перспектива укладання Угоди про оцінку відповідності та прийнятності промислової продукції (АСАА), якою передбачено, що українські експортери зможуть маркувати свою продукцію знаком СЄ та вільно продавати її на ринку ЄС без додаткової сертифікацій.

9. За результатами дослідження з'ясовано, що у країнах-членах ЄС агропродовольчий сектор є сферою актив-

ного регулювання та протекціоністської практики, не дивлячись на те, що в цілому втручання у ринкові механізми розглядаються ними як небажані. Провадження спільної агарної політики протягом майже 60-ти років дозволило: досягти високого рівня продуктивності праці в сільському господарстві ЄС, який став можливим завдяки довготривалій державній підтримці спочатку безпосередньо товаровиробників, а згодом "сільського способу життя"; налагодити контроль якості та безпечності продовольчих товарів високої ефективності, яка нині слугує своєрідним технічним бар'єром для потрапляння на європейський ринок продукції сумнівної якості; значно підвищити рівень життя на селі. Україні доцільно наближатися своєю аграрної політики до принципів САП, спрямованої на розвиток сільської місцевості, безпеку продуктів харчування, охорону навколишнього середовища.

Для покращення позицій України в рейтингу глобальної продовольчої безпеки варто звернути увагу на розробку і впровадження системи моніторингу харчування населення, встановлення прозорого механізму надання державних гарантій доступності, безпечності та якості харчових продуктів, а також перегляду українського законодавства щодо гарантування продовольчої безпеки відповідно до європейської практики. Подальшого вивчення потребують такі проблеми: удосконалення системи державних закупівель продовольства та реформи Держрезерву, захист національних інтересів під час провадження міжнародної торгівлі продовольчою сировиною та продуктами харчування.

10. Досліджено мовний аспект глобалізації; узагальнено основні підходи до провадження мовної політики в країнах ЄС, спрямованої на захист і розвиток державної мови та протидію експансії мов міжнародного спілкування. Як висновок можна зауважити, що англійська мова як основна

мова глобалізаційних та інтеграційних процесів за останній час набула великої популярності практично в усіх прошарках суспільства багатьох країн світу. Її активно вивчають у школах, інститутах, на численних курсах, нею вільно спілкуються члени уряду, парламентарі, діячі мистецтва й інші представники громадськості. З'явилася можливість вивчати англійську мову на батьківщині його носіїв. Безумовно, це – позитивне явище, оскільки знання мов, не тільки англійської, але й інших теж, розширює кругозір, долучає до світової культури, науки, дозволяє долати почуття власної неповноцінності через неможливість спілкуватися із зарубіжними колегами. Глобалізація впливає на будь-яку мову, в неї проникає все більше і більше іноземних запозичень, які ґрунтовно входять в мову публічного сектору, економіки, науки, техніки, культури, у сферу побутового і навіть сімейного спілкування. Разом з тим, це явище буде позитивним то того моменту, доки англійська чи будь-яка мова міжнаціонального спілкування не почнуть замінювати й витісняти національні мови. Науковці певні, якщо мова самодостатня, розвинена і захищена, то всесвітня глобалізація і поширення будь-якої мови не загрожують їй змінами статусних характеристик та витісненням. А глобалізація відіб'ється, головним чином, на збільшенні кількості іноземних запозичень, яких в епоху глобалізації стало значно більше.

Отже, питання захисту й розвитку державної мови в умовах глобалізації – проблема спільна для багатьох країн. Узагальнюючи, можемо виокремити основні складові такої політики: дотримання загальноєвропейських засад щодо розвитку мов, постійне вдосконалення національного мовного законодавства, неупереджене функціонування національних інститутів розвитку та захисту державної мови, квотування медіапростору, а також активна участь громадськості та загальний рівень національної свідомості й культури.

Таким чином розуміння процесів, пов'язаних з європейською інтеграцією, її фінансово-економічними та соціокультурними вимірами, реалізацією національних інтересів в умовах глобальних викликів, гібридизації загроз національній безпеці є актуальним питанням для науки публічного управління на сучасному етапі розвитку України й вимагає запровадження європейських підходів в організації публічного управління, його кваліфікованого наукового супроводу та підтримки реформ, спрямованих на забезпечення фінансово-економічного та соціогуманітарного розвитку України.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України / за ред. Ю. П. Битяка. Харків : Право, 2001. 528 с.

2. Ажнюк Б. Мовна політика: європейські критерії і Україна. *Українське мовознавство.* 2019. № 1 (49). С. 9–31. doi: https://doi.org/10.17721/um/49(2019).9-31.

3. Амельченко Н. Цінності об'єднаної Європи. Київ : ГО "Лабораторія законодавчих ініціатив", 2013. 42 с. URL: https://parlament.org.ua/upload/docs/European_Values.pdf.

4. Аналітична записка "Пріоритетні напрями та завдання завершення земельної реформи в Україні" / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: http://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/prioritetni-napryami-ta-zavdannya-zavershennya-zemelnoi-reformi-v-ukraini.

5. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления. Москва : Юрид. литература, 1997. 400 с.

6. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / пер. с англ. Москва : Изд-во "Весь Мир", 2004. 188 с.

7. Беззуб І. Мовні квоти в Україні та країнах Європи. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2995:movni-kvoti-v-ukrajini-ta-krajinakh-evropi-2&catid=71&Itemid=382.

8. Біла книга "Завершення створення внутрішнього ринку" (Мілан, 28–29 червня 1985 р.). URL: www.europarl.eu.int/facts/3_1_0_en.htm.

9. Васильєв Г. Ю. Підтримка міжнародної безпеки – глобальна проблема людства. *Вісник Національного університету "Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого"*. 2014. № 2 (21). URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/8356/1/Vasiliev_155.pdf.

10. Вільний тлумачний словник. Новітній онлайновий словник української мови (2013 – 2018). URL: http://sum.in.ua/f/rejtyngh.

11. Все об ИСО. URL: https://www.iso.org/ru/members.html#:~:text=%D0%98%D0%A1%D0%9E%20%D1%8F%D0%B2%D0%BB%D1%8F%D0%B5%D1%82%D1%81%D1%8F%20%D0%B3%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B9%20%D1%81%D0%B5%D1%82%D1%8C%D1%8E%20%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%8B%D1%85,%D0%BD%D0%B5%20%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D1%83%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%20%D1%87%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0%D0%BC%D0%B8%20%D0%98%D0%A1%D0%9E.

12. Гаврилко Т. О., Білковська Д. І. Регіональні ринки банківських послуг. *Проблеми системного підходу в економіці.* 2016. Вип. 2. С. 60–64.

13. Гасій О. В. Особливості трансформації банківської системи України: регіональний аспект. *Вісник Одеського національного університету.* Серія : Економіка. 2017. Т. 22. Вип. 1. С. 135–139.

14. Гбур Зоряна. Гібридна війна та її вплив на державне управління економічною безпекою / *Relevant issues of development and modernization of the modern science: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine :* monograph / edited by authors. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2018. P. 75–93. URL: http://www.baltijapublishing.lv/download/all-science/all-science.pdf.

15. Гелбрейт Дж. К. Экономика невинного обмана: правда нашего времени. Москва : Изд-во “Европа”, 2009. 88 с.

16. Герасимчук З. В., Гоманюк О. К. Аналіз розвитку регіональних ринків банківських послуг в Україні. *Економіка і регіон.* 2016. № 1. С. 11–16.

17. Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. Досвід ЄС і східного партнерства (Аналітичний документ). *Громадська Синергія.* 2018. URL: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/blok_XXI-end_0202.pdf.

18. Глобальное управление: возможности и риски / под ред. В. Г. Барановского, Н. И. Иванова. Москва : ИМЭМО РАН, 2015. 315 с.

19. Гришина Н. М., Бігарі М. І. Єдність у розмаїтті: принцип багатомовності та інститути захисту державних (офіційних) мов у країнах Європейського Союзу. *Публічне управління XXI століття: портал можливостей :* зб. тез XX Міжнар. наук. конгресу. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2020. С. 195–199.

20. Давискіба К. В., Карпова В. В., Ревенко О. В. Податкова культура і проблеми її формування в сучасних умовах. *Інфраструктура ринку.* 2018. № 19. URL: http://www.market-infr.od.ua/uk/19-2018.

21. Дані зі спеціального стандарту поширення даних / Офіційний сайт НБУ. URL: https://bank.gov.ua/statistic/sdds/sdds-data#Зовнішній.

22. Дзяд О. В., Рудік О. М. Спільні політики Європейського Союзу та їх значення для України : навч. посіб. Київ : Міленіум, 2009. 668 с.

23. Димов Ю. В. Метрология, стандартизация, сертификация. Спб. : Питер, 2005. 432 с.

24. Довідка щодо укладення Угоди про оцінку відповідності та прийнятність промислової продукції. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/ Detail?lang=uk-UA&id=.

25. Дуркалец Яцек. Європейська безпека без Договору ЯССД. *NATO Review.* 2019. URL: https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2019/09/30/vropejs-ka-bezpeka-bez-dogovoru-yassd/index.html.

26. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.

27. Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія : підруч. Київ : Лібра, 1999. 488 с.

28. Завадська Д. В., Хархардіна Д. Ю. Аналіз регіональної банківської системи Одеського регіону. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії.* 2016. Вип. 6 (2). С. 104–108.

29. Задихайло О. А. Співвідношення понять "державне управління", "публічне управління" та "публічне адміністрування" в категоріальному апараті адміністративного права. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди "Право".* 2020. Вип. 31. С. 43–48.

30. Зверькова Т. Н. Региональные банки в трансформационной экономике: подходы к формированию концепции развития : монография. Оренбург : Агентство "Пресса", 2012. 214 с.

31. Іпполітова І. Я., Ревенко О. В. Соціальна відповідальність бізнесу: стратегічний та інвестиційний аспекти. *Інфраструктура ринку.* 2020. № 42. URL: http://market-infr.od.ua/ua/uk/42-2020.

32. Калінеску Т. В. Про соціальну відповідальність і не тільки… Часопис економічних реформ. 2014. № 2. С. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Cher_2014_2_4.

33. Карамишев Д. В. Домінанти Global Governance у вимірах глобального розвитку. *Теорія та практика державного управління :* зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр". 2018. Вип. 4. С. 8–20.

34. Карамишев Д. В. Імперативи глобального розвитку: фокус на Global Governance. *Публічне управління та регіональний розвиток.* 2018. № 2. С. 365–388. DOI: 10.26693/pard2018.02.365.

35. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. Москва : Прогресс, 1976. 453 с.

36. Кишакевич Б. Ю., Мажаров Д. В. Перспективи розвитку регіональних банків в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 14 (1). С. 127–131.

37. Коваленко М. М. Держава та банківський сектор: реалістична організація взаємодії : монографія. Харків : Tim Publishing Group, 2015. 332 с.

38. Коваленко М. М. Державне регулювання банківського сектора України: теорія, методологія, практика. Харків : ЦД № 1, 2012. 464 с.

39. Коваль Л. В. Адміністративне право. Київ : Вентурі, 1996. 208 с.

40. Кожемякіна О. М. Довіра та соціальний капітал: просторова ціннісно-нормативна інтерпретація. *Демографія та соціальна економіка.* 2016. № 1. С. 118–131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2016_1_12.

41. Колпаков В. К. Адміністративне право України. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 736 с.

42. Кондрашкина Е. Английский и русский языки в контексте глобализации. *Грамота.* 2016. № 7 (109). С. 39–43.

43. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р. *Офіційний вісник України.* 18.04.2014 р. № 30. С. 18. Ст. 831.

44. Копилюк О., Тимчишин Ю. Формування регіональної політики розвитку банківської системи України в контексті субсидіарності національного та регіонального рівнів. *Економічний дискурс.* 2016. Вип. 2. С. 101–110.

45. Кулинич П. Ф. Гармонізація законодавства України з законодавством ЄС у сфері земельних відносин: етапи, проблеми, перспективи. *Правова держава.* 2016. Вип. 27. С. 256–263.

46. Лещух І. В. Пріоритети розвитку регіональних банків Західної України в системі "метрополія периферія". *Фінанси України.* 2015. № 7. С. 86–97.

47. Лозинська Т. М. Аграрна політика в зарубіжних країнах: досвід для України. *Державне управління та місцеве самоврядування* : тези VII Міжнар. наук. конгресу 29–30 березня 2007 р., м. Харків. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2007. С. 153–154.

48. Лоусон Т. Современная "экономическая теория" в свете реализма. *Вопросы экономики.* 2006. № 2. С. 77–98.

49. Максак Г. Просування іміджу України за кордоном. URL: http://fpp.com.ua/topic/prosuvannya-imidzhu-ukrayiny-za-kordonom/ (дата звернення: 11.09.2020).

50. Марусик Т. Мовне законодавство і мовні відносини у Франції: погляд крізь віки-2. URL: https://dt.ua/POLITICS/movne_zakonodavstvo_i_ movni_vidnosini_u_frantsiyi_poglyad_kriz_viki-2.html.

49. Мусаев Р. А., Клешко Д. В. Государственная политика развития банковской деятельности в Китае: региональный аспект. *Проблемы теории и практики управления.* 2017. № 5. С. 44–50.

50. Мусаев Р. А., Клешко Д. В. Меры государственной поддержки региональных банков. *Экономист.* 2016. № 4. С. 66–74.

51. Національна доповідь щодо завершення земельної реформи / за наук. ред. Л. Я. Новаковського. Київ : Аграр. наука, 2015. 48 с.

52. Окара Д. В., Чернишев В. Г., Шинкаренко Л. В. Дослідження розвитку України на підставі індексу глобальної конкурентоспроможності. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2018. Вип. 22. С. 84–90.

53. Основні показники діяльності банків України. *Офіційний сайт НБУ.* URL: https://bank.gov.ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1 (дата звернення: 11.02.2020).

54. Перкинс Дж. Тайная история американской империи. Экономические убийцы и правда о глобальной коррупции. Москва : Альпина бизнесбукс, 2008. 445 с.

55. Підтримка впровадження сільськогосподарської та продовольчої політики (SAFPI). URL: https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=f12138bf-0d5b-4c0c-b945-6380f87d5eeb&title=UMinekonomiki VidbulasiaKoordinatsiina ZustrichGaluzevoiRobochoiGrupiZPitanRozvitkuSilskogoGospodarstvaTaProdovolchoiBezpeki.

56. Платіжний баланс України / Міністерство фінансів. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/balance (дата звернення: 05.04.2020).

57. Попова Т. Репутація України у світі. Необхідно покращувати імідж держави. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/29107381.html (дата звернення: 14.09.2020).

58. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення : Закон України від 31.03.2020 р. № 552-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 20. С. 13. Ст. 142.

59. Про державну підтримку кінематографії в Україні : Закон України від 16.07.2020 р. № 1977-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-19#Text (дата звернення: 09.09.2020).

60. Про Дипломатичну службу : Закон України від 07.06.2018 р. № 2449-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text (дата звернення: 08.09.2020).

61. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 08.07.2018 р. № 2411-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text (дата звернення: 07.09.2020).

62. Про національну безпеку України : Закон України від 15.08.2020 р. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355 (дата звернення: 09.09.2020).

63. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text.

64. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради України.* 2014. № 40. Ст. 2021.

65. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України “Про Стратегію національної безпеки України” : Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: https://www.president.gov.ua/documents /3922020-35037.

66. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України “Про Стратегію національної безпеки України” : Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show /287/2015#Text (дата звернення: 05.09.2020).

67. Про Стратегію сталого розвитку “Україна – 2020” : Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text (дата звернення: 09.09.2020).

68. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text (дата звернення: 09.09.2020).

69. Проєкт Закону про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66970.

70. Ревенко Т. В., Ревенко О. В. Соціальна реклама у контексті пропагування європейських цінностей. *Публічне управління XXI століття: портал можливостей :* зб. тез XX Міжнар. наук. конгресу 23 квітня 2020 р., м. Харків. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2020. С. 220–222.

71. Ревенко Т. В. Сутність і перспективи розвитку технологій соціальної реклами органів влади. *Теорія та практика державного управління :* зб. наук. пр. Вип. 4 (31). Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2010. С. 81–87.

72. Ревенко Т. В. Технології соціальної реклами в діяльності органів влади : автореф. дис ... канд. держ. упр. : 25.00.02 / ХарРІ НАДУ. Харків, 2012. 19 с.

73. Регіональний розріз за кількістю діючих структурних підрозділів банків (за виключенням неплатоспроможних банків). *Офіційний сайт НБУ*. URL: https://bank.gov.ua/statistic/sector-financial/data-sector-financial#2fs (дата звернення: 11.02.2020).

74. Сколько стоит обслуживание долгов Украине. *ДЕНЬГИ.ua.* URL: http://dengi.ua/finance/306324-Skol-ko-stoit-obsluzhivanie-dolgov-Ukraine.

75. Службове право України : словник термінів / за заг. ред. Т. О. Коломієць, В. К. Колпакова. Запоріжжя : Вид. дім "Гельветика", 2017. 340 с.

76. Список стран-членов метрической конвенции / Международное бюро мер и весов (BIPM). URL: https://www.bipm.org/en/about-us/member-states/.

77. Список стран-ассоциированных членов метрической конвенции / Международное бюро мер и весов (BIPM). URL: https://www.bipm.org/en/about-us/associates/.

78. Спільна декларація міністрів закордонних справ України, Республіки Польща та Литовської Республіки щодо заснування "Люблінського трикутника". *Урядовий портал*. 2020. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-ministriv-zakordonnih-sprav-ukrayini-respubliki-polshcha-ta-litovskoyi-respubliki-shchodo-zasnuvannya-lyublinskogo-trikutnika.

79. Статистика зовнішнього сектору України за методологією 6-го видання "Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції" (МВФ, 2009). *Офіційний сайт НБУ*. URL: https://bank.gov.ua/statistic/sector-external/data-sector-external#4.

80. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 30.11.2015 р. № 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show /984_011#Text (дата звернення: 08.09.2020).

81. Угода про Коаліцію депутатських фракцій "Європейська Україна" від 27.11.2014 р. № n0001001-15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show /n0001001-15#Text (дата звернення: 09.09.2020).

82. Федина Софія. Гібридні загрози міжнародній безпеці та шляхи протидії. *Вісник Львівського університету*. Серія : Міжнародні відносини. 2017. Вип. 43. С. 54–63. URL: http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/intrel/article/view/9412.

83. Хайдар Баш. Модель национальной экономики: новая экономическая система / пер. с турец. ; под ред. Х. Л. Шайдуллина. Казань : Идел-пресс, 2011. 160 с. URL: http://www.vixri.ru/wp-content/uploads/2011/12/Nationaleconomicmodel.pdf.

84. Хомский Н. Создавая будущее: Оккупации, вторжения, имперское мышление и стабильность / пер. с англ. Москва : Альпина нон-фикшн, 2015. 316 с.

85. Цілі сталого розвитку та Україна. *Урядовий портал*. URL: https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina.

86. Чечель О. Ю. Формування іміджу держави на міжнародній арені. *Інвестиції: практика та досвід.* 2016. № 10. С. 82–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_10_20.

87. Экономико-философская мысль современного мира / В. Базилевич, В. Ильин. Киев : Знання, 2015. 821 с.

88. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : "Укр. енцикл.", 1998. Т. 2 : Д-Й. 1999. 744 с.

89. A Europe that Protects: Countering Hybrid Threats. *European External Action Service*. 2018. URL: https://eeas.europa.eu/topics/economic-relations-connectivity-innovation/46393/europe-protects-countering-hybrid-threats_en.

90. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy "Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe". *An official website of the European Union*. 2016. URL: http://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf.

91. Bail M. N., Holmes S. E. The regional banks: The evolution of the financial sector. Part II. August 2015. URL: https://www.brookings.edu/research/the-regional-banks-the-evolution-of-the-financial-sector-part-ii/ (дата звернення: 11.02.2020).

92. Berger A. N., Rosen R. J. and Udell G. F. The Effect of Marker Size Structure on Competition: The case of Small Business Lending. Board of Governors, Finance and Economics Discussion Series, working paper. 2001. December. 38 p.

93. Brains S. J. The Normative Turn in Public Choice. *Public Choice.* 2006. Vol. 127. № 3–4. P. 245–250.

94. Bureau J.-C., Swinnen J. EU Policies and Global Food Security. *Food Security*. 2018. Vol. 16. P. 106–115.

95. Carolan M. The Real Cost of Cheap Food. London, New York : Routledge, 2018.

96. Citrin J. Comment: The Political Relevance of Trust in Government. *American Political Science Review.* 1974. № 68, 3 (September). P. 973–988.

97. Community Banking Study. *Офіційний сайт FDIC.* 2012. December. P. 102. URL: https://www.fdic.gov/regulations/resources/cbi/report/cbi-full.pdf (дата звернення: 11.02.2020).

98. Cornelius Castoriadis. La crise des sociétés occidentales. *La montée de l'insignifiance.* Paris : Seuil, 1996. P. 14–15.

99. CSIS Commission on smart power – a smarter, more secure America. *Center for Strategic & International Studies*. 2007. URL: http://csis.org/files/media/csis/pubs/071106_csissmartpowerreport.pdf.

100. Easton D. A Systems Analysis of Political Life. New York : Wiley, 1965.

101. EU-NATO cooperation – Factsheets. *An official website of the European Union*. 2019. URL: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/28286/eu-nato-cooperation-factsheets_en.

102. European External Action Service HQ Organisation chart as of 16 July 2020. *European External Action Service*. URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/2020_-_16_-_07_-_eeas_2.0_orgchart.pdf.

103. Faltermeier R. The German Banking System Types of Banks and Experience in the Crisis. P. 25. URL: https://publishup.uni-potsdam.de/opus4-ubp/files/6632/EFC Faltermeier 13 25.pdf (дата звернення: 17.07.2017).

104. Franco-British St. Malo Declaration (4 December 1998). *Digital Research in European Studies*. URL: https://www.cvce.eu/content/publication/2008/3/31/f3cd16fb-fc37-4d52-936f-c8e9bc80f24f/publishable_en.pdf.

105. Global Food Security Index 2019. URL: https://foodsecurityindex.eiu.com/Country/Details#Ukraine.

106. Global Food Security Index. *The Economist Intelligence Unit Limited.* URL: http://foodsecurityindex.eiu.com/.

107. Global Governance 2025: At Critical Juncture. EU Institute for Security Studies. 2010. P. 11.

108. Global Governance. Critical Perspectives. Ed. By Rorden Wilkinson and Steve Hughes. London – New York : Routledge, 2003. P. 1–2.

109. Groom A., Powell D. From World Politics to Global Governance – A Theme in Need of a Focus. *Contemporary International Relations.* London – New York, 1994

110. Hakenes H., Schmidt R. H., Xie R. Regional Banks and Economic Development: Evidence from German Savings Banks. *SSRN Electronic Journal.* 2009. 02. 30 p. URL: http://www.wiwi.uni-frankfurt.de/profs/schlag/dgf2009/Contribution128.pdf (дата звернення: 11.02.2020).

111. Heywood Andrew. Key concepts in Politics. *Palgrave key concepts series.* Houndmills, Basingstoke (England) : Palgrave Macmillian, 2000. P. 19.

112. Hirst M., Grimshaw S., McPhee J., Nesbitt J. Levelling the playing field Regional banks' submission to the financial system inquiry. March 2014. URL: https://www.boq.com.au/uploadedFiles/AboutUs/Regional%20Bank%20FSI%20Submission_FINAL.pdf (дата звернення: 11.02.2020).

113. Hufty Marc. Investigating Policy Processes: The Governance Analytical Framework (GAF). Wiesmann U., Hurni H. et al. (Eds.). Research for Sustainable Development: Foundations, Experiences, and Perspectives. Bern : Geographica Bernensia, 2011. P. 403–424.

114. Indicators of sustainable development: framework and methodologies. Commission on sustainable development. 9-th session. UN, 2001.

115. Joint communication to the European Parliament and the Council: Joint Framework on countering hybrid threats a European Union response. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016JC0018&from=EN.

116. Joint report to the European parliament and the Council on the implementation of the Joint Framework on countering hybrid threats – a European Union response. URL: https://ec.europa.eu/docsroom/documents/24601/attachments/1/translations/en/renditions/native.

117. Joint staff working document: EU operational protocol for countering hybrid threats "EU Playbook". URL: https://www.statewatch.org/media/documents/news/2016/jul/eu-com-countering-hybrid-threats-playbook-swd-227-16.pdf.

118. Joseph Nye. Soft Power: The Means to Success in World Politics. *Public Affairs.* 2004.

119. Karamyshev D. V. Global Development Index as Indicator of Global Governance: Integrated Assessment of OECD Member Countries Development. *Public Policy and Administration.* 2019. Vol. 18. № 4, P. 377–394. DOI: https://doi.org/10.13165/VPA-19-18-4-01.

120. Keele Luke. The Authorities Really Do Matter: Party Control and Trust in Government. *Journal of Politics.* № 67, 3 (August 2005). P. 873–886.

121. Keeling D. Managementin Government. London : Allen&Unwin, 1972.

122. Mathews A. Regional Integration and Food Security in Developing Countries. *TCAS Working Document.* № 50. Dublin : Trinity College Dublin. 2003.

123. Miller A. H., O. Listhaug. Political Parties and Confidence in Government: A Comparisonof Norway, Sweden and the United States. *British Journal of Political Science.* № 20, 3 (July 1990). P. 357–386.

124. Miller A. H. Political Issues and Trust in Government, 1964–1970. *American Political Science Review.* № 68, 3 (September 1974). P. 951–972.

125. Moragues-Faus A., Sonino R., Marsden T. Exploring European Food System Vulnerabilities: Towards Integrated Food Security Governance. Environmental Science & Policy. September 2017. Vol. 75. P. 184–215. URL: https://www.academia.edu/34110808/Exploring_European_food_system_vulnerabilities_Towards_integrated_food_security_governance.

126. Neil M., Holmes E. The regional banks: The evolution of the financial sector. Part II. The Brookings Institut. August 2015. 7 p.

127. Newton K., P. Norris. Confidence in PublicInstitutions: Faith, Culture, or Performance? *Disaffected Democracies: What's troubling the Trilateral Democracies?* S. J. Pharr, R. D. Putnam (Eds.). New Jersey : Princeton University Press, 2000. P. 52–73.

128. Official website of the PESCO. URL: https://pesco.europa.eu.

129. Pfifiner J. M., Presthus R. Public Administration. New York : The Ronald Press Co, 1960.

130. Pitlir H. Politikberatung der Offcntlichkeit? *Perspcktivcn der Wirtschaftspolitik.* 2001. Jg. 2. Eft 1. S. 61–73.

131. Putnam R. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. New York : Simon and Schuster, 2000.

132. RASFF – Food and Feed Safety Alerts. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/food/safety/rasff_en.

133. Rhodes R. A. The New Governance: Governing without Government. From Government to Governance / Eds. by Bellamy R. and Palumbo A. Ashgate. 2010. P. 3–4.

134. Rosenau, James N. Governance. Global Governance. Critical Concepts in Political Science / Ed. by Sinclair T. J. Vol. 1. London – New York : Routledge, 2004. P. 405.

135. Tarrow S. Power in Movement: Social Movements, Collective Action, and Politics. Cambridge :Cambridge University Press, 1994.

136. Taylor J. B. Establishing Credibility: A Rational Expectations Viewpoint. *The American Economic Review.* 1982. № 72, 2 (May 1982). P. 81–85.

137. Thakur Ramesh, Van Langenhove Luk. Enhancing Global Governance through Regional Integration. Global Governance. 3 July, September 2006. № 12. P. 233–240.

138. The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats (Hybrid CoE). URL: https://www.hybridcoe.fi.

139. The Food Security Thematic Programme / FSTP, 2018. URL: https://ec.europa.eu/europeaid/sectors/food-and-agriculture/food-and-nutrition-security/food-security-thematic-programme-fstp_en (accessed: 04.09.2020).

140. Van't Veer P., Poppe K. J., Fresco L. O. Towards a European Food and Nutrition Policy. *Wageningen University & Research.* 2017. URL: https://www.wur.nl/upload_mm/8/2/3/cd1e12fa-ea45-4206-a1c8-94ab059b326e_2610_TowardsaEuropeanFo.

141. White Paper on Food Safety / Commission of the European communities. Brussels, 12 January. 2000. COM (1999) 719 final. URL: https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/safety/docs/gfl_white-paper_food-safety_2000_en.pdf.

142. World Bank. Where is the Wealth of Nations. The World Bank. Washington D.C. 2006.

143. URL: http://sdgindex.org/reports/ The Sustainable Development Goals Index.

144. URL: http://www.datatopics.worldbank.org/world-development-indicators.

145. URL: http://www.hdr.undp.org/ The Human Development Index.

146. URL: http://www.itu.int/ The ICT Development Index.

147. URL: http://www.neweconomics.org/New Economics Foundation.

148. URL: http://www.prosperity.com/ The Legatum Prosperity Index.

149. URL: http://www.reports.weforum.org/ The Global Competitiveness Index.

150. URL: http://www.socialprogress.org/ The Social Progress Index.

151. URL: http://www.un.org/en/index.html.

152. URL: http://www.worldbank.org/ GDP based on purchasing-power-parity (PPP) per capita.

153. URL: http://www.worldpolicy.org/ The Fragile States Index.

154. URL: http://www.yale.edu/esi/ The Environmental Performance Index.

155. URL: https://www.bdo-ibc.com/ The BDO IBC – International Business Compass.

156. URL: https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/2309/1/adsv-14-11.pdf.

157. URL: https://www.globalinnovationindex.org/ The Global Innovation Index.

158. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250_001-75#Text.

Наукове видання

КАРАМИШЕВ Дмитро Васильович, ВЕЛИЧКО Лариса Юр'ївна, КОВАЛЕНКО Микола Миколайович, БІЛОКОНЬ Михайло Вячеславович, ГРИБКО Ольга Владиславівна, ГРИШИНА Наталія Михайлівна, КАЛІНКІНА Наталія Володимирівна, МИРНА Надія Володимирівна, РЕВЕНКО Олена Вікторівна, РЕВЕНКО Тетяна Вікторівна, БІГАРІ Марина Іванівна, ГЕРАСИМЕНКО Анна Григорівна, ІГНАТЕНКО Ліна Юріївна, РИБАЛКО Костянтин Валерійович, СОКОЛОВА Вікторія Вікторівна

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ

Монографія

За загальною редакцією
доктора наук з державного управління,
професора Д. В. Карамишева

Комп'ютерна верстка *В. В. Богатова*
Дизайн обкладинки *В. В. Богатова*

Підписано до друку 20.02.2021. Формат 60х84 $^{1}/_{16}$.
Папір офсетний. Гарнітура тип Bookman Old Style. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 11,86. Обл.-вид. арк. 14,5. Тираж 50 прим.
Видавництво Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України "Магістр".
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1654 від 19.01.2004 р.
61001, м. Харків, просп. Московський, 75, тел. (057) 732-32-55,

Віддруковано з оригінал-макета у друкарні "Тім Пабліш Груп"
61124, м. Харків, вул. Достоєвського, 16, тел. (067) 977-56-47,
e-mail: tpgtim@gmail.com
www.tpg.in.ua